

Evaluace struktury osídlení ČR z pohledu veřejné správy a návrhy zlepšení současného stavu

Bc. Marek Svoboda

Diplomová práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta managementu a ekonomiky

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta managementu a ekonomiky
Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva
akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Marek Svoboda**
Osobní číslo: **M11540**
Studijní program: **N6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor: **Veřejná správa a regionální rozvoj**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Evaluace struktury osídlení ČR z pohledu veřejné správy a návrhy na zlepšení současného stavu**

Zásady pro vypracování:

Úvod

I. Teoretická část

- Definujte základní pojmy a popište teoretická východiska veřejné správy a sídelní struktury.

II. Praktická část

- Popište a analyzujte současný stav struktury osídlení a geografickou diferenciaci a organizaci obyvatelstva ČR ve vztahu k veřejné správě.
- Porovnejte strukturu osídlení a organizaci veřejné správy s vybranými státy Evropy.
- Navrhněte možnosti zlepšení současného stavu veřejné správy na nižších stupních jejího výkonu.

Závěr

Rozsah diplomové práce: cca 70
Rozsah příloh:
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

FIALOVÁ, Ludmila et al. Dějiny obyvatelstva Českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1998, 398 s. ISBN 80-204-0720-0.

HAMPL, Martin. Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha: Univerzita Karlova, 2005, 145 s. ISBN 80-86746-02-X.

KOUDELKA, Zdeněk. Samospráva. Praha: Linde, 2007, 399 s. ISBN 978-80-7201-665-5.

SWIANIEWICZ, Pawel et al. Consolidation or Fragmentation? The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe. Budapest: Local Government and Public Reform Initiative, 2002, 329 s. ISBN 963-9419-4-5-1.

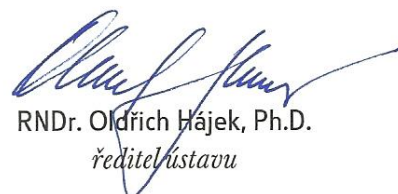
WOKOUN, René et al. Management regionální politiky a reforma veřejné správy. Praha: Linde, 2006, 351 s. ISBN 80-7201-547-8.

Vedoucí diplomové práce: Ing. Pavel Grebeníček
Ústav regionálního rozvoje, veřejné správy a práva
Datum zadání diplomové práce: 3. února 2013
Termín odevzdání diplomové práce: 2. května 2013

Ve Zlíně dne 3. února 2013

prof. Dr. Ing. Drahomíra Pavelková
děkanka

RNDr. Oldřich Hájek, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že:

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹;
- diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému,
- na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²;
- podle § 60³ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;

¹ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

- (1) Vysoká škola nevdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.
- (2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.
- (3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

² zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

- (3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

³ zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

- (1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

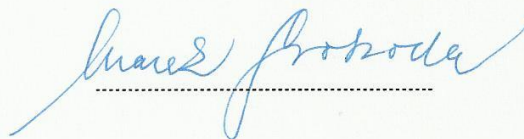
- podle § 60⁴ odst. 2 a 3 mohou užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že:

- jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a použité informační zdroje jsem citoval;
- odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

Ve Zlíně

1.5.2013

⁴ zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

- (2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*
- (3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato práce se věnuje vzájemné interakci sídelní struktury a veřejné správy, rozmístěním sídel a populace ČR v prostoru a vlivem tohoto rozmístění na výkon a funkčnost veřejné správy. Práce popisuje stav sídelní struktury České republiky a její obousměrný vztah a ovlivňování se systémem veřejné správy, srovnává je se sídelními strukturami a systémy veřejné správy ve vybraných evropských zemích a předkládá návrhy na zlepšení současné situace.

Klíčová slova: Sídelní struktura, osídlení, veřejná správa, územní samospráva, územní státní správa, místní a regionální samospráva;

ABSTRACT

This thesis deals with reciprocal interaction of a settlement structure and public administration, a location of Czechs residences and population and influence of this location on public government service and function. Thesis describes the settlement structure of the Czech Republic situation and its bidirectional relationship and inducement with the public government system, compares them with public government systems in chosen European countries and puts forward proposals for improvement of current situation.

Keywords: Settlement structure, settlement, public government, territorial self-government, territorial state government, local and regional self-government;

Děkuji Ing. Pavlu Grebeníčkovvi za vedení mé diplomové práce, jeho cenné připomínky a podněty. Zvláště pak děkuji své rodině za trpělivost a podporu, které mi po dobu zpracování této práce i celého studia poskytovala.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	10
I TEORETICKÁ ČÁST	12
1 VEŘEJNÁ SPRÁVA	13
1.1 ÚZEMNÍ STÁTNÍ SPRÁVA.....	13
1.1.1 Centralizovaná státní správa	14
1.1.2 Decentralizovaná státní správa.....	14
1.2 ÚZEMNÍ SAMOSPRÁVA.....	15
1.2.1 Úrovně územní samosprávy	16
1.2.2 Evropská charta územní samosprávy a Evropská charta regionální samosprávy (demokracie)	17
1.2.3 Princip subsidiarity a jeho uplatňování ve veřejné správě	19
1.2.4 Snahy o úspory z rozsahu ve veřejné správě.....	20
1.2.5 Právní předpisy územní samosprávy.....	20
1.3 MODEL Y SOUŽITÍ ÚZEMNÍ STÁTNÍ SPRÁVY A SAMOSPRÁVY.....	21
1.4 FINANČNÍ SYSTÉM ÚZEMNĚ SPRÁVNÍCH CELKŮ	21
1.4.1 Fiskální federalismus	22
2 GEOGRAFIE SÍDEL	23
2.1 TYPY OSÍDLENÍ.....	23
2.1.1 Venkov	24
2.2 SÍDLA A JEJICH KATEGORIE	24
2.2.1 Venkovská a přechodná sídla.....	25
2.2.2 Města	26
2.3 TRENDY ZMĚN V SÍDELNÍ STRUKTUŘE	29
2.3.1 Urbanizace.....	29
2.3.2 Suburbanizace	30
2.3.3 Desurbanizace (kontraurbanizace)	30
2.3.4 Reurbanizace a další změny sídelní struktury.....	31
2.3.5 Městské sítě – aglomerace, konurbace.....	31
3 REGIONALISMUS, REGIONY A REGIONALIZACE	33
3.1 REGIONALISMUS	33
3.2 TEORIE REGIONU	33
3.2.1 Geografické hledisko	34
3.2.2 Funkční hledisko	34
3.2.3 Hledisko účelu.....	35
3.2.4 Hledisko stejnorodosti (homogenity).....	35
3.2.5 Hledisko ekonomické výkonnosti	35
3.2.6 Podle Zákona ČR č. 248/2000 Sb.	36
3.2.7 Hledisko kohezní politiky EU	36
II PRAKTICKÁ ČÁST	38
4 SÍDELNÍ STRUKTURA ČR	39

4.1	REGIONALIZACE ČR.....	40
4.2	VÝVOJ SÍDELNÍ STRUKTURY ČR.....	43
4.3	SOUČASNOST A TRENDRY ZMĚN SÍDELNÍ STRUKTURY ČR.....	46
4.3.1	Rozmístění a velikostní struktura obcí na území ČR.....	46
4.3.2	Trendy v sídelní struktuře ČR.....	56
5	ÚZEMNÍ SAMOSRÁVA A ÚZEMNÍ STÁTNÍ SPRÁVA V ČR.....	57
5.1	OBCE.....	58
5.1.1	Městyse.....	59
5.1.2	Města.....	60
5.1.3	Statutární města.....	60
5.1.4	Hlavní město Praha.....	61
5.1.5	Dělení obcí podle samostatné působnosti.....	62
5.1.6	Orgány obcí a dozor nad obcemi.....	62
5.2	VYŠŠÍ ÚZEMNÍ SAMOSPRÁVNÉ CELKY.....	63
5.2.1	Regiony soudržnosti.....	64
5.3	ÚZEMNÍ STÁTNÍ SPRÁVA.....	64
5.3.1	Dělení obcí podle přenesené působnosti.....	65
5.3.2	Vojenské újezdy.....	65
6	SÍDELNÍ STRUKTURA A VEŘEJNÁ SPRÁVA VE VYBRANÝCH STÁTECH EVROPY.....	67
6.1	DÁNSKO.....	67
6.2	FINSKO.....	68
6.3	FRANCIE.....	69
6.4	IRSKO.....	71
6.5	MAĎARSKO.....	72
6.6	NĚMECKO.....	73
6.6.1	Bavorsko.....	74
6.6.2	Sasko.....	76
6.7	RAKOUSKO.....	77
6.8	SLOVENSKO.....	78
6.9	SROVNÁNÍ STAVU SÍDELNÍ STRUKTURY A VEŘEJNÉ SPRÁVY V ČR A NĚKTERÝCH ZEMÍCH EVROPY.....	80
7	NÁVRHY.....	83
	ZÁVĚR.....	86
	POUŽITÁ LITERATURA.....	89
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK.....	97
	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	99
	SEZNAM TABULEK.....	100

ÚVOD

V této práci se věnuji vzájemné interakci sídelní struktury a veřejné správy, rozmístěním sídel a populace ČR v prostoru a vlivem tohoto rozmístění na výkon a funkčnost veřejné správy a návrhy na zlepšení současné situace.

V teoretické části práce definuji základní pojmy a popisuji teoretická východiska v oblastech veřejné správy a finančního systému územně správních celků, sídelní struktury, regionů a regionalizace. V části Veřejná správa se věnuji obecným pojmům a teorii veřejné moci a veřejné správy podrobněji potom územním aspektům veřejné správy, územní státní správě a územní samosprávě, rozdílům mezi nimi a způsobům jejich výkonu na jednotlivých úrovních. Dále popisuji úkoly územní státní správy a územní samosprávy a principy, kterými se plnění jejich úkolů a dělba kompetencí mezi nimi řídí. Věnuji se Evropským chartám územní a regionální samosprávy, podrobněji principu subsidiarity a jeho uplatňování v územní veřejné správě a snažím se o efektivní využívání prostředků vyčleněných na veřejnou správu využívání úspor z rozsahu a částečně protichůdným tendencím decentralizace a dekoncentrace principu fiskálního federalismu. Vysvětluji podstatu a rozdíly mezi různými v demokratických společnostech užívanými modely koexistence státní správy a samospráv.

V části Geografie sídel popisuji jednotlivé typy osídlení, vymezuji rozdíly mezi charakterem venkovského a urbánního prostoru. Dále kategorizuji venkovská a přechodná sídla, popisují jejich socioekonomické znaky a funkce. Vymezuji pojem města a uvádím některé české i zahraniční definice tohoto pojmu. V další podkapitole se věnuji moderním trendům změn v sídelní struktuře vyspělých zemí – urbánním a suburbánním procesům, vytvářením aglomerací a městských sítí.

V kapitole Regionalismus, regiony a regionalizace se věnuji vyložení pojmů regionalismus a region, teorii regionů, rozdíly mezi jednotlivými typy regionů a způsoby jejich vymezování podle různých hledisek, mj. z hlediska kohezní politiky Evropské unie.

V praktické části se potom zabývám konkrétní situací v České republice, rozmístěním populace v sídlech a sídel v území a územní organizací veřejné správy.

V části Sídelní struktura ČR popisují stávající rozdělení prostoru České republiky do jednotlivých úrovní socioekonomických regionů, vymezují jejich regionální centra a kategorizují je podle jejich významu. V další podkapitole věnuji pozornost historickým souvislos-

tem vývoje sídelní struktury v Českých zemích a jejich vlivu na současnou podobu osídlení ČR. Podkapitola 4.3 je věnována současnému stavu sídelní struktury, rozmístění a velikostní struktuře obcí v území a trendům, které sídelní struktura ČR vykazuje.

Část Územní samospráva a územní státní správa je věnovaná jednotlivým úrovním územní veřejné správy u nás. Popisují zde kategorie obcí podle statutu i podle rozsahu samostatné působnosti a jejich úkoly a kompetence v oblasti výkonu veřejné správy, obdobně u vyšších územně samosprávných celků a regionů soudržnosti. U územní státní správy popisují členění země do oblastí působnosti státních orgánů, které je často odlišné od samosprávných regionů. Obce zde také kategorizují podle rozsahu přenesené působnosti v oblasti státní správy a věnují se i specifickým územním útvarům – vojenským újezdům.

V další části Sídelní struktura a veřejná správa ve vybraných státech Evropy se věnují územním aspektům výkonu veřejné správy a sídelní struktuře zemí, které jsou v některém směru (lidnatost, rozloha, historické pozadí) srovnatelné s ČR a komparují tamní skutečnosti se stavem osídlení a územní struktuře veřejné správy u nás.

V osmé části předkládám návrhy na zlepšení současného stavu územní struktury veřejné správy v České republice.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VEŘEJNÁ SPRÁVA

„Veřejná správa je součástí pojmu **veřejná moc**, což je schopnost autoritativně rozhodovat o právech a povinnostech subjektů“ (Koudelka, 2007, s. 15). Schopnost vynutit si rozhodování o právech a povinnostech svých občanů a dalších právních subjektů na svém území je podle klasické teorie G. Jelineka jedním základních atributů státu (Wokoun a další 2008, str. 306); (Gregory a další, 2009, s. 722). „*Státní moc je nejdůležitější součástí veřejné moci*“ (Koudelka, 2007, s. 16). Pojem státní moc je proto někdy užívaný ve smyslu veškeré veřejné moci a naopak pojem státní moc užívaný např. v Ústavě ČR je extenzivně vykládán jako veškerá veřejná moc.

Veřejná správa je, jak definuje např. Mates, prostředkem občanů ke správě věcí veřejných ve veřejném zájmu¹. Soukromá správa je oproti tomu uskutečňovaná ve zájmu soukromém. V moderních státech se ovšem hranice mezi oběma typy správy stírají a často bývají výkonem veřejné správy pověřovány nejen stát a další veřejnoprávní instituce, ale také soukromé subjekty (Wokoun a další, 2008, s. 323). Veřejná správa je uskutečňována jako správa státní, územní a zájmová samospráva nebo prostřednictvím veřejnoprávních korporací (Koudelka, 2007, s. 16). Jak už je řečeno výše část veřejné správy může být delegována na soukromé osoby (Kadečka a další, 2009, s. 11)².

1.1 Územní státní správa

„*Stát může existovat bez samosprávy, samospráva bez státu nikoliv.*“ (Koudelka, 2001, s. 21)

Státní správa je zcela suverénní částí veřejné správy. Samospráva může mít široké kompetence, ale vždy vzniká sebeomezením státu³ a sama má jen omezené prostředky k vymáhání svých rozhodnutí. Těmito mocenskými prostředky disponuje státní správa. Stát si ponechává možnost ovlivňování celé veřejné správy prostřednictvím moci zákonodárné (Parlament ČR) a moci soudní (správní a ústavní soudnictví). (Koudelka, 2001, s. 20)

¹ „*Ostatně sám pojem veřejný zájem je neostrý a jeho chápání je závislé na filozoficko-ideových východiscích toho, kdo je prezentuje, tradicích společnosti, daném státním režimu a mnoha dalších proměnlivých skutečnostech.*“ (Wokoun a další, 2008, s. 323)

² např. stanice technické kontroly nebo lesní stráž

³ tzv. státní teorie samosprávy, v protikladu k ní přirozenoprávní teorie samosprávy staví samosprávu před vznik státu jako přirozenou formu uspořádání lidské společnosti (Koudelka, 2007, s. 25-26)

Státní správu ve vztahu k území je možné vykonávat jako centralizovanou nebo decentralizovanou. Procesy decentralizace a centralizace veřejné správy úzce souvisí také s probíhajícími procesy regionalizace a v opačném směru integrace Evropy a uplatňováním principu subsidiarity.

1.1.1 Centralizovaná státní správa

Při tomto způsobu výkonu státní moci je jediným prvotním zdrojem právních norem centrální státní zákonodárná moc a stát je spravován ústředními správními orgány **koncentrovanými** nebo sice **dekoncentrovanými**, ale na centru plně funkčně i finančně závislími. (Koudelka, 2001, s. 18) Taková dekoncentrace se označuje jako **vertikální dekoncentrace**. Druhým typem dekoncentrace je případ, kdy se kompetence přenášejí z jednoho orgánu na nově zřízený orgán na stejné úrovni, případně rozdělení orgánu i kompetencí do dvou nebo i více orgánů. O tomto typu se hovoří jako o **horizontální dekoncentraci**. (Koudelka, 2007, s. 17). Pochopitelně v opačném směru může docházet k vertikální nebo horizontální koncentraci.⁴

1.1.2 Decentralizovaná státní správa

I v **decentralizované státní správě** připadá tvorba prvotních právních norem ústřední státní zákonodárné moci. Stát ale přenechává část výkonu státní správy decentralizovaným orgánům státní správy a (nebo) samosprávným veřejnoprávními korporacím, zejména VÚSC a obcím, kterým přísluší finanční náhrada za tyto správní činnosti. Stát si ovšem ponechává si však kontrolní a řídicí pravomoci. (Koudelka, 2001, s. 18)

Decentralizací v širším smyslu se v rámci veřejné správy chápe také přenesení kompetencí mimo oblast samotné státní správy do samostatné působnosti samosprávných celků nebo na jiné samosprávné veřejnoprávní korporace. Veřejnoprávní korporace je instituce s vlastní právní subjektivitou realizující určitý cíl, který je ve veřejném zájmu. Jsou zřizovány buď přímo zákonem (komory, kraje), nebo veřejnoprávním rozhodnutím veřejného orgánu (nové obce). (Koudelka, 2007, s. 18)

⁴ Jako u ministerstev po roce 1989 a úvahy o rušení či slučování (horizontální koncentraci) centrálních správních úřadů probíhají i v současné době.

Můžeme odlišit decentralizaci ve **statickém pojetí**, která popisuje způsob organizace státní správy ve srovnání s jiným obdobím nebo státem a určuje tak míru centralizace/decentralizace, anebo v **pojetí dynamickém** jako kontinuální proces přesunů kompetencí v systému státní (veřejné) správy.

1.2 Územní samospráva

Samospráva je nezastupitelnou součástí moderního demokratického právního státu. Její zrušení je nepřípustné a v České republice je právo územní samosprávy zakotveno v Hlavě VII. Ústavy ČR. Spolu se státní správou je nedílnou součástí veřejné správy.

„Při úctě k samosprávě však bylo opuštěno dřívější osvícenské přirozenoprávní pojetí samosprávy obce jako svébytné osoby, která má předstátní původ a tedy je vybavena na státu nezávislými přirozenými právy (Koudelka, 2007, s. 22).“ Zcela suverénní moc náleží státu, a přestože samospráva disponuje také veřejnou mocí, je dnes uplatňován ten pohled, že tato moc je jen odvozena od státu, který na samosprávné subjekty veřejnou moc deleguje⁵⁵. Samospráva v našich podmínkách vzniká sebeomezením státu, není však jeho rovnocenným partnerem – je jeho součástí (Koudelka, 2007, s. 23). *„Samospráva je vždy podřízena zákonu a suverénní moc přísluší státu jako celku“* (Koudelka, 2001, s. 19). I tak však lze říci, že samospráva je takovým druhem veřejné správy, kdy se spravované subjekty spravují sami, oproti státní správě, kde jsou spravováni orgány jmenovanými státem (Koudelka, 2007 str. 22). *„Územní samospráva je v jistém smyslu svorníkem vztahu mezi občanem a státem (občan – obec – stát)“* (K otázkám organizace současné místní a regionální samosprávy, 2008, s. 5).

Územní samospráva je spolu s územní státní správou odrazem faktu, že není možné vykonávat veškerou veřejnou správu z jednoho centra a že je tedy nutné ji strukturovat do více úrovní v závislosti na konkrétní územně správní členění státu. Takové členění umožňuje, zejména přispěním samosprávy, lépe reflektovat rozdílné místní podmínky a potřeby (K otázkám organizace současné místní a regionální samosprávy, 2008, s. 2). Samospráva přispívá k pluralismu moci a ve státě plní funkci vertikálního doplňku zákonodárné, soudní

⁵⁵ V případě složených států, zejména federací a konfederací je suverenita rozdělena mezi členské subjekty a celek (Koudelka, 2007 str. 22); (Wokoun, a další, 2008 str. 312). Např. ve Spojených státech se naopak obce vzdali části své nezávislosti ve prospěch centra, jehož prostřednictvím sdílejí společné zájmy s ostatními obcemi (Koudelka, 2007 str. 23).

a výkonné moci státu a umožňuje efektivní využití principu subsidiarity (Koudelka, 2007, s. 26). Rozdělení kompetencí a odpovědnosti, rozsah rozhodovací autonomie a další základní principy územní samosprávy určují ústavní a další příslušné zákony daného státu (Peková, 2004, s. 18). Fundamentálními povinnostmi územních samosprávy je řádně spravovat a zvelebovat svůj majetek, zabezpečovat svým občanům žádoucí veřejné statky, vytvářet prostředí k sociálnímu a ekonomickému rozvoji území a koordinovat své aktivity s dalšími obcemi a městy, regiony, státem i jinými subjekty. To vše při respektování principů efektivity, hospodárnosti a účelnosti (Peková, 2004, s. 30-31).

1.2.1 Úrovně územní samosprávy

Vytváření menších správních jednotek uvnitř státu má své historické kořeny v potřebě společné obrany komunit i řešení společných ekonomických problémů. Tak, jak tyto komunity získávaly od suveréna jisté výsady, vznikaly prvky územní samosprávy. U komunit geograficky, kulturně i jinak blízkých se přirozenou cestou začaly rozvíjet vazby, které se staly základem pro utváření vyšší stupňů územní samosprávy. Zatímco u obcí a měst (municipalit) šlo většinou o přirozený proces vzniku samosprávy (základní územně správní celek – ZÚSC), vyšší stupně územních samospráv (vyšší územně správní celky – VÚSC) byly zpravidla vytvářeny uměle z vůle státu. Pro každý stupeň je vždy typické, že představuje geograficky ohraničené území, komunitu svých občanů, vymezenou samosprávu veřejných záležitostí, správu majetku ÚSC a vlastní rozpočet. (Peková, 2004, s. 12-13)

Municipální úroveň územní samosprávy (ZÚSC), tedy obce a města, je v demokratických zemích představována demokraticky zvolenými orgány, které mají přiřčenu danou nařizovací pravomoc s platností v hranicích municipality a také vymezenou míru daňové pravomoci. ZÚSC zastupuje společenství svých občanů a hájí lokální veřejný zájem v hranicích obce i navenek. Základní stupeň územní samosprávy má také podle svých kompetencí zajišťovat daný okruh veřejných statků, které mají lokální charakter. Může jim však být zákonem svěřena i péče o veřejné statky s regionálním nebo státním přesahem. (Peková, 2004, s. 31)

Stephen J. Bailey (podle (Peková, 2004, s. 32) vymezuje podle hlediska kompetencí a způsobu financování několik modelů místní vlády:

- **místní vláda zná vše nejlépe.** Místní vláda se nejlépe orientuje v lokálním prostředí, zná nejlépe tržní selhání a nejlépe dokáže určit a zajistit prostředky nutné k jejich nápravě a dosažení hospodářského rozkvětu území.

- **místní vláda zajišťuje jen to, co jsou občané ochotni zaplatit.** Místní vláda zajišťuje je alokační činnost a zabezpečuje veřejné statky na základě preferencí občanů v rozsahu vybraných místních daní a poplatků.

- **místní vláda se snaží také o realizaci sociální politiky.** Zabezpečuje veřejné statky, které upřednostňují sociálně slabší skupiny obyvatel a doplňkové formy sociálních podpor.

-**místní vláda myslí především na sebe, maximalizaci politické moci.** Prospěch občanů není prioritním cílem místní vlády.

V praxi se v demokratických zemích takové čisté modelové příklady zpravidla nevyskytují. Místní vláda jsou přímo i nepřímo ovlivňovány státem, především skrze zákonné normy upravující kompetence a odpovědnost, pravidla hospodaření obcí a zvláště prostřednictvím nastavení pravidel finančních toků do veřejných rozpočtů. (Peková, 2004, s. 32)

Regionální úroveň místní samosprávy (VÚSC) je mnoha zemích mezistupněm mezi místní samosprávou a státem (Peková, 2004, s. 35). V ČR je systém územní samosprávy dvouступňový (obce a VÚSC), v některých jiných zemích i víceступňový⁶. (Peková, 2004, s. 13)

Podobně jako u základního stupně územní samosprávy i regionální stupeň je představován demokraticky zvolenými orgány s vymezenou rozhodovací pravomocí a výkonnými orgány, které zastupují a prosazují regionální veřejný zájem a preference regionální občanské komunity a zabezpečují v hranicích regionu veřejné statky mající regionální charakter. (Peková, 2004, s. 36)

1.2.2 Evropská charta územní samosprávy a Evropská charta regionální samosprávy (demokracie)

Upevňování postavení územní samosprávy v druhé polovině 20. století dokumentuje i přijetí **Evropské charty místní samosprávy (ECHMS)**, která byla v roce 1985 přijata ve Štrasburku členskými státy Rady Evropy (Council of Europe). ECHMS však nebyla dosud ratifikována všemi členy Rady a ani ty státy, kde již ratifikační proces úspěšně proběhl, nemusí dodržovat ta ustanovení, která si v rámci ratifikace vymínily. Základními principy charty jsou:

⁶ např. Francie s obcemi, departementy a regiony.

- **Princip demokracie a decentralizace moci**, tedy postavení místních samosprávných orgánů jako jednoho ze základů demokratického uspořádání státu, jejich právo vydávat podzákonné předpisy a možnost zákonodárné iniciativy.
- **Právo občanů na podíl na řízení veřejných záležitostí**, jednak formou zastupitelské demokracie, jednak prostřednictvím různých forem přímé účasti, tak jak je to upraveno příslušnými zákony.
- **Princip vysoké míry autonomie** místních samosprávných orgánů, kompetence pro zajištění místních záležitostí, zejména rozhodování o zabezpečení a financování lokálních veřejných statků.
- **Princip kompetentního výkonu rozhodnutí volených orgánů** prostřednictvím výkonných orgánů.
- **Právo na odpovídající diverzifikované finanční zdroje** pro výkon určeného rozsahu místní samosprávy.
- **Právo na výběr místních daní a poplatků** a stanovení jejich výše místními orgány územní samosprávy v mezích zákona.
- **Princip ochrany finančně slabších samospráv kompenzací nerovnoměrného rozdělení zdrojů a nákladů** na zabezpečení žádoucích veřejných statků.
- **Princip správního dozoru** ze strany státu v mezích zákona.
- **Právo na sdružování s jinými obcemi** i dalšími subjekty pro zajištění společného zájmu, zvláště optimálního zajištění veřejných statků.
- **Princip spolupráce místní spolupráce** i na mezinárodní úrovni.

(Peková, 2004, s. 33 a dále)

Kongres místních a regionálních samospráv předložil v roce 1997 poprvé Radě Evropy návrh **Evropské charty regionální samosprávy (ECHRS)**. Základními principy návrhu jsou:

- **Princip subsidiarity.**
- **Princip solidarity a vzájemné loajality** regionů.
- **Princip participace** regionální samosprávy **na správě celostátních věcí.**
- **Princip účasti** regionálních samospráv **na evropské politice.**
- **Princip statutární a organizační autonomie.**
- **Princip diferenciací a flexibility finančních zdrojů.**
- **Principy finančního vyrovnávání** v rámci rozpočtové soustavy.
- **Právo vlastnit majetek.**

- **Právo na spolupráci regionů**, včetně přeshraniční.
- **Právo na vlastní specifickou regionální politiku** podle místních podmínek atd.

(Peková, 2004, s. 35 a dále)

Snaha o konečnou kodifikaci, schválení a ratifikaci Evropské charty regionální samosprávy nebyly dosud zcela úspěšné. Po více než deseti letech (v r. 2008) od prvního předložení byla Kongresem místních a regionálních samospráv odsouhlasen a Radě Evropy nový pracovní návrh, tentokrát pod názvem **Evropská charta regionální demokracie (ECHR)**, základní principy zůstaly zachovány. Ani tento návrh však nebyl přijat jako právně závazná mezinárodní úmluva. Mezi vlivné odpůrce se řadí pochopitelně Francie a Španělsko, ale méně pochopitelně i Německo, kde jsou principy ECHR v zásadě uplatňovány. (Trützscher-Fügnerová, 2008)

1.2.3 Princip subsidiarity a jeho uplatňování ve veřejné správě

Princip subsidiarity je jedním ze základních principů EU a jeho uplatňování souvisí s posilováním role samosprávy v moderním demokratickém státě. Je zakotvený v Evropské chartě místní samosprávy. Výkon veřejné moci má být (pokud je to možné) na občanovi nejbližší úrovni.

Subsidiarita je princip výkonu úkolů veřejné správy na nejnižším stupni, kde je to z hlediska efektivity, hospodárnosti a účelnosti možné a proveditelné. Hierarchicky vyšší úroveň veřejné správy si má ponechat je ty úkoly, které je schopna provést účelněji a hospodárněji než úroveň nižší. Kompetence, úkoly a funkce nadřazených úrovní veřejné správy mají převedeny níže (nebo i zcela mimo veřejnou správu na privátní sektor), pokud jsou tyto instituce schopny dotčené kompetence, úkoly a funkce provádět ve vyšší, případně alespoň srovnatelné kvalitě a efektivitě. Konkrétní úroveň, kde jsou ty které úkoly efektivně, účelně a hospodárně vykonávány, je závislá na historickém, kulturním a politickém pozadí a na materiální a personální vybavenosti jednotlivých úrovní veřejné správy v daném státě. Nacházení optimální míry subsidiarity je dynamický proces, kde jsou případné přesuny kompetencí na občanovi bližší prvky kompenzovány neustálým nárůstem úkolů vykonávaných veřejnou správou jako celkem, když tyto nové úkoly jsou zpravidla zprvu vykonávány z centrální úrovně a teprve na základě zkušeností jsou předávány níže. (Koudelka, 2007, s. 27-28)

Subsidiarita může být v praxi uplatňována různými způsoby. První z možností je **přenesení výkonu z veřejné na soukromou správu**, kdy si stát zpravidla ponechává alespoň kontrolní funkci. Nejběžnější aplikací principu subsidiarity je **přenos činnosti ze státní správy na samosprávu**, mění se vykonávající veřejnoprávní subjekt. Zvláštní formou **přenesení činnosti z vyššího orgánu na nižší orgán státní správy** je i výkon správy obcemi a VÚSC v rámci přenesené působnosti. Ústřední orgány si ponechávají značný vliv na výkon přenesených činností uplatněním principu hierarchie. Stejně tak lze **přenášet kompetence i z vyššího samosprávného útvaru na nižší samosprávný útvar**.⁷ Subsidiaritu je možné uplatnit i při federativním uspořádání státu **přenosem s federální úrovně na členské státy**. (Koudelka, 2007, s. 30-31)

1.2.4 Snahy o úspory z rozsahu ve veřejné správě

V opačném směru působí v rámci snah o zvýšení alokační efektivity místního veřejného sektoru a dosažení úspor z rozsahu centralizační tendence k větší kontrole územní samosprávy ze strany státu. Jako řešení bylo použito dvou základních forem centralizace obcí.

Sloučení malých obcí ze zákona, toto nedobrovolné sloučení však mimo úsporných efektů obecně oslabuje odpovědnost volených i výkonných orgánů.

Dobrovolné sdružování obcí, na podkladě dobrovolné smlouvy o zajišťování veřejnoprávních statků. (Peková, 2004, s. 34)

1.2.5 Právní předpisy územní samosprávy

K zabezpečení svých úkolů a povinností mají územně samosprávné celky prostřednictvím svých orgánů možnost a právo vydávat vlastní právní předpisy.

Kadečka (převzato z (Koudelka, 2001, s. 22) definuje **právní předpis územní samosprávy** jako „...*písemný externí normativní právní akt obsahující právní normy nebo jejich části vydávaný obcemi a kraji.*“ Jako takový je součástí právního řádu ČR. Samospráva prostřednictvím tohoto mocenského právního nástroje řeší lokální a regionální věci v samostatné či přenesené působnosti. (Koudelka, 2001, s. 22)

⁷ např. dělení statutárních měst na samosprávné městské části, třebaže tyto nemají vlastní právní subjektivitu.

V samostatné působnosti vydávají orgány územních samospráv **obecně závazné vyhlášky**. V záležitostech přenesené působnosti jsou samosprávou vydávány **nařízení** (jde o výkon státní správy orgánem samosprávy). (Koudelka, 2001, s. 22-23)

1.3 Modely soužití územní státní správy a samosprávy

Výkon státní správy pouze prostřednictvím centrálních orgánů je prakticky možný jen u velmi malých států. Proto moderní státy vytvářejí různé modely územní státní správy a jejich soužití se samosprávou. Prvním příkladem je souběžná existence obou forem správy v jednom území, kde samosprávné a státní orgány pracují odděleně. Tento model **oddělené státní správy a samosprávy** je podle místa svého vzniku (i současné existence) označován jako **francouzský model**. Rozšířeným modelem je **smíšený** model, tj. využití existující sítě územních samospráv pro výkon státní správy. Její orgány potom vykonávají jak správu ve své vlastní působnosti tak v přenesené působnosti i definovanou část státní správy. **Model plně samosprávy** je typický pro Severní Ameriku a veškerá územní správa je vykonávána prostřednictvím územních samospráv. I v tomto tzv. **anglickém modelu** si však stát ponechal dozorovou a kontrolní funkci. (Koudelka, 2007, s. 26)

1.4 Finanční systém územně správních celků

Jedním z důsledků decentralizace a dekoncentrace je nutnost zaměřit pozornost na finanční vztahy a souvislosti regionálních a lokálních veřejných rozpočtů, naplňování jejich příjmů a využití výdajů. K funkční vnitřní organizace státu včetně územní samosprávy je nezbytné odpovídající uspořádání soustavy rozpočtů. Odpovídající rozdělení finančních zdrojů k co možná nejvyšší efektivitě poskytování veřejných služeb je jedním z hlavních předpokladů správného fungování veřejné správy. (Peková, 2004, s. 155)

Zatímco ústřední orgány mají povinnost zabezpečit daný standard veřejných služeb na celém území státu, regionální a místní samospráva má obecně lepší přehled o konkrétních potřebách a specifikách tamní socioekonomické situace a zpravidla dokáže i efektivněji na tyto požadavky reagovat. Toto musí být hlavním hlediskem při rozhodování, zda tu kterou službu zabezpečovat prostřednictvím centra či některým ze stupňů územní samosprávy a kam mají být směřovány zdroje potřebné k jejímu zajištění. Dnešním trendem je zdůraznit princip solidarity a úlohu centra při stanovení a garanci standardů veřejných statků, poskytovaných na nižších úrovních veřejné správy. (Peková, 2004, s. 162 a dále)

1.4.1 Fiskální federalismus

„Teorie fiskálního federalismu se zabývá finančními vazbami, nicméně nemůže odhlédnout od procesu probíhající decentralizace a dekoncentrace věcných vazeb, kompetencí a odpovědnosti v rozhodování o netržních činnostech ze státu na územní samosprávu jako nestátní subjekt.“ (Peková, 2004, s. 155)

Teorie fiskálního federalismu hledá co možná efektivní a optimální využití veřejných financí na jednotlivých úrovních veřejné správy a míru účelnosti decentralizace poskytování veřejných služeb za současného zohlednění potřeb a možností lokálních a regionálních ekonomik. Hlavními tématy teorie je nalezení příčin neefektivní alokace finančních prostředků ve veřejných rozpočtech a hledání nástrojů ke zlepšení efektivity alokace veřejných zdrojů. Decentralizace veřejných financí se soustředila zejména na jejich alokační funkci, zatímco funkce redistribuční a stabilizační zůstávají ve svém těžišti doménou centrální vlády. (Peková, 2004, s. 162)

2 GEOGRAFIE SÍDEL

Geografie sídel je jednou z disciplín humánní (socioekonomické) geografie⁸, která se zabývá lidskými sídly jako místy soustředění socioekonomických aktivit, jejich různými typy a formami, vývojem sídel a jejich strukturou a rozmístěním v prostoru a v neposlední řadě otázkami perspektiv sídelního vývoje. Postupem času začala být geografie sídel chápána jako věda o vzájemně propojených sídelních systémech, kde jednotlivé sídlo je jen výchozím prvkem zkoumání. Geografie sídel je úzce spojena a často se překrývá s dalšími subdisciplínami humánní geografie – geografii obyvatelstva, dopravy, služeb, průmyslu, zemědělství, regionální geografii atd. (Riedlová a další, 1983, s. 42)

Dalším z důležitých, v této práci často užívaných a popisovaných pojmů je termín „**sídlení struktura**.“ Sídelní struktura je v zásadě počet, hustota a systém rozmístění definovaných typů sídel, jejich populace a v nich vykonávaných socioekonomických aktivit v prostoru.

Síť sídel utvářející sídlištní systémy vzájemně propojené rozličnými vazbami a vztahy, rozvíjejícími se ve vzájemné interakci je fundamentálním elementem prostorové struktury státu (Riedlová a další, 1983, s. 43).

„Současné osídlení je složitým systémem, ve kterém, jsou sídla navzájem propojená množstvím nejrůznějších vazeb, především dodavatelsko-odběratelskými a kooperačními vztahy materiální výroby, sítí technické infrastruktury, pohybem obyvatelstva za prací, rekreací, službami infrastruktury, ale i šířením a přenosem nejrůznějších typů informací a rozšiřováním inovací.“ uvádí Kadeřábková (Wokoun a další, 2008 s. 15).

2.1 Typy osídlení

Sídelní struktura (**osídlení**) se vyvíjí v souladu s územními přírodními i socioekonomickými podmínkami. Z prvních hrají zásadní roli prostředí geografické a klimatické, z druhých souvislosti a faktory historické, kulturní, společenské, hospodářské a v neposlední řadě také demografické. Osídlením lze také rozumět i výsledky lidské aktivity v určitém prostoru, která se projevuje koncentrací populace do různých typů sídel. (Wokoun a další 2008, s. 15); (Riedlová a další, 1983, s. 43-45).

⁸ Humánní (socioekonomická, antro-) geografie je ta část geografie, která se v protikladu k fyzické geografii, zabývá aktivitami lidí v prostoru a jejich vzájemnou interakcí s krajinnou sférou. (Gregory, a další, 2009 str. 350)

Lidmi osídlený prostor se tradičně dělí na **oblasti městské (urbánní) a venkovské (rurální)**. Venkovu se věnuji v následující podkapitole, městským oblastem v podkapitole **2.2.2 Města**.

2.1.1 Venkov

„Venkovské osídlení v užším slova smyslu je pojem, kterým označujeme soustavu venkovských sídel (2000-5000 obyvatel) včetně jejich hierarchizované velikostní a funkční struktury a vzájemných vztahů mezi sídly“ (Wokoun a další, 2008, s. 26).

Venkovské (rurální) regiony lze vymezit na základě ekonomických aktivit převážně vykonávaných na jejich území nebo podle hustoty populace tam žijící, případně typu sídel, ve kterých tato populace přebývá. Typickou ekonomickou aktivitou venkova je po staletí zemědělství ve všech svých podobách od pastevectví po moderní agrikulturní hospodaření. K němu přistupují ve stále podstatnější míře nejrůznější formy cestovního ruchu, který se stává pro mnoho venkovských oblastí největší nadějí budoucího ekonomického rozvoje. Vymezení podle hlediska hustoty populace je obecně tím přesnější, čím menší jsou územní jednotky, za které jsou dostupná statistická data, která se k vymezení regionu použijí. Obdobně je tomu u členění regionů podle typu sídel, kde populace regionu většinou žije. Lidnatá sídla v centrech rozlehlých řídko obydlených krajů celkový pohled na takové regiony zkreslují. Rozdělení stejného území na venkov a městské (urbánní) regiony se tak může v závislosti na stanoveném kritériu i velikosti základní jednotky, ze které jsou sesbírána a použita data, i podstatně lišit.

2.2 Sídla a jejich kategorie

Sídlo je základní jednotkou osídlení. Sídlem je každé obydlé místo, a to včetně těch ploch, které jsou jeho obyvatelstvem přímo využívány. Pro sídla je charakteristická značná druhová, velikostní i funkční diference. Jejich společným rysem je to, že se v nich soustřeďují socioekonomické aktivity populace a jsou tak místy hospodářské, demografické i jiné reprodukce společnosti. (Wokoun a další, 2008, s. 23)

Rozhodující roli při vzniku sídel mělo až do začátku průmyslové revoluce zemědělství. Průmyslová revoluce potom položila nový civilizační základ rozvoje sídel. (Pašiak, 1990, s. 21)

Rozmanitá podoba sídel v současné době je dána dlouhým historickým vývojem. Vliv na jejich současnou podobu měly nejen doba, způsob a účel jejich založení, ale následně i

mění se socioekonomické podmínky a požadavky na jejich funkci v závislosti na hospodářském a společenském rozvoji celé společnosti v rámci regionu i jeho širšího okolí. Hlavními faktory byly a jsou stav a struktura výroby, dopravy a služeb, technická a kulturní vyspělost obyvatelstva, s nimi související stupeň organizace společnosti, kultura a tradice, a demografické faktory. V neposlední řadě k současné podobě sídel přispívají přírodní podmínky, jako klima, reliéf vegetační kryt, hydrologické podmínky, se kterými bylo počítáno v době založení sídla, ale v průběhu věku se buď změnily, nebo i v původní podobě přispěly v nových souvislostech k rozvoji či naopak úpadku sídla. Impulzem k rozvoji nebo úpadku sídel mohla být také politicko-administrativní rozhodnutí. (Wokoun a další, 2008, s. 24; Gregory a další, 2009, s. 85 a 764)

Z hlediska převažujících socioekonomických aktivit a funkcí lze sídla rozdělit na **venkovská (rurální, agrární) sídla** a **městská (urbánní) sídla**. Hranicemi mezi nimi se v moderní době vlivem urbanizačních a následujících procesů stále více rozostřuje.

2.2.1 Venkovská a přechodná sídla

Za **venkovská** jsou tradičně považována sídla, jejichž rozvoj je založen na zemědělské produkci. Je to historicky starší vývojová forma sídel a dodnes jsou těsně spojeny se zemědělskými a krajinnotvornými funkcemi. Z minulosti je, především u starší zástavby, zachováno typické propojení obytných a hospodářských částí a další specifické rysy venkovské architektury a půdorysu. Majoritní část populace má svou ekonomickou základnu v zemědělství, ať už pro svou potřebu nebo pro trh. (Wokoun a další, 2008, s. 24 a 25)

Novodobé urbanizační, suburbanizační a další procesy přivodily u některých dříve čistě venkovských sídel ztrátu jejich převažujícího zemědělského charakteru. Zemědělská funkce je u nich doplněna podstatnou funkcí obytnou, průmyslovou nebo obslužnou (zvláště se rozvíjejí služby v oblasti cestovního ruchu). Pro tento typ sídel je užíváno označení **přechodná sídla**. Protože tato sídla mají obdobný vnější vzhled jako čistě venkovská sídla a své nové funkce získávají v novodobém vývoji, jsou zahrnována mezi **venkovská** sídla v jejich širším pojetí. (Wokoun a další, 2008, s. 24 a 25)

Negativním vymezením lze venkovská sídla popsat jako všechny sídelní útvary mimo města, tedy sídla, která nemají znaky potřebné k tomu, abychom je mohli považovat za město.

Wokoun (Wokoun a další, 2008, s. 25) venkovská sídla dělí podle počtu usedlostí do tří velikostních kategorií:

Samota je izolované místo stojící ve velké vzdálenosti od dalších zemědělských usedlostí, když prostor mezi samotou a nejbližšími domy je vyplněn plochami přímo nepřislušejícími k domu, ale plochami jiného hospodářského využití (pole, les, louky).

Víska je seskupení menšího počtu usedlostí (4-5 i 20), které může plošným rozvojem dorůst ve vesnici. Proto je pokládána za vývojového předchůdce některých půdorysných typů vsí.

Vesnice je tvořena větším počtem zemědělských usedlostí. Větší vesnice mají i další budovy nezemědělského charakteru – kostel, fara, škola, hospoda, domy řemeslníků.

Venkovským (rurálním) oblastem se věnují také v podkapitole **2.1.1. Venkov**.

2.2.2 Města

Druhým tradičním typem sídla jsou **města**. Vznikala za různých dějinných souvislostí a jejich funkce byla na těchto okolnostech závislá. Účelem jejich zakládání bylo plnění např. administrativně-mocenských, obchodních, výrobních i dalších úkolů⁹. Regiony, ve kterých žije rozhodný podíl obyvatelstva ve městech, se označují jako regiony¹⁰ městské (urbánní).

Obvyklé základní znaky města (Wokoun a další, 2008, s. 37):

- počet obyvatel,
- relativní velikost,
- hustota obyvatelstva,
- druhy aktivit,
- hustota a kompaktnost výstavby,
- sociální a profesní struktura obyvatel aj.

Wokoun (Wokoun a další, 2008 s. 34 a dále) definuje město jako sídlo nezemědělského charakteru se specifickými znaky, které jsou od venkovských sídel odlišné zejména svými funkcemi. Dále konstatuje, že neexistuje žádná jednoznačně přijatá definice, ani vymezení města. Příkladem uvádí několik definic českých i zahraničních autorů:

⁹ Později vznikala i specializovaná centra vzdělávací, finanční, lázeňská, průmyslová.

¹⁰ Pokud se hovoří o populaci, hovoří se o městských (urbánních) komunitách.

Smailes - geografické hledisko – antropogenní změny v prostoru, specifická struktura odlišná od venkova, diferencované využití prostoru.

- sociologické hledisko – odlišný způsob života od venkova.
- demografické hledisko – specifické profesní a zaměstnanecké struktury.

Max Weber - tržní místo, ve kterém místní populace uskutečňuje převážnou část svých potřeb nákupem produktů, které vyrábí nebo jinak získává místní obyvatelstvo a obyvatelé blízkého okolí.

Ratzel - značné seskupení lidí a jejich bytů na nevelkém prostoru v místech křižujících se cest.

Dvorský - zdůrazňuje obchodní funkci města na křižovatce obchodních cest.

Brunhes - sídlo, ve kterém pracuje převážná část jeho populace (naopak vesnice je sídlo, kde obyvatelstvo pracuje mimo).

Sorre - *„sídlo uzavřené, stále značně velké a hustě zalidněné, jehož existence nezávisí převážně na terénu, na němž se rozkládá, nýbrž na svazcích s rozsáhlými prostory a na vyšším stupni organizace společenského života.“*

William-Olsson – jednotlivé sídlo (např. hornické sídlo) nemůže být městem, znakem města je jeho vnitřní diferenciaci.

Schwarzová - uzavřeně budované sídlo značné velikosti s diferencovanou strukturou čtvrtí, výraznou střediskovostí a městským rázem života.

Jiří Musil - *„město je složitým sociálním systémem, který se vyznačuje rozvinutou dělbou práce a velkou hustotou obyvatelstva, jež je sociálně velmi různorodé, nezabývá se zemědělstvím a vytvořilo si soustavu interakcí charakterizovanou určitou distancí v meziosobních vztazích, partikulárností sociálních rolí a nepřímými způsoby sociální kontroly.“*

Tradičním kritériem pro vymezení měst je **historicko-právní hledisko**, podle kterého je za město považováno takové sídlo, které obdrželo od panovníka (nebo jiného majitele) městská práva (historická města). V pozdějších dobách nahradily akt panovníka jiné administrativní postupy. Jiný kritériem je **statistické hledisko**. Na jeho základě je za město považováno sídlo, jehož populace, příp. koncentrace obyvatel nebo kombinace obojího, přesáhne definovanou hranici. Za použití **právně ekonomického hlediska** definujeme město (i obec) jako samosprávné společenství občanů s vlastním majetkem a vlastními příjmy, se

kterými samostatně a na vlastní odpovědnost hospodaří. (Wokoun a další, 2008 s. 36 a dále)

Doplněním dalších hodnocených znaků bylo vytvořeno tzv. **komplexní (geografické) hledisko** (Wokoun a další, 2008 s. 37):

Vnější znaky města - soustředěný půdorys a uzavřené zřetelné jádro města,

- větší počet neobytných budov,
- funkční diferenciacie zastavěných ploch.

Vnitřní znaky města - vysoká koncentrace populace,

- struktura zaměstnanosti populace v ekonomických odvětvích, výrobních i nevýrobních,
- diferenciacie socioekonomických aktivit,
- rozvinutá středisková funkce města,
- vzdělanostní struktura,
- poměr pohlaví, věkových skupin, průměrná velikost domácnosti.

V ČR se **statut města** uděluje sídlům¹¹ s více než 5000 obyvateli, a které by měly disponovat odpovídající strukturou a úrovní vybavenosti. Na základě historických, politických či administrativních hledisek se statut města přiznává i některým menším sídlům. (Wokoun a další, 2008, s. 38-39)

Městská sídla jsou centry výroby a služeb, póly rozvoje a šíření inovací a centry kulturního a společenského života. Zakládání a rozvoj měst bylo vždy motivováno saturací potřeb neuskutečnitelných ve venkovském typu osídlení. Tak, jak se v průběhu dějin tyto potřeby měnily, vyvíjela se i podoba a funkce měst. Vznikly složité urbanistické systémy s množstvím kulturních, sociálních, ekonomických a správních institucí, společenstev a jedinců, obytné i neobytné zástavby, inženýrských sítí. Zachování funkčnosti a životaschopnosti takového systému vyžaduje dodržení vnitřních proporcí, u kterých ovšem v průběhu doby dochází k proměnám, na něž je nutné reagovat. S pohledu celé sídelní struktury mají města nezastupitelnou pozici právě v koncentraci ekonomických, administrativních a kulturních aktivit, které není možné efektivně vykonávat ve venkovském typu prostoru.

¹¹ Nebo skupině sídel.

2.3 Trendy změn v sídelní struktuře

Sídelní struktura není statickým systémem, ale je dnes více než v minulosti strukturou dynamicky se měnící. Příčinou jejích proměn jsou především zrychlující se sociální, kulturní a ekonomické procesy, ale i změněné přírodní podmínky – např. vyčerpání nebo objevení přírodních zdrojů.

Veřejná správa by měla na tyto změny také reagovat přizpůsobením své struktury, byť se tak pochopitelně děje vlivem jisté setrvačnosti se zpožděním.

2.3.1 Urbanizace

Koncentrace obyvatel do měst, iniciovaná především industriálním a technologickým boomem minulých staletí, má svůj ekonomický, demografický, kulturní i sociální rozměr. Důležitým je také hledisko administrativně-správní, protože posiluje města v pozici centra správy a veřejných služeb. (Wokoun a další, 2008, s. 45 a dále; Gregory a další, 2009 s. 792 a dále)

„Urbanizaci lze chápat nejen jako proces koncentrace obyvatel do měst, ale jako komplexní proces týkající se řady oblastí: demograficko-sídelní, sociální, kulturní, ekonomické apod. Obecně je to změna prostorových forem organizace lidské společnosti, proces formování rozvoje městského způsobu života, růstu úlohy měst a pronikání městských prvků do celého osídlen“ (MMR, 2010, s. 10).

Rychlý urbanizační proces nastartoval v období průmyslové revoluce, tato historická etapa je označována jako **industriální urbanizace**. Tento proces přinesl nové kvalitativní znaky rozvoje měst ve formě časově rychlého a prostorově rozpínavého charakteru růstu měst. Ekonomický základ tohoto procesu přinesl rozvoj průmyslové velkovýroby a zavádění nových výrobních postupů spojených s koncentrací produkce a využíváním úspor z rozsahu (Pašiak, 1990 s. 21-22).

V USA se v druhé polovině 20. století projevil fenomén **solární urbanizace**, v rámci které se populace průmyslových měst severovýchodního pobřeží z části přesouvala do tzv. sunbelt – slunečného pásu v jižních státech. Městská populace zde rostla v souvislosti s lepším životním prostředím a koncentrací hi-tech sektoru v oblasti. (Pašiak, 1990 s. 35)

Urbanizace vedla k posílení hospodářské důležitosti měst. Koncentrace obyvatelstva a ekonomických aktivit urychlila šíření inovací. Vedle průmyslu se rozvíjela obchodní funkce měst a stejně tak i další oblasti terciéru. Rostla důležitost měst jako center veřejných

služeb. Města se stala páteří ekonomiky rozvinutých i rozvíjejících se zemí, póly hospodářského rozvoje a vědeckotechnického pokroku.

Vedle výše popsaných nesporných výhod koncentrace populace a ekonomických aktivit do měst, existují i **negativa**. Mimo značného zatížení životního prostředí urbanizovaného prostoru (např. nekontrolovaný růst, tzv. **urban sprawl**), je to zvláště přelidnění a z něj vyplývající dodatečné náklady a problémy – veřejná doprava a další veřejné služby, sociální problémy a vyplývající patologické jevy městské společnosti atd.

2.3.2 Suburbanizace

Také suburbanizace má, podobně jako další trendy změn sídelní struktury, svůj demografický, sociální, kulturní, ekonomický, krajinnotvorný a administrativně-správní rozměr.

Suburbanizace je proces, kdy populace (ekonomické aktivity, správní instituce aj.) opouští tradiční městská centra a vyhledávají nové prostory v jejich blízkosti (na předměstích), uvnitř i vně administrativního okrsku města (Gregory a další, 2009, s. 731). Je spojena s nástupem nových technologií, komunikačních a informačních systémů a změnami industriální produkce, stejně jako s proměnami hodnotových priorit a životního stylu obyvatelstva a jako taková je považována za vyšší fázi růstu měst¹² (Wokoun a další, 2008, s. 52-53).

Předměstí mohou vznikat také přílivem venkovských obyvatel do blízkosti měst¹³. Zvláště v rozvojových zemích tak dochází k nekontrolovanému růstu měst tzv. **urban sprawl**.

2.3.3 Desurbanizace (kontraurbanizace)

Desurbanizace (kontraurbanizace) je vedle suburbanizace dalším z trendů ve změnách sídelní struktury, stejně jako další trendy má svůj demografický, kulturní, sociální, ekonomický a administrativně-správní rozměr. V různých zemích a obdobích měla desurbanizace různé formy a rychlosti, její tren však lze vysledovat ve všech vyspělých zemích i jinde. Pokud jde o přesun populace (ekonomických aktivit atd.) do bezprostředního zázemí města je těžké odlišit pojmy desurbanizace a suburbanizace, někteří badatelé podle Wokouna (Wokoun a další, 2008, s. 57 a dále) považují desurbanizaci za prostorové rozší-

¹² především v rozvinutých zemích.

¹³ může být považováno i za projev urbanizace, stejně jako s tím spojený urban sprawl.

ření suburbanizace. Obecně lze desurbanizaci definovat jako proces spojený s migrací obyvatel z měst do venkovských regionů, reverzní proces k předcházející koncentraci populace i ekonomických aktivit. (Wokoun a další, 2008, s. 56 a dále)

Slovní humanitní geografie definuje **kontraurbanizaci** (counter-urbanization) jako: „*De-koncentraci obyvatelstva směrem z rozlehlých městských oblastí a jejich předměstí..., kdy migrace snižovala populaci mnoha metropolitních oblastí ...cílové oblasti byly obecně relativně málo osídlené se zlepšující se možností dojíždění nebo nabízející atraktivní životní prostředí pro zaměstnance pracující doma a důchodce.*“ (Gregory a další, 2009, s. 119)

2.3.4 Reurbanizace a další změny sídelní struktury

Reurbanizace je dalším z urbanizačních procesů současnosti (Wokoun a další, 2008, s. 61). Jedním z jejích projevů je tzv. **gentrifikace** (gentrification), jev charakteristický znovuosídlování vnitřního města, dočasně obývaného nízkopříjmovými vrstvami, střední třídou. Proces souvisí s přechodem z industriální na postindustriální ekonomiku a k bydlení jsou často využívané objekty projektované pro průmyslové využití. (Gregory a další, 2009, s. 273, 383)

Neregulované rozrůstání měst do krajiny tzv. **Urban Sprawl** je jedním z negativních důsledků urbanizace a suburbanizace. Jde o proces ekonomicky a sociálně problematický a zejména citelné jsou ztráty kvalitní zemědělské půdy a environmentální škody. (Wokoun a další, 2008, s. 61); (Gregory a další, 2009, s. 719)

Specifickým projevem Urban Sprawlu je rozrůstání urbánních areálů podél hlavních komunikačních tras, který je v anglosaské literatuře označován jako **Ribbon Development**. (Gregory a další, 2009, s. 656)

V hranicích města vznikají také komunity ekonomicky nejlépe situovaných vrstev, které se záměrně nejen sociálně, ale i fyzicky, separují od zbytku městské společnosti, tzv. **Gate Communities**. (Gregory a další, 2009, s. 792)

2.3.5 Městské sítě – aglomerace, konurbace

Většina shora popsaných urbanizačních procesů vede, nebo může vést, k vytváření rozlehlých urbánních areálů, srůstání měst s menšími obcemi a městy jejich zázemí nebo i slévání zástavby velkých sousedních měst.

Konurbace – srůst dvou nebo více dosud samostatných sídel, administrativně samostatných v polynodální, fakticky jednolitý urbánní prostor (Gregory a další, 2009, s. 114). U nás lze za malou konurbaci označit souměstí Uherské Hradiště, Staré Město a Kunovice, které bylo administrativně rozděleno po r. 1990.

Aglomerace – „představuje postupné srůstání města s obcemi a sídly a vytváření funkčního systému urbánního prostoru.“ (Wokoun a další, 2008, s. 41)

Megapolis – je podle Lewise Mumforda posledním stadiem urbanizace, v němž se obří, fragmentované velkoměstské areály stávají v důsledku Urban Sprawlu dysfunkčními. Megapolí je tradičně nazýván urbánní komplex na severovýchodním pobřeží USA. (Gregory a další, 2009, s. 453)

Metropolitan Area – je obecný výraz pro rozlehlé městské osídlení. Účelově se vymezují metropolitní oblasti jako spádové oblasti velkých měst. (Gregory a další, 2009, s. 459)

Popsané procesy přinášejí nové výzvy pro místní samosprávy, nutnost spolupráce jednotlivých součástí městských sítí či areálů pro optimalizaci správy společného urbánního prostoru.

3 REGIONALISMUS, REGIONY A REGIONALIZACE

Problematika optimální veřejné správy je spojena s nutností vymezení takových administrativně-správních regionů, které její efektivní výkon v maximální možné míře umožní. Hranice těchto regionů by měly pokud možno co nejvíce respektovat existenci přirozených vztahů, vazeb a aktivit (populace i dalších subjektů) probíhajících v území. Musí také reflektovat schopnost regionu ekonomicky i personálně zajistit požadované správní (ale i např. sociální nebo kulturní) funkce.

3.1 Regionalismus

Současný regionalismus má své ekonomické, sociální, kulturní i politické podoby.

Politickým projevem regionalismu je snaha o prosazení co možná nejširší regionální samosprávy (autonomie). Nástrojem těchto snah jsou často regionální politické strany či hnutí. Striktně regionálně jsou rozděleny politické síly v Belgii, v Itálii se takto vyprofilovala Liga Severu, v Bavorsku CSU, v ČR hnutí Moravané, převážně ruskojazyčný východ a jih Ukrajina reprezentuje Strana regionů, velmi silné jsou regionální strany v Katalánsku a Baskicku a podobné příklady najdeme i v dalších evropských i mimoevropských zemích. Sílicí postavení regionů v rámci EU se odrazilo v ustavení Výboru regionů jako poradního orgánu Evropské komise. Význam regionů roste i ekonomické oblasti, kde se projevuje posilováním regionální úrovně řízení. Mnohé regionální kulturní projekty posilují pocit sounáležitosti s dalšími občany regionu a regionální patriotismus. Vypjatý regionalismus a nerespektování regionálních specifik ze strany centrální moci mohou vyústit v násilné formy boje – teroristickým činům i občanské válce. (Wokoun a další, 2008, s. 12-13)

3.2 Teorie regionu

Region vzniká diferenciací krajinné sféry, je to část zemského povrchu vymezená na základě definovaných znaků, které by jej měly odlišovat od jeho okolí. V různých pracích je pojem region užíván v různých významech. Wokoun (Wokoun a další, 2008, s. 63) překonává tento problém tím, že region chápe jako: „...komplex vznikající regionální diferenciací krajinné sféry.“ Sojková (Jáč a další, 2010, s. 14 a dále) předkládá několik různých hledisek, podle kterých se regiony vymezují.

3.2.1 Geografické hledisko

„Z geografického hlediska je region vymezen jako část území charakterizovaná souborem přírodních a socioekonomických prvků a vazeb, jejichž specifickým charakterem, lokalizací, uspořádáním a rozsahem integrace se utváří prostorová struktura s vnitřními vazbami, jimiž se toto území odlišuje od okolních prostorových jednotek“ (Jáč a další, 2010, s. 14).

Lze také rozlišit regiony vzniklé na základě geografických vlastností a regiony vytvořené na základě socioekonomických, kulturních, etnických, politických a dalších obdobných znaků. Za **přirozené** se v současnosti v literatuře označují regiony územně vztahově provázané s dělbou funkcí mezi centrem a zázemím. Takové územní celky však pochopitelně nejsou zcela vztahově uzavřeny, hranice mohou být neostré a existují přesahy z a do sousedních regionů. Nejdůležitějšími funkčními vztahy mezi centrem a periferií je dojížděka za prací, nákupy, vzděláním a dalšími službami. Soustředění ekonomických (i administrativních) činností ve středisku je vzhledem k úsporám z rozsahu vyšší než koncentrace populace. Obyvatelstvo a ekonomické procesy však mohou v prostoru integrovat i jiné než výše zmíněné funkce. (Jáč a další, 2010, s. 14)

Geografickou úroveň regionu lze podle Wokouna (Wokoun a další, 2008, s. 73-74) a obdobně Sojkové (Jáč a další, 2010, s. 14-15) rozdělit na:

Mikroregionální úroveň: Malé územní celky na úrovni našich okresů, příp. dobrovolných svazků obcí.

Mezoregionální úroveň: Území svázané např. dojížděkou za službami vyššího stupně – vysoké školy, specializované obchody a služby.

Makroregionální úroveň: Region velkého rozsahu, v našem případě celá ČR, s významnými společnými znaky – společná řeč, kultura, historie.

3.2.2 Funkční hledisko

Funkční regiony se vymezují na základě funkčních vazeb mezi bydlištěm a pracovištěm obyvatelstva. Pro jejich vzájemnou interakci má fundamentální význam dopravní síť - pozemní, vodní i letecká spojení. Jejich synergický efekt přináší podmínky pro rozvoj regionu. Dalším znakem je společný zájem populace regionu na tomto rozvoji v hospodářské, technické a technologické, sociální, kulturní, environmentální a dalších oblastech. (Jáč a další, 2010, s. 15)

3.2.3 Hledisko účelu

Pro potřeby organizace a výkonu veřejné správy jsou zřizovány **administrativní regiony**. V ČR jsou to okresy, kraje¹⁴ a regiony soudržnosti. Takto vzniklé regiony často neodpovídají skutečným vazbám a procesům v území. Administrativní regiony člení celé území státu a v oblasti státní správy mezi nimi existují hierarchické vztahy. Změny počtu, velikosti a kompetencí administrativních regionů by měly být, vzhledem k zajištění stabilního prostředí pro jejich rozvoj, výjimečné. Při řešení konkrétních problémů se vymezují **účelové regiony**. Takovými regiony jsou přírodní rezervace a parky, zvláštní hospodářská území a zóny, vojenské újezdy atp. Mají své vlastní řídicí orgány, nemusí bezesbýtku pokrývat území státu a mohou být zřízeny dočasně na dobu trvání daného problému. (Jáč a další, 2010, s. 15)

3.2.4 Hledisko stejnorodosti (homogeneity)

Podle hlediska stejnorodosti (konzistence) uskutečňovaných socioekonomických činností nebo geografického charakteru terénu rozdělujeme regiony na homogenní a heterogenní. U **homogenních regionů** je zvolený charakter konzistentně rozmístěn na celém prostoru regionu. Pokud jsou dané vlastnosti přírodního rázu (vegetační kryt, půdní typ, geomorfologie terénu atp.) je vymezení hranic homogenního regionu platné pro delší časové období, než je tomu u vymezení podle socioekonomických aktivit (převažující způsob ekonomického využití, nezaměstnanost, vzdělanostní struktura atp.), které podléhají v čase rychlejšími změnám. Vymezení takového homogenního regionu je také složitější, protože jeho hranice jsou často neostré a jeho homogenita je zřídka absolutní¹⁵. **Heterogenní regiony** se vyznačují propojením typově odlišných území, které jsou však na sobě určitým způsobem závislé a jsou propojeny specifickými intenzívními vztahy (např. vztah jádro – periferie). (Jáč a další, 2010, s. 16)

3.2.5 Hledisko ekonomické výkonnosti

Z pohledu ekonomické výkonnosti můžeme regiony rozdělit na růstové, stagnující a problémové. V **růstových regionech** se rozvíjejí nová ekonomická odvětví, což zpravidla

¹⁴ 8 krajů z roku 1960 i 14 současných VÚSC

¹⁵ Velkou váhu má velikost základních jednotek, ze kterých se homogenní region vytváří, čím menší je rozloha jednotky, za kterou jsou dostupné relevantní statistické údaje, tím je vymezení hranice homogenního regionu přesnější.

podmiňuje či doprovází přirozený a (nebo) migrační přírůstek populace. Tyto regiony nabízejí podmínky pro rozvoj podnikatelských aktivit a nových projektů. Ve **stagnujících regionech** nedochází k výrazným socioekonomickým změnám. **Problémové regiony** potom dlouhodobě vykazují nízkou hospodářskou výkonnost, klesá počet i kvalifikační kvalita populace, což doprovází sociální problémy. Patří sem také strukturálně postižené regiony. (Jáč a další, 2010, s. 16)

3.2.6 Podle Zákona ČR č. 248/2000 Sb.

Zákon o podpoře regionálního rozvoje č. 248/2000 Sb. dělí regiony z pohledu potřeby soustředěné podpory jejich rozvoje. Vymezuje čtyři typy regionů: strukturálně postižené regiony, hospodářsky slabé regiony, venkovské regiony a ostatní regiony. **Strukturálně postižené regiony** jsou ty, které byly postiženy úpadkem klíčového hospodářského odvětví. Určujícími znaky jsou vysoká míra nezaměstnanosti, podíl zaměstnanosti v průmyslových odvětvích a rozsah a váha utlumovaných sektorů. **Hospodářsky slabé regiony** se vyznačují slabým výkonem ekonomiky a tedy nízkými příjmy obyvatel, nízkými daňovými výnosy a nízkou kupní silou. Příčinou bývá nedostatek výrobních faktorů, případně jejich špatné využití. **Venkovské regiony** jsou regiony s nízkou hustotou obyvatel, vyšším podílem zaměstnaných v agrárním sektoru a často se záporným migračním saldem populace. **Ostatní regiony** vyžadují podporu z jiných než výše popsanych příčin. Jsou to často pohraniční oblasti, vnitřní periferie, bývalé vojenské prostory, regiony s ekologickými zátěžemi, vysokou nezaměstnaností nebo území postižená živelnými pohromami. (Jáč a další, 2010, s. 16-17)

3.2.7 Hledisko kohezní politiky EU

Regionální politika Evropské unie vychází z rozdělení prostoru podle jednotné struktury územních jednotek Statistického úřadu EU (Eurostat). **NUTS**¹⁶ jsou nutné pro relevantní statistická sledování a analytická zpracování socioekonomických ukazatelů v regionech především pro potřeby efektivního směřování kohezní politiky EU. Na nižších úrovních se místní správní jednotky označují jako **LAU**¹⁷. Jako základ pro vytváření NUTS a LAU

¹⁶ Nomenclature des unités territoriales statistiques, Nomenclature of Territorial Units for Statistics

¹⁷ Local Administrative Unit

jsou využity územní administrativní jednotky členských států. (Jáč a další, 2010, s. 17); (Wokoun a další, 2008, s. 78)

Podle Evropské komise spočívá význam systému jednotek NUTS ve vytvoření základního rámce pro sběr dat a harmonizaci regionálních statistik, definice různých prostorových úrovní regionů pro srovnatelné socioekonomické analýzy a následně vymezení regionů pro čerpání podpory kohezní politiky EU. (Hájek a další, 2010, s. 66-67)

Tabulka 1: Úrovně NUTS, Zdroj: (Jáč a další, 2010); (Wokoun a další, 2008); (Hájek a další, 2010)

Úroveň	Doporučená velikost	Aplikace v ČR
NUTS I.	3-7 mil. obyvatel	Celá ČR
NUTS II.	0,8-3 mil. obyvatel	8 tzv. regionů soudržnosti
NUTS III.	150-800 tis. obyvatel	13 VÚSC a hl. m. Praha
LAU 1		77 okresů
LAU 2		6248 obcí

Jako nejkomplexnější forma přeshraniční spolupráce místních samospráv vznikají mezi členskými zeměmi EU¹⁸ **Euroregiony**. Mají vlastní orgány a jejich úkolem je překonat periferní postavení zaostávajících příhraničních území a koordinovaně a efektivně řešit otázky např. územního plánování, životního prostředí, cestovního ruchu nebo rozvoje dopravní infrastruktury. (Jáč a další, 2010, s. 17)

¹⁸ i mezi členskými a nečlenskými zeměmi.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

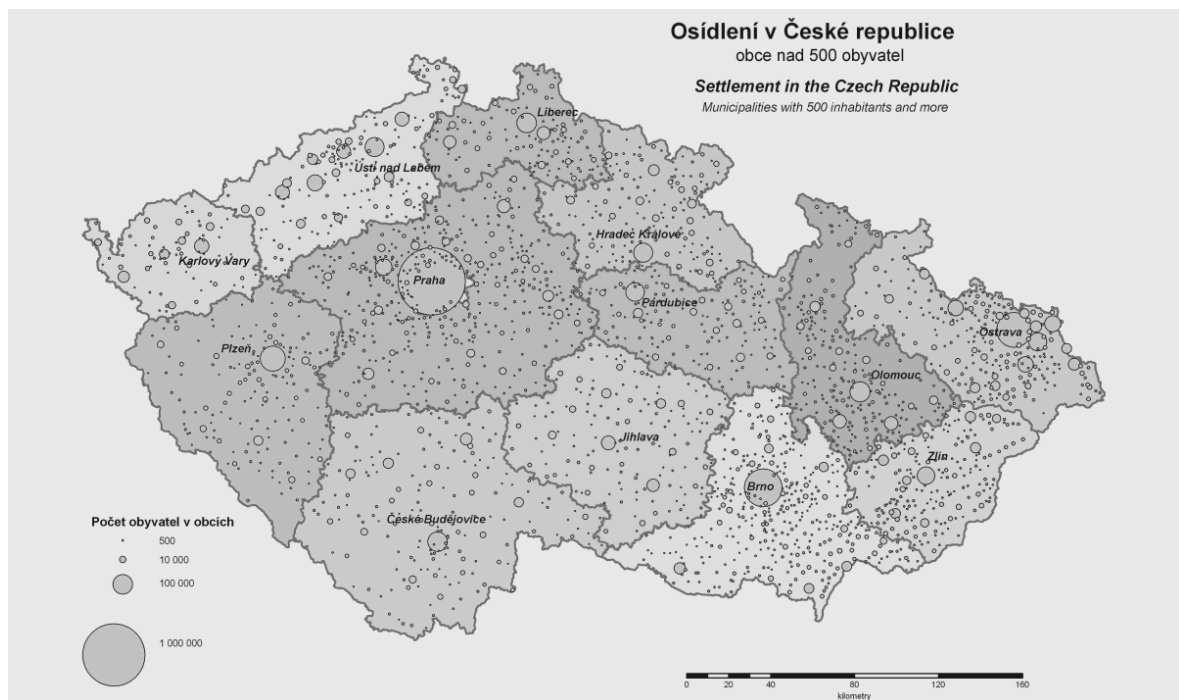
4 SÍDELNÍ STRUKTURA ČR

Česká republika je z hlediska sídelní struktury považována a společnost převážně maloměstskou. Short (Short, 1994 s. 150) označuje východní část střední Evropy za „*region vesnic a malých měst*“. Charakteristická je velká rozdrobenost sídel s převahou malých obcí do 500 obyvatel (cca 2/3). „*Tento fakt má ve svém důsledku bezesporu vliv na regionální rozvoj a na systém financování municipalit*“ (MMR, 2010, s. 9).

„*Struktura osídlení České republiky, která vyjadřuje hierarchické uspořádání sídel, je výrazně odlišná od velkých zemí Evropské unie. V těchto zemích se historicky vyvinula významná metropolitní centra, ovládající populačně silné nebo územně rozlehlé regiony. Specifikem sídelní struktury České republiky je relativně nízký počet velkoměst v osídlení, s tím související – při celkově vysoké míře urbanizace – významné zastoupení malých a středních měst a značná uzavřenost daná pohraničními pohořími téměř po celém obvodu území, která výrazně omezuje přeshraniční význam našich center. Česká republika má kromě Prahy pouze dvě města s více než 300 tis. obyvateli (Brno a Ostrava) a tři další města s více než 100 tis. obyvateli (Liberec, Plzeň, Olomouc). Počtem šesti velkoměst se tak řadí za četné populačně srovnatelné země Evropské unie: Nizozemsko má 25 velkoměst, Švédsko 11, Maďarsko 9, Řecko 8, Belgie 7. Nižší úroveň zaznamenává z populačně podobných evropských zemí jen Portugalsko.*“ (MMR, 2010, s. 9)

Na relativně malém prostoru ČR je přechod mezi městem a venkovem často nezřetelný a nejasný. Vznikají nové typy sídel, často monofunkčně zaměřené. Mnoho sídel pak má přechodný charakter. Tím spíše je třeba důsledné koordinace mezi rurální a urbánní politikou.

„*Největší podíl venkovských obcí vykazují kraje Vysočina, Pardubický, Jihočeský a Středočeský. Naopak nejmenší podíl venkovských obcí je v krajích Moravskoslezském, Karlovarském, Ústeckém a Libereckém. Míra urbanizace českého osídlení dosahuje 70,3 %*“ (MMR, 2010 str. 9). Syrovátková píše: „*Území České republiky netvoří jednolitý celek, ale je rozděleno na tzv. regiony. Ty lze zjednodušeně označit jako prostor, který se skládá z obcí a lokalit, souvisejících s jednotlivými obcemi.*“ (Jáč a další, 2010, s. 99)

Obrázek 1: Osídlení v ČR – obce nad 500 obyvatel, Zdroj: (MMR, 2010, s. 10)

4.1 Regionalizace ČR

Českou republiku lze rozčlenit na přirozené celky např. podle povodí velkých řek - Polabský makroregion, který je zhruba totožný s územím Čech; Pomoravský makroregion zaujímající víceméně hranice historické Moravy; Pooderský makroregion v hranicích tzv. českého Slezska (Wokoun a další, 2008, s. 72). Obdobně lze na českou a moravskou část dělit ČR podle příslušnosti ke geomorfologickým celkům. Tato přirozená dělení se odrazila v historických skutečnostech regionalizace ČR, kdy po většinu dějin bylo naše území rozděleno do dvou celků, více či méně integrovaných, ale takřka vždy zřetelně oddělených a rozlišitelných – Čech a Moravy.

I v současnosti lze ze socioekonomického i historického pohledu, i přes značnou kulturní a národnostní homogenitu, ČR rozdělit na dva v mnoha ohledech svébytné **makroregiony** – mononodální Čechy a polynodální Moravu. Administrativní prolomení historické hranice v letech 1949, 1960 a naposledy po roce 2000 vedlo k oslabování staletých zemských vazeb a přimykání k novým administrativně-správním centrům a Praze. Toto ilustruje např. Hampl zpracovaná sociogeografická regionalizace ČR. (Hampl, 2005, mapová příloha).

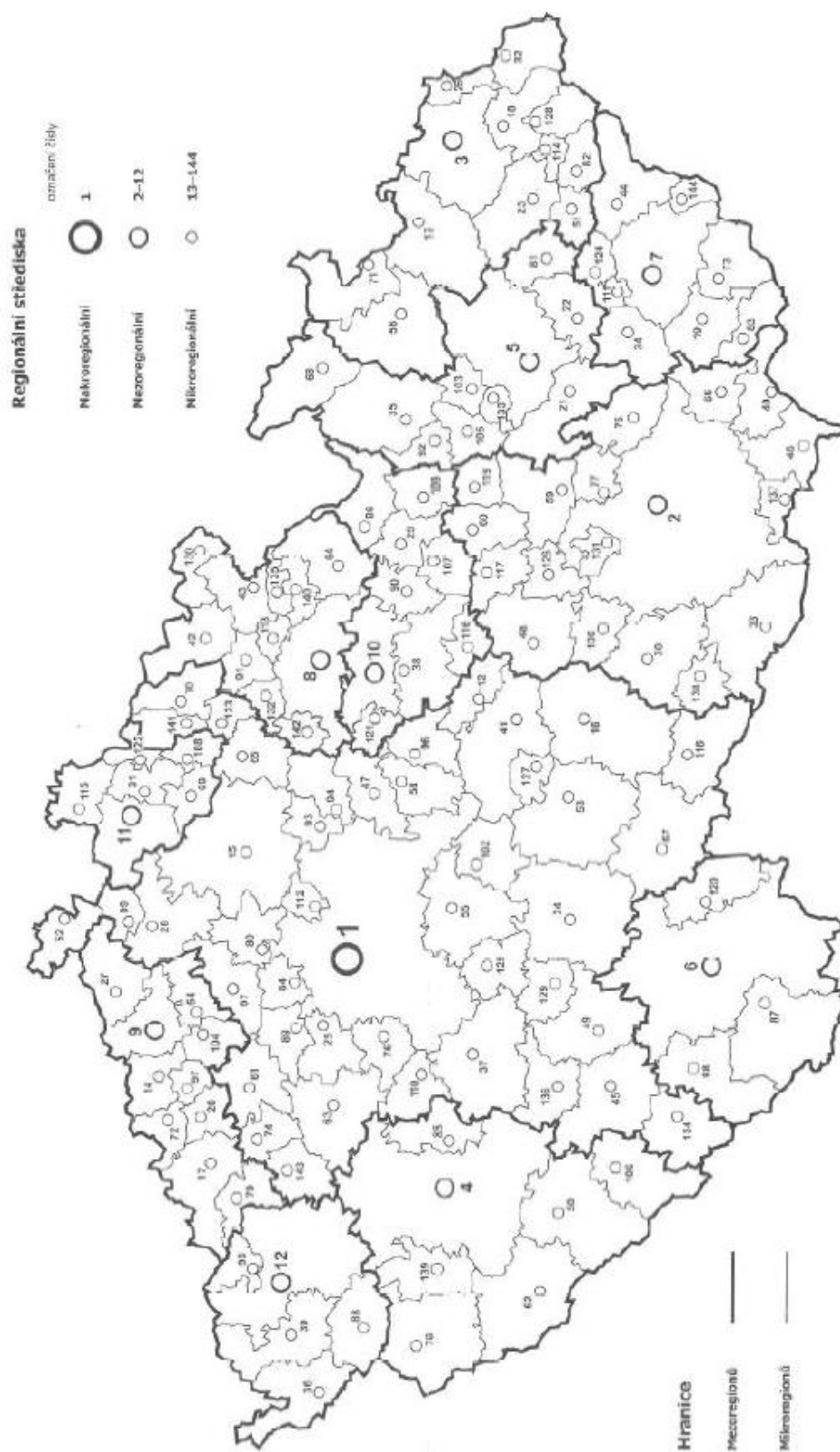
Hranice jádrových regionů jsou určeny gravitačním působením sousedících center. Pokud takové vlivy chybí, vede se hranice v místě nulových hodnot gravitačního působení. Hraniční oblasti jsou charakteristické prolínáním různorodých vlivů, přechody mezi regiony

jsou často nezřetelné. Hranice nodálních regionů mají proto spíše charakter oblastí – zón, naproti tomu administrativně-správní regiony jsou (musí být) pochopitelně vymezeny zřetelně a mají podobu linie.

Wokoun (Wokoun a další, 2008, s 72-74) uvádí, že makroregion vyššího stupně, tedy ČR, je silněji integrovaný než makroregiony nižšího stupně (Čechy a Morava). Přesto nelze existenci těchto nižších regionů zpochybnit, zejména v případě Moravy, kde je identifikace se zemí vyvinuta silněji. Ještě volnější vztahy konstatuje v rámci **mezoregionů**, kde již přistupují integrační faktory prostorových vztahů obyvatelstva jako týdenní dojíždka za prací nebo dojíždka za některými hierarchicky vyššími formami služeb, zvláště veřejných. Mezoregiony nejsou v ČR zcela vyvinuty a pokrývají jen asi polovinu našeho území (obdobně (Hampl, 2005, s. 99). Naopak **mikroregionální** struktura pokrývá až 95 % ČR a v zásadě odpovídá územním obvodům ORP. Zásadním prvkem sídelní struktury je obec. Syrovátková uvádí, že obec: „*Svým chováním ovlivňuje nejenom strukturu regionu, ale i jeho rozvoj a vznik regionálních rozdílů.*“ (Jáč a další, 2010, s. 99)

Wokoun (Wokoun a další, 2008, s. 74-77) zde dále třídí regionální centra na **metropole mezinárodního významu** (v ČR pouze Praha), **regionální metropole** (I. řádu Brno a II. řádu Ostrava), **meziregionální centra** (I. řádu Plzeň, II. řádu ostatní krajská města s výjimkou Jihlavy), **výrazná mikroregionální centra** (Jihlava, Mladá Boleslav, Opava, Uherské Hradiště a další vybraná velká okresní města). Metropole a meziregionální centra vymezuje na základě ekonomických faktorů, aspektů územní identifikace obyvatelstva, historické a kulturní sounáležitosti, přirozenou spádovost, tzv. komplexní funkční velikost a další mj. fyziogeografické kritéria. Při respektování meziregionální struktury ČR lze stanovit výše zmíněných 12 metropolí a meziregionálních center a při rozdělení Prahy a Středních Čech vymezit 13 regionů s aspirací na VÚSC, s vysokou mírou autonomie a relativní uzavřenosti. Podobně člení ČR i Hampl (Hampl, 2005, s. 99), viz obrázek 2.

Výše naznačená meziregionální struktura se odráží v rozdělení ČR na samosprávné kraje, s výjimkou nad její rámec vytvořeného kraje Vysočina, který v socioekonomické ani historio geografické regionalizaci našeho území nemá oporu. Vytvoření tohoto kraje nerespektuje přirozené spádovosti oblasti ani historickou zemskou hranici. Jihlava si historicky nemohla vytvořit pozici meziregionálního centra pro svou jazykovou odlišnost – byla německým městem v českém zázemí – i polohou na rozhraní dvou oddělených správních celků – Čech a Moravy. Pozici ekonomických středisek oblasti nahrazoval větší počet městysů, tržních center nižšího řádu.

Poznámka: Číslo označující střediska odpovídá jejich pořadí podle sčísleného seřazeného výřezu a jsou uvedena v tabulkové příloze 3.

Obrázek 2: : Sociogeografická regionalizace ČR (Hampl, 2005, mapová příloha)

Tabulka 2: Regionální centra; Vytvořil autor; Zdroje dat: (Hampl, 2005, s. 99; ČSÚ,2013)

Regionální centrum	Populace mezoregionu ¹⁹ (tis. obyvatel 2001)	Populace VÚSC (tis. obyvatel 2012)	Relativní podíl na populaci ČR podle KRV ²⁰	KRV v % ČR (2001)
Praha (Praha + SČ)	3173,4	2 499,0	2 137,2	20,38
Český Budějovice	315,9	635,8	197,2	1,88
Plzeň	538,3	571,3	282,1	2,69
Karlovy Vary	307,1	303,8	113,3	1,08
Ústí nad Labem	639,1	828,4	164,6	1,57
Liberec	303,0	437,9	141,6	1,35
Hradec Králové	464,8	554,6	177,2	1,69
Pardubice	419,3	516,3	151,0	1,44
Jihlava	138,7	512,2	78,7	0,75
Brno	1402,2	1 163,6	826,0	6,25
Olomouc	636,2	639,0	212,9	2,03
Zlín	562,2	590,1	193,0	1,84
Ostrava	1340,1	1 234,7	619,8	5,91

4.2 Vývoj sídelní struktury ČR

Počátky osídlení našeho území sahají do hluboké minulosti. Moravská brána již byla od pravěku důležitou částí spojnice mezi severem a jihem Evropy a údolí větších i menších vodních toků poskytovala příhodné podmínky k usazení a rozvoji populace. Od 6. století nabývá vrchu slovanský živel, prosazuje se jeho jazyk i hmotná kultura. Zpočátku převažovala sídla zemědělská, s rozvojem organizace společnosti vznikají na příhodných místech centra správní, tržní, církevní a obranná – často spojující všechny nebo většinu těchto funkcí.

¹⁹ Jihlava nevytváří autonomní region, proto jsou použity hodnoty jejího mikroregionu 2. stupně;

²⁰ Komplexní regionální velikost

Značná část území však zůstávala neosídlena. Teprve ve 12. století dosáhlo souvislé osídlení hranice 500-600 metrů nad mořem a zaujalo více než polovinu plochy našich zemí. Další kolonizace je charakteristická systematickým zakládáním nových měst jako správních, tržních a řemeslných středisek, rozvojem hornictví a horních měst a také doosidlováním venkova. Na této fázi se významně podíleli příchozí z německých zemí, které sem lákaly daňové úlevy a hospodářské příležitosti. Během 14. století byl proces kolonizace českého území v podstatě završen, rezervy volné půdy z velké části vyčerpány a navíc dochází v celé Evropě z mnoha příčin k několika demografickým krizím. Na našem území jsou to především morové rány konce 14. století a dlouhé válečné konflikty 15. a po období opětovného rozmachu 17. století. V mezidobí byla dokončena kolonizace pohraničních hor, kterou umožnilo zaměření na řemeslnou, zvláště textilní a sklářskou výrobu, které možnosti obživy částečně odpoutaly od zemědělské půdy. Přes některé další epidemie a válečné střety lze období po Třicetileté válce považovat za dobu kulturního, hospodářského i populačního rozvoje. V tomto trendu zastihl České země nástup osvícenství a průmyslové revoluce. Praha, která ztratila pozici sídelního města, měla v 18. století asi 60 tisíc obyvatel, Brno, které naopak získalo pozici moravské metropole, se rozrostlo až na více než 20 tisíc obyvatel. Dalšími významnými centry byly Cheb, Kutná Hora, Liberec, Jindřichův Hradec, na Moravě Jihlava a Olomouc. (Fialová a další, 1998, s. 9-131)

Sídelní struktura 19. století byla do značné míry specifická. Jejím nedostatkem byl zejména deficit velkých měst. I Praha byla v té době pouze metropolí regionálního významu. Významná část Českých zemí byla přitahována k Vídni, na Moravě a v rakouské části Slezska rostl význam Brna a Ostravské aglomerace. Také u nás probíhala urbanizace souběžně s industrializací, ta však měla rovněž svá specifika. Až na výjimky nevznikaly velké průmyslové aglomerace, ale průmysl se rozvíjel v menších městech i městečkách. Tahounem průmyslového rozvoje byl totiž zvláště průmysl spotřební, lehký, který využíval především místní zdroje a uplatňoval se převážně na místních a regionálních trzích. Tyto skutečnosti vedly na většině českého území ke vzniku relativně integrovaného osídlení bez výrazných regionálních rozdílů. Jiří Musil (Fialová a další, 1998, s. 278) hovoří o „*fenoménu relativní regionální stability*.“ Významné rozšíření průmyslové výroby i do menších měst a městeček se odráží v prolínání venkovského a městského způsobu života. Vzniká vrstva tzv. kovozemědělců – venkovanů, kteří vedle vlastnictví malého hospodářství také dojíždějí za prací do průmyslových podniků – i čistě průmyslového dělnictva, které si však udržovalo venkovský způsob života. Infrastruktura našich zemí byla v té době pod úrovní západní

Evropy, vyrovnala se však beze zbytku infrastruktuře Italské nebo Rakouské a výrazně převyšovala úroveň Polska, Maďarska, Balkánu i Pyrenejského poloostrova. Platí, že německojazyčné regiony českých zemí vykazovaly příznivější ukazatele. Rozmístění průmyslu v prostoru, jeho relativně malá koncentrace ve větších městech, zabránila vzniku tzv. *brlohových čtvrtí*, které byly typické pro dělnické bydlení ve velkých západoevropských průmyslových aglomeracích. Na venkově změnilo 19. století výrazně postavení českých rolníků. Modernizace venkova souvisela s nástupem kapitalistických vztahů a orientací na tržní hospodaření. (Fialová a další, 1998, s. 267-280) (Wokoun a další, 2008, s. 20)

Tabulka 3: Vývoj počtu samostatných obcí na území ČR; Vytvořil autor; Zdroj dat: (ČSÚ, 2012)

Rok	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Samostatné obce	11 417	11 768	11 459	8 726	7 511	4 778	5 768	6 258	6 249

Z tabulky 3 je patrné, že zatímco do II. světové války byl počet obcí relativně konstantní, v 50. letech se projevil první velký pokles. Zřejmě se naplno projevil důsledek odsunu německé populace, který nebylo schopné doosídlování z vnitrozemských zdrojů plně kompenzovat a došlo tak k zániku mnoha obcí v pohraničních regionech.

Preferování rozvoje těžkého průmyslu v období po II. světové válce vedly k přílivu pracovních sil z méně rozvinutých především venkovských oblastí do rostoucích industriálních aglomerací. Potřeba ubytování nového městského obyvatelstva vedla k rozvoji monofunkčních sídlišť nejen na okraji průmyslových měst. Spojení mezi městem a venkovem zůstalo zachováno díky fenoménu chatařství a chalupářství. Zlepšení dopravní, technické i sociální infrastruktury pomohlo stírat rozdíly mezi městským a venkovským způsobem života. Centrální plánování podporovalo rozvoj výhodně položených vybraných menších sídel, do kterých byla umístována kulturní a obchodní centra, školská a medicínská zařízení, podniky služeb atp. Tato střediska se měla stát obslužnými centry pro okolní menší obce. (Short, 1994, s. 150-155); (Wokoun a další, 2008, s. 20,21)

„Pokračující procesy urbanizace ve druhé polovině 20. století ovlivnily nejen regionální rozmístění obyvatelstva, ale především jeho rozložení do jednotlivých velikostních skupin obcí a sídel. Do poloviny devadesátých let se ve všech krajích významně zvýšil podíl obyvatelstva žijícího ve městech; nejrychlejší růst zaznamenala okresní města, resp. města nad 10 tis. obyvatel. Města přitom rostla jak vlastním přirozeným přírůstkem, tak pokračující migrací z venkova a administrativním připojováním původně venkovských obcí. Naopak

podíl venkovského obyvatelstva se trvale snižoval, rychle pokračovalo především vylidňování nejmenších sídel.“ (MMR, 2010, s. 9)

Po roce 1990, jak je opět patrné z tabulky 3, nastal zlom a mnoho dříve sloučených obcí se opět osamostatnilo.

Česká republika je historicky z hlediska struktury a velikosti sídel středně urbanizovaná spíše maloměstská společnost. (Wokoun a další, 2008 s. 20)

4.3 Současnost a trendy změn sídelní struktury ČR

V ČR je nyní 6248 obcí, cca 15 tis. částí obcí, cca 13 tis. katastrálních území, ale cca 22 tis. ZSJ²¹.“ (Egonov, 2010).

Průměrný počet obyvatel v obci je 1680, Hampl (Hampl, 2005, s. 86, 91) uvádí počet českých a moravských sídel až 15000. Průměrný počet obyvatel sídla podle horní hranice počtu vychází 700. Kadeřábková (Wokoun a další, 2008, s. 19) uvádí průměrnou populaci sídla 655 obyvatel. Z toho vyplývá, že uvažuje počet sídel kolem 16500.

Kadeřábková (Wokoun a další, 2008, s. 19) přisuzuje současné sídelní struktuře ČR tři základní charakteristiky. Jsou to velmi hustá síť sídel, regionální rozdíly této hustoty a difference mezi sídly rurálního a urbánního prostoru.

4.3.1 Rozmístění a velikostní struktura obcí na území ČR

Územní i populační velikost sídel roste směrem od západu k východu a od severu k jihu. Obecně je na Moravě nižší zastoupení nejmenších sídel, více než v Čechách jsou naopak zastoupeny malá města. Pro severní Čechy a severní Moravu je typická koncentrace obyvatel ve větších městech, způsobený jednak koncentrací průmyslových aktivit, jednak zánikem mnoha malých sídel po odsunu německé populace po II. světové válce.

Z následných tabulek a kartogramů je také zřejmé, že jižním jihu ČR lze vymezit poměrně rozsáhlý region s těžištěm na Vysočině a přesahem do jižních, středních a východních Čech a jihozápad jižní Moravy, který má zřetelně venkovštější charakter než zbytek republiky.

²¹ základní sídelní jednotka – vymezená především pro statistické účely

Za základní parametr pro třídění obcí jsem použil počet jejich obyvatel. Statut města, městyse, statutárního města jsou pro obce prestižní záležitostí a mohou o vnitřní i vnější strukturu socioekonomických vztahů leccos napovědět, regionální význam sídla však často neodráží. Za hranici rozdělující venkovský a městský typ sídel jsem stanovil 5000 obyvatel. V obcích, které mají více, než 4999 obyvatel, žije v ČR více než 60 % populace.

Tabulka 4: Rozložení populace a velikostní struktura obcí ČR podle okresů; vytvořil autor;

Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013);

OKRES	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	obyv./ km ²	Podíl populace v obcích nad 4999	Ø velikost obce	Medián popu- lace obce	Počet obcí
Benešov	1 475	94 853	64	35,55%	837	324	114
Beroun	662	84 904	128	37,87%	1012	477	85
Blansko	863	106 362	123	36,53%	918	352	116
Brno-město	230	379 871	1 650	100,00%	371399	-	1
Brno-venkov	1 499	203 858	136	20,43%	1074	648	187
Bruntál	1 536	96 723	63	58,15%	1457	453	67
Břeclav	1 038	114 648	110	33,09%	1803	1057	63
Česká Lípa	1 073	103 242	96	59,25%	1809	544	57
České Budějovice	1 639	186 415	114	54,64%	1710	389	109
Český Krumlov	1 615	61 567	38	33,79%	1338	604,5	46
Děčín	909	132 942	146	70,63%	2600	591	52
Domažlice	1 123	60 655	54	26,66%	715	242	85
Frydek-Místek	1 208	211 392	175	55,13%	2937	1196	72
Havlíčkův Brod	1 265	95 127	75	48,87%	798	210	120
Hodonín	1 099	156 858	143	38,94%	1913	875	82
Hradec Králové	892	162 741	183	69,27%	1567	346	104
Cheb	1 046	93 079	89	70,64%	2382	240	40
Chomutov	935	125 918	135	82,28%	2891	386	44
Chrudim	993	104 475	105	37,18%	967	349	108

OKRES	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	obyv./ km ²	Podíl populace v obcích nad 4999	Ø velikost obce	Medián popu- lace obce	Počet obcí
Jablonec nad Nisou	402	89 760	223	64,85%	2644	862	34
Jeseník	719	40 691	57	29,32%	1712	864	24
Jičín	887	79 945	90	44,05%	717	247	111
Jihlava	1 199	111 979	93	60,55%	914	194	123
Jindřichův Hradec	1 943	92 649	48	41,47%	874	233	106
Karlovy Vary	1 515	118 816	78	64,45%	2211	586	54
Karviná	356	265 264	745	89,73%	16066	4993	17
Kladno	720	158 182	220	56,32%	1591	477	100
Klatovy	1 946	87 801	45	50,64%	943	316	94
Kolín	744	96 057	129	39,18%	1086	456	89
Kroměříž	796	107 658	135	57,61%	1367	486	79
Kutná Hora	917	74 178	81	41,38%	844	355	88
Liberec	989	170 057	172	72,33%	2893	659	59
Litoměřice	1 032	119 103	115	46,19%	1123	421	105
Louny	1 118	86 397	77	56,89%	1246	446	70
Mělník	701	103 989	148	51,94%	1509	535	69
Mladá Bole- slav	1 023	122 758	120	48,44%	1031	293	120
Most	467	114 857	246	81,00%	4492	451	26
Náchod	852	112 444	132	63,61%	1440	448	78
Nový Jičín	882	152 322	173	65,39%	2878	999	53
Nymburk	850	93 433	110	50,12%	1084	438	87
Olomouc	1 620	231 445	143	58,47%	2419	802	96
Opava	1 113	177 179	159	51,39%	2300	1028	77

OKRES	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	obyv./ km ²	Podíl populace v obcích nad 4999	Ø velikost obce	Medián popu- lace obce	Počet obcí
Pardubice	880	167 354	190	62,89%	1495	311	112
Ostrava-město	331	331 825	1 001	95,01%	25801	1783	13
Pelhřimov	1 290	72 472	56	44,97%	608	147	120
Písek	1 127	70 388	62	54,69%	938	259	75
Plzeň-jih	990	61 929	63	21,40%	685	257	90
Plzeň-město	261	184 849	707	91,30%	12325	779	15
Plzeň-sever	1 287	75 136	58	9,40%	770	283	98
Praha-východ	755	146 929	195	35,94%	1376	677	110
Praha-západ	580	120 954	208	23,10%	1579	982	79
Prachatice	1 375	51 169	37	37,47%	787	291	65
Prostějov	770	109 549	142	40,95%	1135	505	97
Přerov	845	133 460	158	59,39%	1287	390	104
Příbram	1 692	113 256	67	44,00%	939	351	121
Rakovník	896	55 493	62	39,42%	668	293	83
Rokycany	575	47 587	83	29,28%	694	242	68
Rychnov nad Kněžnou	982	79 144	81	39,10%	990	434	80
Semily	699	74 861	107	46,00%	1151	559	65
Sokolov	754	91 909	122	66,23%	2444	849	38
Strakonice	1 032	70 879	69	51,93%	632	202	112
Svitavy	1 379	105 225	76	44,80%	907	362	116
Šumperk	1 313	123 885	94	40,97%	1592	627	78
Tábor	1 326	102 704	77	59,99%	933	208	110
Tachov	1 379	53 299	39	48,83%	1047	375	51
Teplice	469	128 469	274	75,39%	3821	929	34

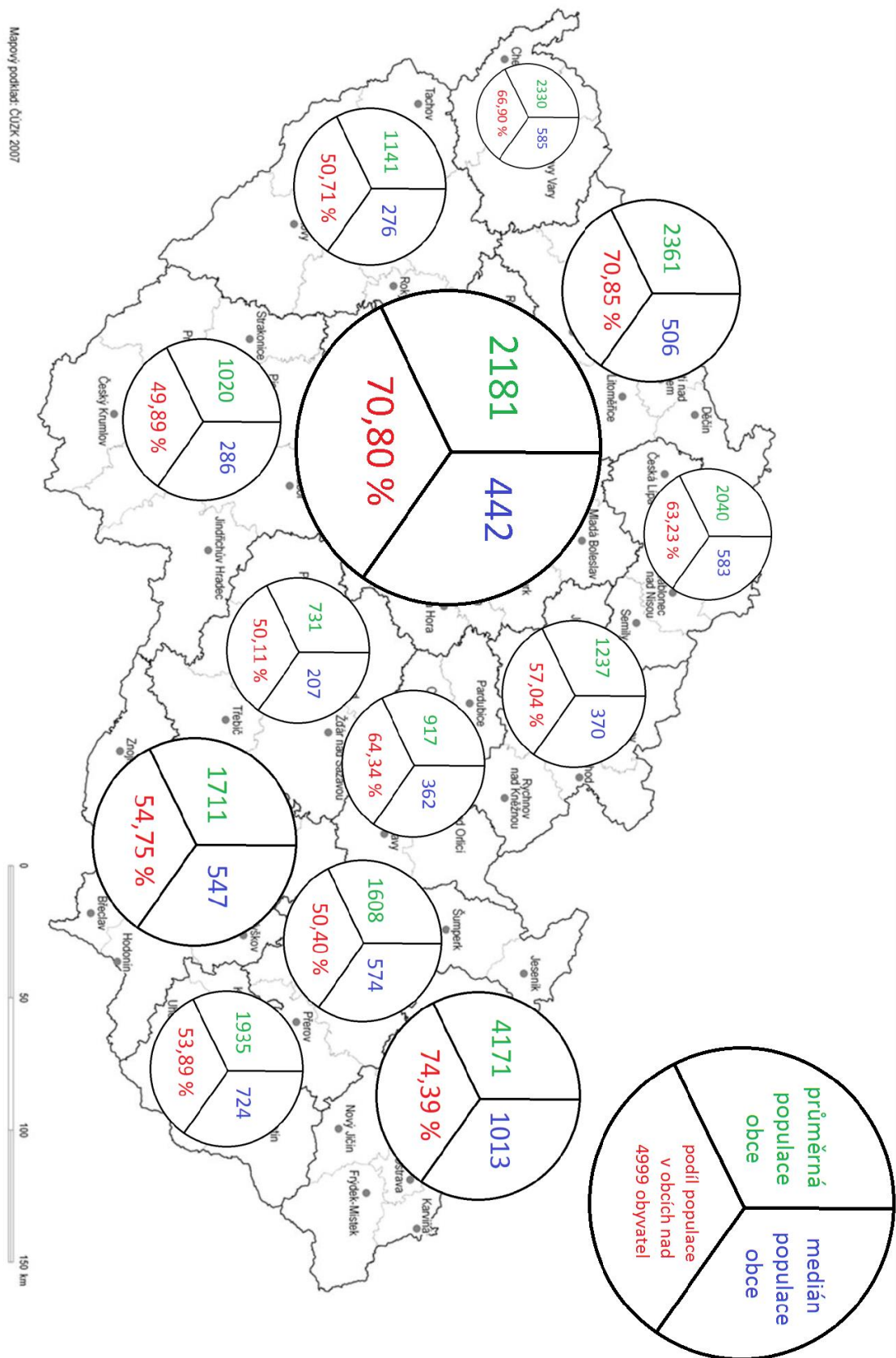
OKRES	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	obyv./ km ²	Podíl populace v obcích nad 4999	Ø velikost obce	Medián popu- lace obce	Počet obcí
Trutnov	1 147	120 281	105	54,76%	1602	542	75
Třebíč	1 463	113 713	78	44,84%	681	220	167
Uherské Hra- diště	991	144 055	145	37,97%	1848	952	78
Ústí nad La- bem	405	120 762	298	78,44%	5291	794	23
Ústí nad Orlicí	1 267	139 206	110	53,81%	1210	433	115
Vsetín	1 143	145 249	127	52,80%	2465	961	59
Vyškov	876	88 924	102	44,92%	1122	578	79
Zlín	1 034	193 125	187	64,54%	2164	709	89
Znojmo	1 590	113 106	71	35,82%	789	364	144
Žďár nad Sá- zavou	1 579	118 954	75	49,44%	688	232	174

„Pokud jde o velikostní aspekt územních samosprávných celků, Česká republika, je případem země s velkým počtem obcí, s poměrně nízkým průměrem počtu obyvatelstva, a také s velkým počtem malých obcí. To je dáno především historicky, a přes možnost slučování obcí, které nebylo nijak výrazně využito, to ve své podstatě o na jedné straně svědčí o silné sounáležitosti obyvatelstva k personálnímu společenství vždy té které obce, avšak na straně druhé je to spjato s nižší efektivností a v některých případech i s nižší mírou zajištění profesionality při výkonu a zabezpečování příslušných úkolů. Pokud jde o kraje, tam byl jejich počet již výsledkem určité racionální úvahy a politického konsenzu, přičemž pocit sounáležitosti obyvatelstva k těmto personálním společenstvím již má vazbu spíše zprostředkovanou. Velikostní aspekt je přitom i významným hlediskem pro diferenciaci výkonu přenesené působnosti obcí“ (K otázkám organizace současné místní a regionální samosprávy, 2008, s. 9).

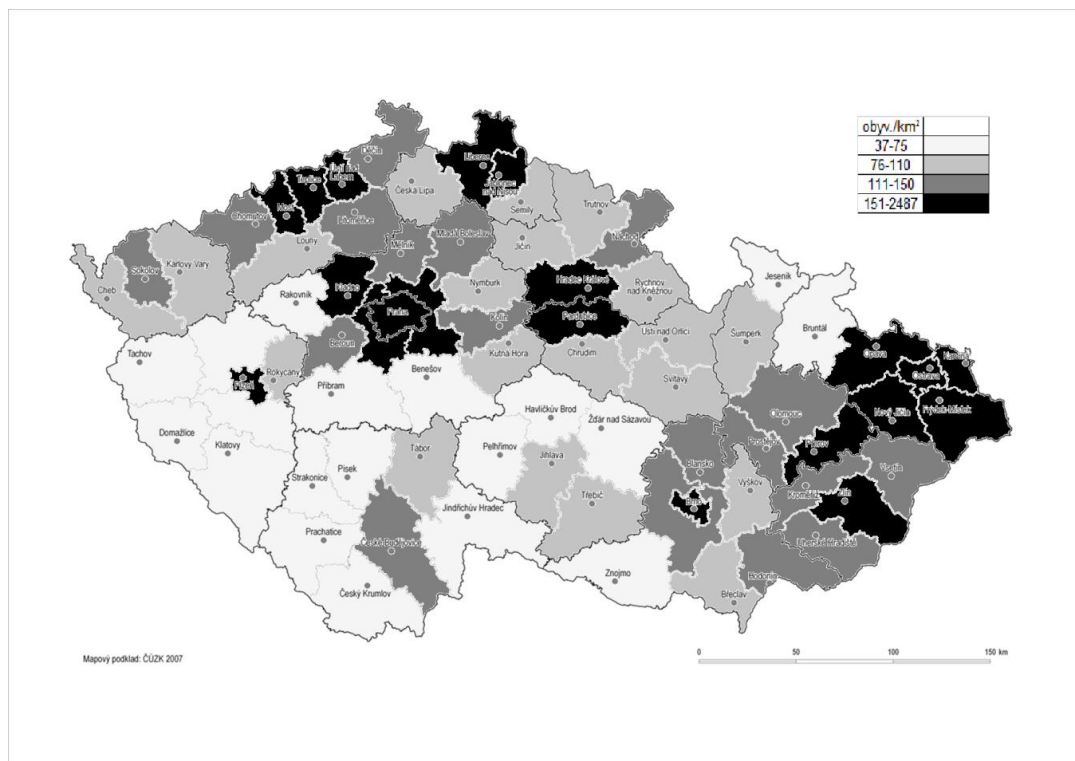
Tabulka 5: Rozložení populace a velikostní struktura obcí podle krajů; Vytvořil autor;

Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013);

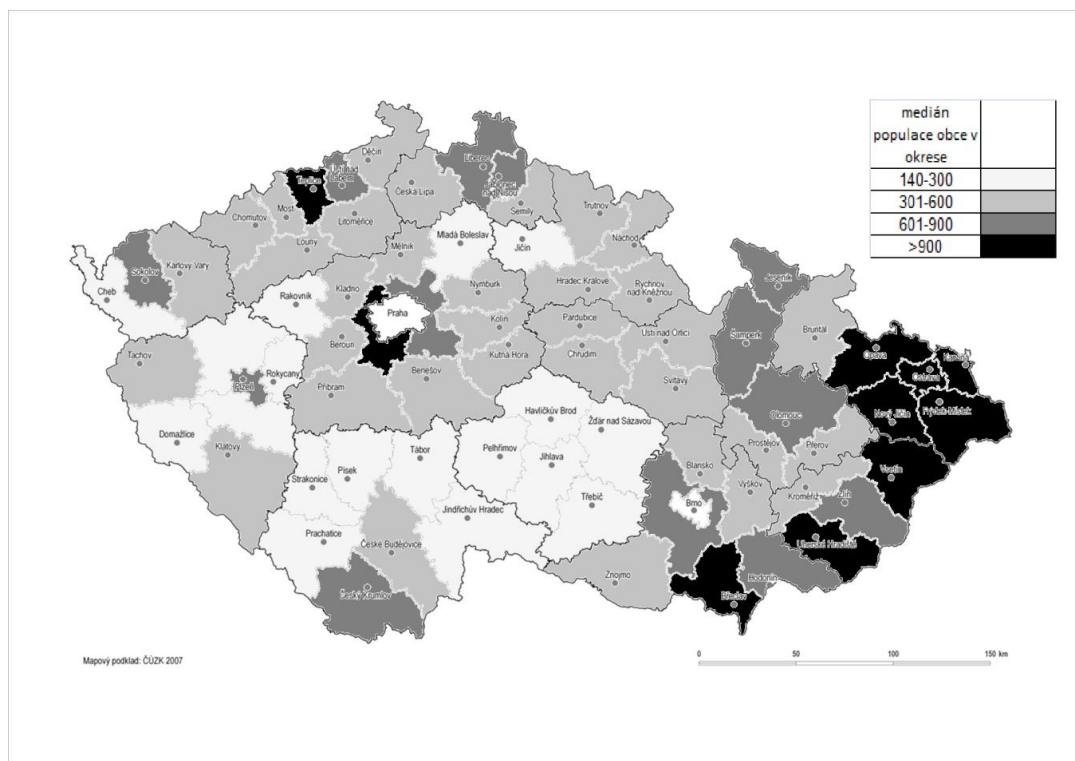
REGION	Rozloha v km ²	Počet obyvatel	obyv./ km ²	Podíl populace v obcích nad 4999	Ø velikost obce	Medián populace obce	Počet obcí
Česká republika	78865	10 486 731	133	61,53 %	1678	421	6248
<i>Praha + Středočeský kraj</i>	11511	2 499 023	217	70,80 %	2 181	442	1146
Hlavní město Praha	496	1 234 037	2 487	100,00 %	1234037	-	1
Středočeský kraj	11015	1 264 986	115	42,31 %	1117	442	1145
Jihočeský kraj	10057	635 771	63	49,89 %	1020	286	623
Plzeňský kraj	7561	571 256	76	50,71 %	1141	276	501
Karlovarský kraj	3314	303 804	92	66,90 %	2330	585	132
Ústecký kraj	5335	828 448	155	70,85 %	2361	506	354
Liberecký kraj	3163	437 920	138	63,23 %	2040	583	215
Královéhradecký kraj	4759	554 555	117	57,04 %	1237	370	448
Pardubický kraj	4519	516 260	114	64,34 %	917	362	451
Kraj Vysočina	6796	512 245	75	50,11 %	731	207	704
Jihomoravský kraj	7195	1 163 627	162	54,75 %	1711	547	672
Olomoucký kraj	5267	639 030	121	50,40 %	1608	574	399
Zlínský kraj	3963	590 087	149	53,89 %	1935	724	305
Moravskoslezský kraj	5427	1 234 705	228	74,39 %	4171	1013	299

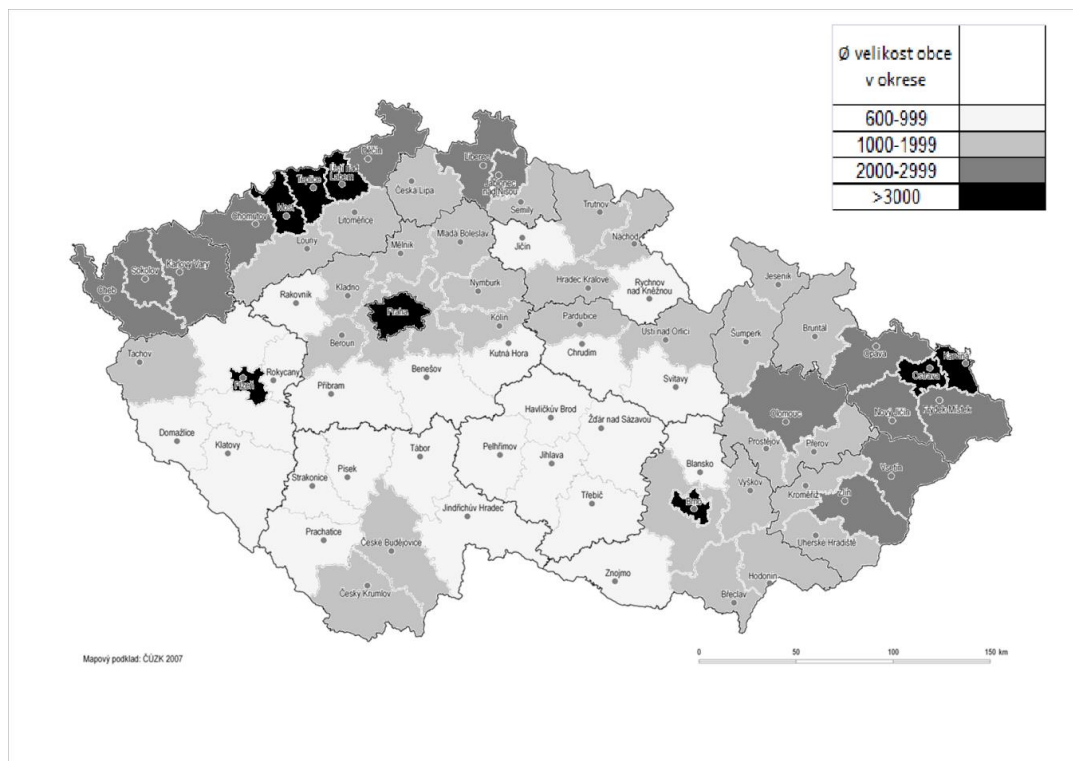
Obrázek 3: Vybrané charakteristiky sídelní struktury podle krajů; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;

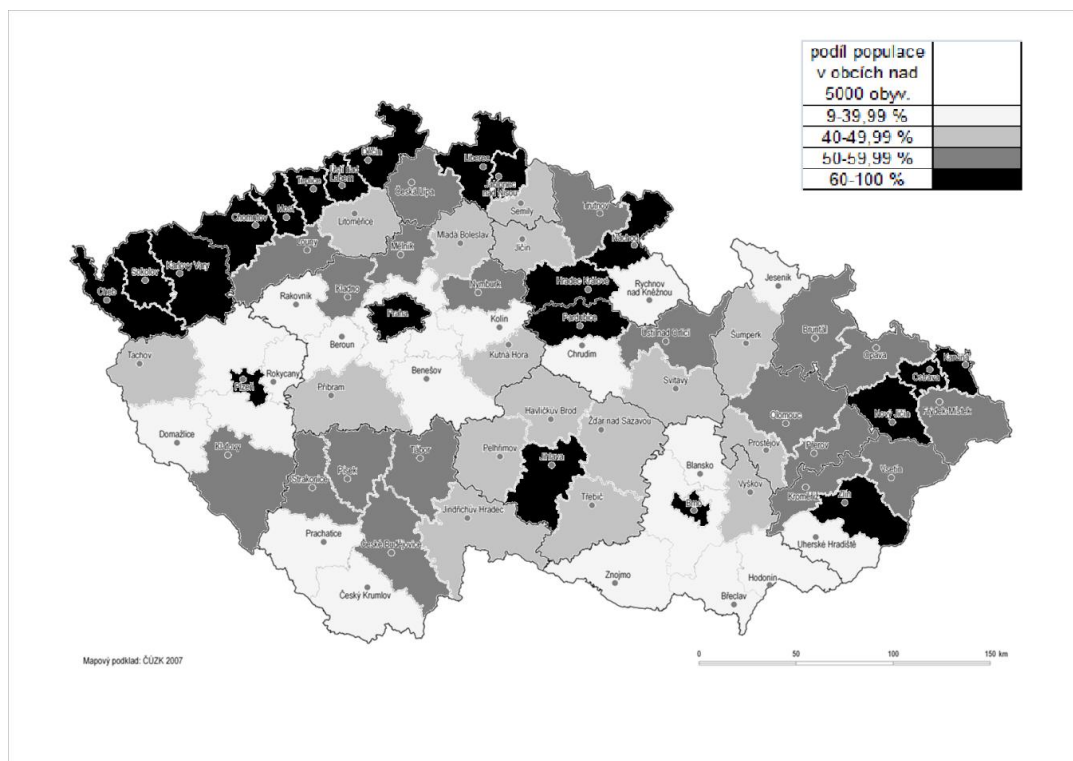
Obrázek 4: Hustota obyvatelstva podle okresů (obyv./km²); Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;

Obrázek 5: Medián populace obce v okresech; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;

Obrázek 6: Průměrná velikost obce v okresech; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;

Obrázek 7: Podíl populace v obcích nad 4 999 obyvatel na populaci okresu; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;

4.3.2 Trendy v sídelní struktuře ČR

„Trendově se začínají stále více prosazovat suburbanizační procesy, což vede k obratu vývoje obyvatelstva jednotlivých velikostních kategorií obcí. Po mnoha desetiletích růstu od roku 2000 ubývá obyvatel v městském prostoru ve prospěch venkova. Největší úbytky obyvatelstva zaznamenávají velká města nad 50 tis. obyvatel. Podíl venkovského obyvatelstva naopak téměř ve všech krajích mírně vzrůstá. Migračně nejatraktivnějšími se stávají menší a střední obce (s 500-5 000 obyvateli) a to především v zázemí velkých měst. U těchto kategorií obcí dochází nyní k růstu počtu obyvatel. Pokračují úbytky obyvatelstva v nejmenších obcích; venkovský prostor však nelze považovat za homogenní, protože existují značné rozdíly mezi oblastmi, které zasáhla suburbanizace a oblastmi periferními.“ (MMR, 2010, s. 10)

Zatímco v západní Evropě se růst počtu pracovních míst v průmyslu zastavil již v šedesátých letech 20. století a hlavním tahounem urbánního rozvoje se stala terciální sféra, v ČR se tento trend začal projevovat v posledních desetiletích (Wokoun a další, 2008, s. 39). Někde (např. Otrokovice) stále zůstává hlavním zaměstnavatelem průmysl, jinde (Zlín, Brno) jsou největšími zaměstnavateli organizace poskytující veřejné služby (veřejná doprava, zdravotnictví, vysoké školství).

V tradičních centrech klesá počet obyvatel, socioekonomické aktivity zde však zůstávají, resp. rostou. I pokud se populace nepřesouvá z měst na venkov, ale zůstává v suburbánních lokalitách na jejich katastrálních územích, daňové výnosy závislé na populaci a příjmech rezidentů sice neklesají²², ale náklady na obsluhu této populace ve formě infrastruktury, její údržby, nároků na nové linky hromadné dopravy atp., rostou.

Sojková konstatuje že: *„Ekonomické procesy se kvůli potřebě využívat aglomerační úspory vyznačují podstatně vyšší mírou územní koncentrace ve srovnání s rozmístěním populace“* (Jáč a další, 2010, s. 14).

²² Kladně se taková situace může projevit na zvýšení výběru daně z nemovitostí.

5 ÚZEMNÍ SAMOSRÁVA A ÚZEMNÍ STÁTNÍ SPRÁVA V ČR

Z pohledu samosprávy existují v ČR dva stupně ÚSC – obce jako základní územní správní celky a kraje jako vyšší územní správní celky. Specifické postavení má hl. město Praha, kde jsou funkce obce a kraje sloučeny. Za samosprávné lze považovat i tzv. regiony soudržnosti, jejichž rady, jako právní subjekty, vznikly novelizací zákona č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje. Mimo ně z pohledu některých oblastí státní správy dosud fungují administrativně správní okresy a 7 krajů vytvořené podle zákona č. 36/1960 Sb. Specifické postavení mají také vojenské újezdy. Pro účely územně technické je státní území rozčleněno na katastrální území (KÚ) a jednotlivé parcely. Především urbanistický a statistický význam má členění území obcí na základní sídelní jednotky (ZSJ).

Při plnění úkolů veřejné správy hovoříme o působnosti a pravomoci. **Působnost** je oblast činnosti subjektu veřejné správy. Existuje působnost věcná, územní, časová a funkční. V rozsahu své působnosti vykonává subjekt veřejné správy svou **pravomoc** – soubor nástrojů daných mu k výkonu svěřených úkolů.

V ČR je ve veřejné správě uplatněn model tzv. **smíšené veřejné správy**. Obce a VÚSC vykonávají mimo samosprávy také úkoly státní správy přenesené na ně zákonem. „*Tradiční statický poměr mezistátní správou a samosprávou se v moderní složité společnosti mění v dynamický funkční vztah prolínajících se prvků spolupráce i soupeření*“ (Koudelka, 2007 str. 156). Samostatná činnost obcí je v zákoně č. 128/2000 o obcích vyjmenována demonstrativně a zahrnuje velmi široké spektrum oblastí. Další působnosti samosprávy jsou stanoveny zvláštními zákony. Naopak výkon státní správy lze na orgány samosprávy přenést pouze zákonem. „*Protože je samostatná působnost obce v § zákona o obcích stanovena velmi široce, nezbyvá než konstatovat, že pokud určitá věc podle Ústavy či zákona nepřísluší do působnosti zákonodárství a soudnictví (...), pak jde o samostatnou působnost obce, jde-li o věc spadající do obecného vymezení samostatné působnosti s přihlédnutím k § 8 a 35 zákona o obcích a není-li v zákoně daná věc uvedena jako výkon státní správy či jako působnost kraje*“ (Koudelka, 2007, s. 157). Samostatná působnost obce je vymezena negativně tak, že je to vše, co zákon neuvádí jako přenesenou působnost (nebo co lze např. systematickým rozšiřujícím výkladem jako přenesenou působnost dovodit). (Koudelka, 2007, s. 156-159)

„Pokud jde o velikostní aspekt územních samosprávných celků, Česká republika, je případem země s velkým počtem obcí, s poměrně nízkým průměrem počtu obyvatelstva, a také

s velkým počtem malých obcí. To je dáno především historicky, a přes možnost slučování obcí, které nebylo nijak výrazně využito, to ve své podstatě o na jedné straně svědčí o silné sounáležitosti obyvatelstva k personálnímu společenství vždy té které obce, avšak na straně druhé je to spjato s nižší efektivností a v některých případech i s nižší mírou zajištění profesionality při výkonu a zabezpečování příslušných úkolů. Pokud jde o kraje, tam byl jejich počet již výsledkem určité racionální úvahy a politického konsenzu, přičemž pocit sounáležitosti obyvatelstva k těmto personálním společenstvím již má vazbu spíše zprostředkovanou. Velikostní aspekt je přitom i významným hlediskem pro diferenciaci výkonu přenesené působnosti obcí“ (K otázkám organizace současné místní a regionální samosprávy, 2008, s. 9).

Tabulka 6: Nejmenší obce ČR, Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012)

10 nejmenších obcí ČR	ORP	Kraj	Počet obyvatel
Vysoká Lhota	Pacov	Vysočina	18
Čilá	Rokycany	Plzeňský kraj	20
Chýstovice	Pelhřimov	Vysočina	25
Kuřimany	Strakonice	Jihočeský kraj	26
Bludov	Kutná Hora	Středočeský kraj	27
Vlkov	České Budějovice	Jihočeský kraj	27
Hradiště	Vlašim	Středočeský kraj	29
Hradiště	Rokycany	Plzeňský kraj	29
Kaničky	Domažlice	Plzeňský kraj	29
Hostějov	Uherské Hradiště	Zlínský kraj	32
Jankov	Pelhřimov	Vysočina	32

5.1 Obce

Fundamentem územní samosprávy v České republice je **obec** jako komunita, která spravuje své vlastní záležitosti. Obce jsou veřejnoprávními korporacemi - právnickými osobami veřejného práva, jsou nadány právní subjektivitou. Podle zákona o obcích č. 128/2000 Sb. jsou obcemi ty samosprávné celky, které měly status obce ke 12. 11. 2000 a dále obce pod-

le tohoto zákona nově zřízené. Nové obce mohou vzniknout oddělením od stávající obce, jejím rozdělením, nebo např. na území rušeného vojenského újezdu. Podmínkou pro vznik nové obce je vlastní katastrální území, sousedící nejméně se dvěma dalšími obcemi a minimální populace 1000 obyvatel. Obce, které svůj status získaly před datem účinnosti zákona o obcích č. 128/2000 Sb., však mohou mít i daleko méně obyvatel a výjimkami nejsou ani obce s méně než 50 obyvateli. (Koudelka, 2007 stránky 93-94) V současnosti je v ČR 6248 samostatných obcí.

Syrovátková definuje obec takto: „*Obec je součástí regionu, představuje samostatný ekonomický subjekt, který vlastní majetek, hospodáří s ním, má vlastní finanční prostředky a sestavuje vlastní rozpočet*“ (Jáč a další, 2010, s. 99).

Nová obec může vzniknout oddělením od původní obce, pokud má alespoň jedno katastrální území, její území je souvislé, sousedí s více než jednou obcí (nebo jiným státem) a pokud má nově vznikající obec alespoň 1000 obyvatel. Rozdělení nastává vždy k 1. 1. a musí být schváleno místním referendem. Pokud nová obec vzniká zmenšením nebo zrušením vojenského újezdu nemusí splňovat podmínku o nejnižším počtu obyvatel. Sousední obce se také mohou slučovat nebo jedna k druhé připojit. (Koudelka, 2007, s. 108-112)

Obce se historicky rozdělují na vesnice (dorf), městyse (markt) a města (stadt). V minulosti mělo toto dělení právní důsledky a jednotlivé typy obcí měly rozdílná práva a povinnosti vůči státu a jeho představitelům. V současnosti je toto dělení jen otázkou prestiže obcí, na rozsah samosprávy nemá vliv a ne zcela přesně koreluje s velikostí obcí či rozsahem přenesené státní správy na jednotlivé obce.

5.1.1 Městyse

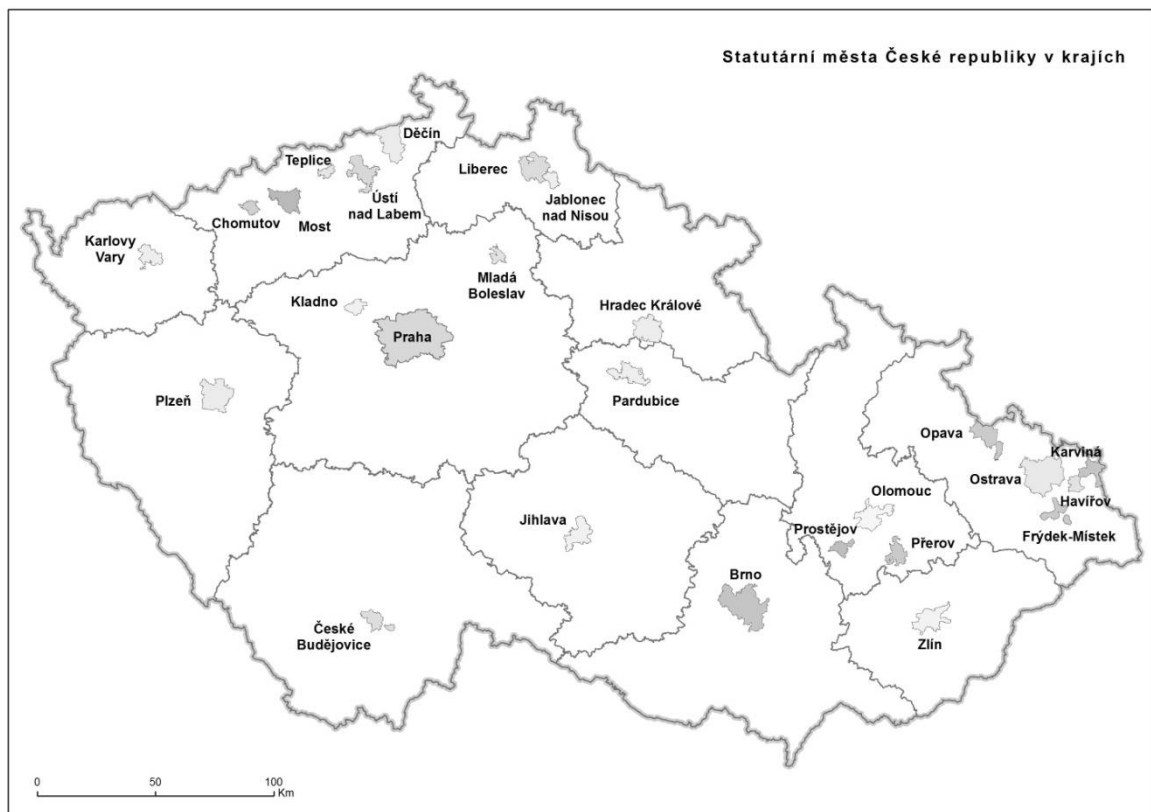
O statut **městyse** mohou požádat obce, které tento titul nosily před rokem 1954. Historicky se jednalo o trhové vsi – vesnice s právem pořádat trhy, které plnily roli jakýchsi spádových obcí pro okolní vsi. V ČR je dnes 211 obcí, kterým byl navrácen titul městyse, ještě před II. světovou válkou jich bylo více než 500. Užívání titulu městyse nemá právní dopady a je pouze prestižní záležitostí. (Koudelka, 2007, s. 95-96); (Drahovzal, 2007); Městyse jsou však povětšinou obce hrající roli mikroregionálních středisek, s větším významem především v lokalitách vzdálených od měst.

5.1.2 Města

Města byla historicky obce nadané vrchností zvláštními hospodářskými právy a právem omezené samosprávy. V ČR je 576²³ obcí se statutem města (MMR, 2010, s. 9).

Po roce 1990 byl titul město přiznán obcím, ve kterých sídlil Městský národní výbor. Ostatní obce mohly o nabytí titulu požádat. Dnes jsou městy ty obce, které jimi byly před účinností zákona 128/2000 Sb. Mnohá historická města o svůj statut přišla a dnes jej nenesí. O titul města může nově požádat obec, která tento titul nosila před rokem 1954 nebo má alespoň 3000 obyvatel. Měla by také být větším kompaktním celkem se socioekonomickým významem pro své okolí, poskytující mu servis veřejných i soukromých služeb. (Koudelka, 2007, s. 95-96)

5.1.3 Statutární města

Obrázek 8: Statutární města ČR, Zdroj: (GIS - Kraj Vysočina, 2013)

²³ Není zde započítáno 25 statutárních měst a hlavní město Praha

Dnes je v ČR 25 **statutárních měst**. Jako posledním byl tento titul udělen v roce 2012 Prostějovu a Jablonci nad Nisou. Záměrem bylo, že statutární města upraví svá vnitřní uspořádání rozdělením na městské části nebo obvody a výkon samosprávy i přenesené státní správy se přenesou blíže občanovi a umožní ve velkých městech kvalitnější prosazení místních zájmů – uplatnění principu subsidiarity. V praxi se však na městské obvody rozdělily jen Ostrava, Plzeň, Ústí nad Labem, Pardubice a Liberec, na městské části se rozčlenilo Brno. Ostatní statutární města zůstala bez dalšího územněsprávního členění. Právní postavení statutárních měst se v oblasti samostatné působnosti neliší od postavení ostatních obcí. Velká města mají však díky koncentraci ekonomických aktivit i velikostním koeficientům RUD více prostředků k realizaci úkolů v samostatné působnosti bez vnějších vlivů. Rozdíl je označení orgánů statutárních měst a jiných obcí. V čele nestojí samosprávy starosta, ale **primátor**, namísto obecního nebo městského úřadu je **magistrát**. Další rozdíl přistupuje u statutárních měst členěných na části nebo obvody. Vedle městských orgánů přistupuje druhá úroveň orgánů městských částí. V čele samosprávy městské části stojí starosta a zastupitelstvo městské části, v čele Úřadu městské části stojí tajemník. Organizace výkonu samosprávy i přenesené státní správy je v členěném statutárním městě určena statutem, který je vydáván ve formě OZV. **Statut** mj. obsahuje výčet a vymezení městských částí nebo obvodů, pravomoci orgánů obou úrovní v samostatné i přenesené působnosti, rozdělení peněžních příjmů mezi město a části, výčet nebo vymezení majetku města svěřeného částem a rozsah oprávnění částí k dispozici s tímto majetkem, způsoby a formy součinnosti a koordinace mezi městem a částmi. **Městské části (obvody)** nedisponují vlastní právní subjektivitou, ale jednají bez dalšího zmocnění na vrub statutárního města ve věcech svěřených jim ze zákona nebo statutem. V rámci přenesené působnosti mají části základní působnost jako obce 1. stupně, statut však může přenést na určené městské části i další kompetence POÚ nebo ORP. Pokud je to účelné může si město vyhradit i výkon základní přenesené působnosti některé městské části. Magistráty největších statutárních měst Brna, Ostravy a Plzně, které se územně shodují s okresy, vykonávají také agendu státního občanství, jinde příslušnou krajům. (Koudelka, 2007, s. 236-243)

5.1.4 Hlavní město Praha

Zcela specifické postavení v rámci veřejné správy má v ČR **hlavní město Praha**. Praha je veřejnoprávní korporací s postavením statutárního města i kraje. Její postavení je upraveno zvláštním zákonem č. 131/2000 Sb. o hl. městě Praze. Zákony č. 128/2000 Sb. o obcích a č. 129/2000 Sb. o krajích se v případě Prahy nepoužívají ani subsidiárně. Vnitřní uspořá-

dání Prahy je obdobné jako u dělených statutárních měst. Zásadní rozdíl spočívá v tom, že městské části mají vlastní Právní subjektivitu, přestože je omezena zákonem a statutem. Změna hranic hlavního města je možná pouze zákonem. Praha vydává Sbírkou právních předpisů hl. města Prahy, obdobně jako jednotlivé kraje vydávají Věstník právních předpisů kraje. V čele samosprávy stojí zastupitelstvo, rada a primátor, obdobně u městských částí, u menších MČ přebírá úkoly rady celé zastupitelstvo. Magistrát je organizovaný podobně jako krajské úřady. V jeho čele stojí ředitel jmenovaný primátorem za souhlasu ministra vnitra. V čele úřadu městské části stojí tajemník jmenovaný starostou za souhlasu ředitele magistrátu. Pokud není funkce tajemníka na úřadě městské části zřízena, stojí v čele úřadu starosta městské části. Tam, kde plní kraj dozorovou funkci nad úkoly obcí, přebírá dozor v případě Prahy centrální státní orgán - zpravidla příslušné ministerstvo. (Koudelka, 2007, s. 244-246)

5.1.5 Dělení obcí podle samostatné působnosti

Všechny obce mají v rámci své samostatné působnosti právo na správu záležitostí, které jsou v zájmu obce a jejích občanů, pokud je zákon nesvěřuje do působnosti státu, kraje nebo ji nedefinuje jako přenesenou působnost orgánů obce. V zákoně je přenesená působnost vymezena příkladným výčtem a dále jako péče o obec v souladu s místními předpoklady a zvyklostmi. Protože pojem lokálních zájmů doznává v čase určitých změn, nelze samostatnou působnost určit taxativně. Zejména do samostatné působnosti obcí patří: hospodaření obce s majetkem obce, obecní rozpočet, program rozvoje územního obvodu obce, vydávání obecně závazných vyhlášek, místní referendum, změny hranic a slučování obcí, ustanovování samosprávných orgánů obce, spolupráce s jinými obcemi atp. **Hlavní město Praha** má mimo to i samostatnou působnost kraje. **Města s populací větší než 20 tis.** mají navíc právo stanovit obecně závaznou vyhláškou podmínky k výkonu práce řidičů TAXI. (Koudelka, 2007, s. 123-148)

5.1.6 Orgány obcí a dozor nad obcemi

Jediným orgánem obce, který má ústavní zakotvení je **zastupitelstvo**. Zastupitelstvo je voleno přímo občany obce poměrným volebním systémem s uzavírací 5% klauzulí a jeho volební období je stanoveno na 4 roky. Aktivní i pasivní volební právo mají, tak jako jinde v EU, občané EU s trvalým pobytem v obci, kteří dosáhli stanovené věkové hranice, v našem případě 18 let. Výkon mandátu člena zastupitelstva obce je neslučitelný s výkonem některých jiných funkcí ve veřejné správě. Zastupitelstvo obce má 5-55 členů v závislosti

na velikosti obce. Mandát zastupitele je reprezentativní, zastupitel nemá být při jeho výkonu ovlivňován jinými subjekty. Funkce zastupitele je veřejnou funkcí, uvolněným zastupitelům přísluší odměna z rozpočtu obce, která je stanovena nařízením vlády podle velikosti obce a rozsahu na ni přenesené státní správy. Neuvolněným zastupitelům přísluší náhrada ušlé mzdy za dobu potřebnou k výkonu funkce, případně i odměna v rozsahu stanoveném nařízením vlády. (Koudelka, 2007, s. 169-174)

5.2 Vyšší územní samosprávné celky

Mimo Prahu, která má specifické postavení obce i VÚSC, se ČR dělí na 13 krajů - Středočeský, Jihočeský, Plzeňský, Karlovarský, Ústecký, Liberecký, Královéhradecký, Pardubický, Jihomoravský. Vysočina, Zlínský, Olomoucký a Moravskoslezský.

Vytvořením těchto krajů v roce 2000 předcházela dlouhá debata o formě a typu středního článku územního členění ČR, o jeho postavení samosprávném i o jeho funkci státoprávní.

Kraj (VÚSC) je územní společenství občanů s vlastní právní subjektivitou – veřejnoprávní korporace. Jako střední článek správy se oproti funkcím společným s obcí přidávají ve vztahu k obcím a dalším institucím na jeho území funkce koordinační a integrační, dozоровá a poradní, distribuční a funkce reprezentace a zprostředkování ve vztahu k centru. Vztah obce ke kraji není v oblasti samosprávy vtahem podřízeného a nadřízeného, ale musí být založen na vzájemném respektu a koordinaci činností. Stejně tak VÚSC není ve věcech samosprávy podřízen státu a je vázán pouze ústavním pořádkem, zákony a dalšími právními předpisy. Stát a jeho orgány jsou povinni²⁴ projednat s krajem případy týkající se jeho samostatné působnosti a kraj má mít prostor se k jejich řešení vyjádřit. Kraj má ve vztahu k centru právo zákonodárné iniciativy, může podávat ústavní stížnosti a návrhy na zrušení podzákonných předpisů. Naopak v oblasti přenesené státní správy musí orgány kraje respektovat i interní právní předpisy ústředních státních orgánů a může být centru podřízen. Nadřízenými orgány krajů jsou v takových případech zejména ministerstva (např. vnitra, pro místní rozvoj a další). Každý kraj vydává pro svůj obvod **Věstník právních předpisů kraje**. Vedle předpisů se zde povinně uveřejňují nálezy Ústavního soudu o právních předpisech kraje. Mohou zde vycházet i další rozhodnutí, která samospráva považuje za vhodné

²⁴ pokud je to možné

zde publikovat. V obvodu VÚSC plní věstník roli obdobnou Sbírce zákonů v celostátním měřítku. (Koudelka, 2007, s. 247-264)

5.2.1 Regiony soudržnosti

Za účelem lepšího čerpání kohezní podpory z evropských fondů byly zřízeny na základě zákona č. 248/2000 Sb. o podpoře regionálního rozvoje **regiony soudržnosti**. Tyto regiony sdružují ty VÚSC, které svou lidnatostí nedosahují kritéria 800 tis. – 3 mil. stanoveného pro NUTS II. Některé VÚSC toto kritérium splňují, hranice regionu soudržnosti se pak mohou krýt s hranicemi takového VÚSC. Bylo tedy vymezeno těchto 8 regionů soudržnosti: Praha, Střední Čechy, Jihozápad (Plzeňský a Jihočeský), Severozápad (Karlovarský a Ústecký), Severovýchod (Liberecký, Královéhradecký a Pardubický), Jihovýchod (Vysočina a Jihomoravský), Střední Morava (Olomoucký a Zlínský) a Moravskoslezsko. V čele regionů stojí Regionální rada v čele s předsedou. (Koudelka, 2007, s. 83)

5.3 Územní státní správa

Také základním prvkem státní správy u nás je **obec** v oblasti na ni přeneseného výkonu státní správy. Pro účely územně technické se obce skládají z nejméně jednoho katastrálního území (KÚ) a jednotlivé parcely. Především urbanistický a statistický význam má členění území obcí na základní sídelní jednotky (ZSJ). Podle rozsahu přenesené státní správy se obce dělí na obce, obce s pověřeným obecním úřadem (POÚ) a obce s rozšířenou působností (ORP). (Koudelka, 2007, s. 81 a dále); (Egonov, 2010);

Stát poskytuje obcím a VÚSC příspěvek na přenesenou působnost, který je stanovován v zákonu o státním rozpočtu. Příspěvek nepokrývá plné výdaje obcí na přenesený výkon státní správy a tyto musí její část hradit z jiných příjmů komunálních rozpočtů. Otázka výše tohoto příspěvku je trvalým problémem a zatěžuje vztahy mezi státem a samosprávou. (Koudelka, 2007, s. 155-156)

V **okresech** po zrušení okresních úřadů v roce 2001 neexistuje jeden obecný orgán pro výkon státní správy, ale okresy zůstávají správními územími specializovaných úřadů některých resortů – policie, soudů, státních zastupitelství, úřady práce, Okresní správy sociálního zabezpečení atp. ČR je rozdělena na 77 okresů. Obdobnou funkci jako okresy plní v hl. městě Praze 10 správní **obvodů**.

Obdobně v 8 **krajích**, které byly vymezeny podle zákona č. 36/1960 Sb. nepůsobí od roku 1990 žádné obecné orgány státní správy, ale tyto kraje jsou nadále užívány jako správní obvody úřadů některých resortů – krajské soudy, krajská státní zastupitelství atp.

5.3.1 Dělení obcí podle přenesené působnosti

Podle výkonu přenesené státní správy dělíme obce:

- obce 1. stupně přenesené působnosti (všechny obce - 6248), na které je přenesen základní výkon státní správy. Obce mohou tento výkon přenést na jinou obec prostřednictvím veřejnoprávní smlouvy nebo ji může přenést krajský úřad rozhodnutím o neschopnosti řádného zabezpečení výkonu přenesené státní správy.
- obce s matričním úřadem (900 obcí);
- obce se stavebním úřadem (772 obcí);
- obce s pověřeným obecním úřadem (POU - 383 obcí), obce 2. stupně přenesené působnosti, mají stavební i matriční úřad;
- obce s rozšířenou působností (ORP – 205), obce 3. stupně přenesené působnosti, nahrazují do jisté míry zrušené okresní úřady;
- statutární města (25), mají navíc v přenesené působnosti pořizování energetické koncepce;
- Brno má navíc zvláštní přenesenou působnost vydávání programu na snížení emisí a vedení zvláštní matriky pro občany, kteří nemají a neměli trvalý pobyt v ČR;
- Praha má specifické postavení s přenesenou působností na úrovni kraje a některé její části mají také působnost ORP;

5.3.2 Vojenské újezdy

Specifickou formou územní státní správy jsou vojenské újezdy. Existence vojenských újezdů a jejich správa se řídí zákonem č. 222/1999 Sb. o zajišťování obrany ČR. **Vojenské újezdy** jsou dosud v ČR výjimkou z pravidla, že území státu by mělo být beze zbytku rozděleno mezi jednotlivé ÚSC. Vojenské újezdy nejsou spravovány samosprávou, ale zvláštními státními orgány – **Újezdními úřady vojenských újezdů** v čele s přednostou, které mají obdobné kompetence jako obecní úřady a jsou podřízeny Ministerstvu obrany. Fakt, že obyvatelé vojenských újezdů nemají právo na svou územní samosprávu, je patrně v rozporu s čl. 21 LZPS. Podobně existence území nepřičleněného žádné z obcí naráží na čl. 99 Ústavy ČR, který z členění státního území na ZÚSC nepřipouští výjimku. Problém

neexistence samosprávy je částečně řešen **občanskými aktivy** obyvatel vojenského újezdu, které jsou jako poradní orgán újezdního úřadu zřizovány pokud o to požádá alespoň polovina obyvatel vojenského újezdu. Členové občanských aktivů jsou navrhováni **shromážděním obyvatel** vojenského újezdu. V zákoně však není činnost ani způsob jednání aktivů blíže popsána a újezdní úřad nemá stanovenou žádnou povinnost jejich doporučení a návrhy zohledňovat. (Koudelka, 2007, s. 120-121)

V současné době existuje na území ČR pět vojenských újezdů, uvažuje se o rušení některých z nich, např. vojenského újezdu Brdy:

- vojenský újezd Libavá v Olomouckém kraji, okrese Olomouc, se sídlem úřadu na katastrálním území Město Libavá a rozlohou 327 km² a 1012 obyvateli; (Újezdní úřad vojenského újezdu Libavá, 2006); (SLBD, 2011)
- vojenský újezd Březina v Jihomoravském kraji, okrese Vyškov, se sídlem úřadu ve městě Vyškově, s rozlohou 158 km² a 3 obyvateli; (Újezdní úřad vojenského újezdu Březina, 2006); (SLBD, 2011)
- vojenský újezd Boletice v Jihočeském kraji, okrese Český Krumlov, se sídlem úřadu v ZSJ Boletice, s rozlohou 219 km² a 298 obyvateli; (Újezdní úřad vojenského újezdu Boletice, 2006);(SLBD, 2011)
- vojenský újezd Brdy ve Středočeském kraji, okrese Příbram, se sídlem úřadu v Jincích, s rozlohou 260 km² a 27 obyvateli; (Újezdní úřad vojenského újezdu Brdy, 2007); (SLBD, 2011)
- vojenský újezd Hradiště v Karlovarském kraji, okrese Karlovy Vary, se sídlem úřadu v Karlových Varech, s rozlohou 332 km² a 527 obyvateli; (Újezdní úřad vojenského újezdu Hradiště, 2011); (SLBD, 2011)

6 SÍDELNÍ STRUKTURA A VEŘEJNÁ SPRÁVA VE VYBRANÝCH STÁTECH EVROPY

Pro srovnání sídelní struktury a veřejné správy jsem vybral několik evropských zemí, které buď velikostně, populačně nebo kulturně a historicky zhruba odpovídají ČR. Ze sousedního Německa jsou vybrány spolkové země Bavorsko a Sasko, jež jsou České republice geograficky, kulturně i historicky nejbližší. Navíc je uvedena Francie, která je, jako jediná Evropská země (mimo Slovenska), s ČR srovnatelná relativním počtem obcí a jejich průměrnou lidnatostí.

6.1 Dánsko

Dánské království je konstituční monarchie s necelými 5,6 miliony obyvatel, kteří žijí na rozloze 43 tisíc km². Jádrem území zabírá Jutský poloostrov a přilehlé ostrovy na pomezí Severního a Baltského moře. Mimo to jsou součástí dánského státu i odlehlá území Faerské ostrovy a Grónsko, která požívají značnou míru autonomie a nejsou součástí EU. Podíl městského obyvatelstva činí 87 % a dále roste. Asi čtvrtina obyvatel žije v aglomeraci hlavního města Kodaně. (CIA, 2013, Denmark; Ministry of Foreign Affairs of Denmark, 2012)

Přestože síť sídel je Dánsku hustější než v dalších severských zemích, osady zůstávaly dlouho malé a roztroušené. Na rozdíl od Skandinávie jsou venkovská lidnatější a kompaktnější. Rozvoj průmyslu a dopravních sítí strukturu rozmístění populace změnil a lidé se venkova stěhovali do měst. Velká sídla leží zpravidla při pobřeží a dnes v nich žije naprostá většina obyvatel Dánska. (Short, 1994, s. 88 a dále)

Územní samospráva **obcí** je v Dánsku sice ústavně zaručena, ale garantována je pouze v tom úzkém smyslu, že nesmí být zcela zrušena a je také deklarována supervize státu²⁵. Do roku 1970 bylo v evropském Dánsku 1388 obcí, poté byly povinně administrativně sloučeny do 275 municipalit (kommune). Průměrná velikost populace obce tak vzrostla z asi 3700 obyvatel v roce 1970 na 19100 obyvatel v roce 2006. K 1. lednu 2007 došlo k další reformě veřejné správy a počet municipalit byl snížen na pouhých 98 s průměrně 57 tisíci obyvateli. 85 měst je ve velikostním rozmezí 20 – 100 tisíc obyvatel, 6 měst je vět-

²⁵ Čl. 82 Ústavy Dánského království.

ších, 7 menších. Před reformou z roku 1970 bylo naopak 821 obcí menších než 3000 obyvatel. Dřívější tradiční obce mají dnes povahu pouhých osad bez vlastní samosprávy. Organem samosprávy je zastupitelstvo obce volené poměrným volebním systémem na 4 roky, které ze svého středu volí starostu a ve větších municipalitách také 5-7 členou radu. Obdobně bylo dřívějších 25 krajů (amt) sloučeno nejprve do 14 a posléze do 5 nově utvořených regionů. Také města Kodaň a Frederiksberk přišla o dříve specifické postavení na úrovni kraje. Organem samospráv regionů jsou 41 členná zastupitelstva (regionsråd), vzešlá z voleb konaných současně obecními volbami. Státní správa na úrovni **regionů** (statsforvaltning) kopíruje hranice samosprávných celků a je podřízena Ministerstvu vnitra a zdravotnictví a je zcela nezávislá na regionálních zastupitelstvech. Všechny regionální státní správy stojí ředitel úřadu (forvaltningsdirektør), který dohlíží také nad zákonností výkonu územní samosprávy. Obdobný oddělený systém státní správy a samosprávy fungoval i v krajích před reformou z roku 2007. (Koudelka, 2001, s. 38-39; Ministry of Interior and Health, 2006; Local Government Denmark, 2009; CIA, 2013, Denmark);

6.2 Finsko

Finská republika leží u severního pobřeží Baltského moře mezi Švédskem na západě, Norskem na severu a Ruskem na východě. Na rozloze 338 tisíc km² žije necelých 5,3 milionu obyvatel. Hlavním a největším městem země jsou 1,1 milionové Helsinky. Ålandské ostrovy obývané většinou Švédy požívají širokou míru autonomie. (CIA, 2013, Finland);

Velká část obyvatel venkova obývá samoty či roztroušené osady s maximálně stovkami obyvatel. Venkovské oblasti čelí úbytku především mladých lidí, kteří dávají přirozeně přednost životu ve městských centrech soustředěných u Botnického a Finského zálivu. Polovina obyvatel Finska obývá úzký pás při jižním pobřeží země. Přírodní podmínky kladou velké nároky na spotřebu energií, dopravní dostupnost odlehlých regionů je omezená, výstavba nových silničních a železničních spojnic je technicky i finančně náročná. (Short, 1994, s. 889 a dále; Local and Regional Government Finland, 2011)

Územní samospráva ve Finsku má své těžiště na úrovni **obcí**, kterých je 320. Ve 40. letech se počet samosprávných finských obcí pohyboval na kolem 600, od té doby rychleji či pomaleji vytrvale klesal. Poslední velkou redukcí prošly obce po roce 2007 z tehdejších 415. Průměrná lidnatost obce dosahuje necelých 17 tisíc, ale více než polovina obcí má méně než 6 tisíc obyvatel. Hlavním orgánem obecní samosprávy je zastupitelstvo o 13-85 členech, které je voleno na období 4 let poměrným volebním systémem. Zastupitelé pak volí

výkonnou radu, jejího předsedu, kontrolní radu, profesionální auditory a členy komisí. Obecní úřad vede obecní manažer. Prvek přímé demokracie je zastoupen obecním referendem, které má však jen poradní úlohu a zastupitelé se jeho výsledkem nemusí nutně řídit. Supervizi nad zákonností obecních právních úkonů mají regionální státní úřady. Na úrovni 19 regionů²⁶ (maakunta) je samospráva zastoupena prostřednictvím regionálních rad volených nepřímo prostřednictvím obecních zastupitelstev poměrně podle populace jednotlivých municipalit. Státní správa byla na úroveň regionů převedena z dřívějších 6 provincií, které byly zřízeny pouze za účelem výkonu státní správy bez samosprávných prvků. Dnešní regiony lépe reprezentují historické, kulturní i ekonomické diference Finska než bývalé provincie. (Koudelka, 2007, s. 39; Association of Finnish Local and Regional Authorities, 2013); The Association of Finnish Local and Regional Authorities, 2011; Local and Regional Government Finland, 2011)

6.3 Francie

Francouzská republika leží v západní Evropě mezi Atlantským oceánem a Středozemním mořem. Na jihu hraničí se Španělskem, na východě s Itálií, Švýcarskem a Německem, severní hranice sdílí s Lucemburskem a Belgií. Na území o velikosti 643,8 tisíc km² žije 66 milionů lidí. Samotná metropolitní Francie bez zámořských území zaujímá 551,5 tisíc km² s 62,8 miliony obyvatel. Podíl městského obyvatelstva na populaci dosahuje 85 % a dále roste. Největším a hlavním městem Francie je Paříž s více než 10 miliony obyvatel. O pozici druhého města země soupeří Marseille s Lyonem. (CIA, 2013, France)

Jako jinde i na území dnešní Francie vznikala první sídla na soutocích významných řek a na křižovatkách dalších obchodních cest. Důležitou roli sehrával při lokalizaci sídel i prvek možností obrany. Základ rozvinutého městského systému zde položili Římané. Středověký rozvoj řemesel a obchodu přinesl novou fázi zakládání měst i kolonizaci dosud ladem ležících oblastí na venkově. Francie byla v 19. století nejlidnatější ze zemí západní Evropy, urbanizace zde však nepostupovala tak rychle jako u většiny jejích sousedů. Až po druhé světové válce začal příliv venkovské populace do měst zrychlovat. Postavení dominantního centra si ve všech ohledech zachovávala a dále posilovala Paříž. Růst městské populace akceleroval i přílivem přistěhovalců z bývalých koloniálních držav, především ze severní

²⁶ Přesněji 18 regionů a Ålandské ostrovy

Afriky. Na okrajích měst vyrůstala nová sídliště a jejich územní i populační expanze přinášela problémy s dopravními i dalšími službami a také vzrůstající sociální napětí. (Short, 1994, s. 108-113)

Francouzská republika je unitární stát s modelem oddělené státní správy a samosprávy. Odhlédneme-li od zámořských území, dělí se metropolitní Francie (France métropolitaine) na 36570 obcí (commune), 3883 kantonů (canton), 330 arrondissementů (arrondissement), 96 departementů (département) a 22 regionů (région). Korsika má jiný statut než ostatní regiony a požívá široké míry autonomie. Základem územní samosprávy jsou ve Francii **obce**. Obecní rady jsou voleny přímo na 6 let. V menších obcích většinou, jinde kombinací většinového a poměrného systému. Rada ze svého středu vybírá starostu, který v některých oblastech (např. organizace voleb) zastupuje i státní správu. Při výkonu funkce pomáhá starostovi tajemník. Státní správa má právo žádat správní soud o přezkum sporných rozhodnutí obecní samosprávy. Snahy o nucené spojování obcí nebyly úspěšné a tak jejich lidnatost osciluje od několika desítek po deset milionů. V závislosti na populaci a zdrojích obcí rostou jejich kompetence. Velká města mohou zřizovat městské části. Malé obce se dobrovolně sdružují do svazků, které lépe zajišťují poskytování vybraných veřejných služeb. Tato společenství nemají vlastní správní orgány. Úroveň **kantonů** je správní úroveň bez vlastních orgánů. Kanton je základním volebním okrskem. Na úrovni **arrondissementů** zastupují prefekta departementu podprefekti. **Departementy** jsou prvním z vyšších územněsprávních celků s vlastní samosprávou. Samospráva je řízena generální radou, která je volena přímo většinovým volebním systémem po kantonech. Volební období radních je 6 let, každé tři roky se obměňuje polovina rady. V čele rady stojí jí volený prezident. Státní správu na úrovni departementu řídí prezidentem republiky jmenovaný prefekt. Těžiště jeho pravomocí leží v oblasti vnitřní bezpečnosti a má také právo nechat u správního soudu přezkoumat sporná rozhodnutí samosprávných orgánů departementu. Francouzské **regiony** jsou v průměru o něco menší než spolkové země SRN. Samosprávným orgánem regionu je přímo volené regionální shromáždění. Poměrně složitý volební systém kombinuje prvky většinového a poměrného volebního systému. V čele krajské samosprávy stojí předseda regionu, kterým se stává lídr vítězné volební kandidátky. Státní správa je reprezentována regionálním prefektem jmenovaným centrální vládou, který mj. dohlíží nad zákonností aktů regionální samosprávy a může u správního tribunálu žádat jejich zrušení pro rozpor se zákonem. (Koudelka, 2007, s. 39-43; Institut national de la statistique et des études économiques, 2008; National Institute of Statistics and Economic Studies, 2010);

6.4 Irsko

Irská republika zaujímá větší část Irského ostrova. Na rozloze 70,3 tisíc km² žije bezmála 4,8 milionu obyvatel. Podíl městského obyvatelstva dosahuje 62 % a dále roste. Hlavním a zároveň největším městem Irska je Dublin s více než 1 milionem obyvatel. (CIA, 2013, Ireland)

Irsko stálo po staletí vlivem své polohy stranou hlavních evropských inovačních trendů, Průmyslová revoluce ho naplno zasáhla až v polovině 20. století a projevila se především na růstu dvou nejvýznamnějších center Dublinu a Corku. Proto také, především na západě země, přetrvávalo tradiční venkovské osídlení. I když urbanizace Irska nedosahuje čísel ostatních západoevropských zemí, více než pětina jeho obyvatel žije v hlavním městě Dublinu. (Short, 1994, s. 96-105)

Také v Irsku jsou základem územní samosprávy **obce**. Reprezentantem samosprávy obce je rada, v čele každého ze 114 místních úřadů stojí manažer. Podle zákona²⁷ smí být obecní rada ustavena pro municipalitu s nejméně 7500 obyvateli, žádost o její ustavení posuzuje rada příslušného hrabství a místní vládní komise, formálně i schvaluje ministr, který může také radu na její žádost rozpustit. Rady jsou devítičlenné, u měst s více než 15000 obyvateli dvacetičlenné. Volby se konají každých pět let poměrným volebním systémem. Střední článek územní správy tvoří 29 **hrabství** (County) a pět velkých měst (Dublin, Cork, Galway, Limerick a Waterford), jejichž rady mají stejné kompetence jako rady hrabství. Manažer hrabství, který stojí v čele úřadu je sice jmenován radou hrabství, ale vždy na podkladě výběrového řízení a návrhu jmenovací komise, která je plně závislá na vládě. Svá rozhodnutí a jejich realizaci musí manažer konzultovat s radou. Odvolání manažera je v kompetenci ministra životního prostředí a místní správy. Rada zřizuje jako poradní orgány výbory, které však nejsou pro samotný výkon správy příliš významné. Při správě území má tedy v unitárním Irsku hlavní roli státní správa zastřešovaná Ministerstvem životního prostředí a místní správy (Department of the Environment, Community and Local Government). 4 historické provincie (Connacht, Munster, Leinster a rozdělený Ulster) nejsou v současné době správními jednotkami a mají dnes symbolický význam. Místní zájmy v centru hájí poslanci, kteří v mnoha případech tradičně zastávají i pozice radních v místní

²⁷ Local Government Act 2001, Section 185

samosprávě. Ministerstvo ohlásilo v roce 2012 záměr sloučit stávajících 114 místních úřadů do pouhých 31 univerzálních městských okrsků. (Koudelka, 2007, s. 43; Department of the Environment, Community and Local Government, 2007; Department of the Environment, Community and Local Government, 2012; Local Government Act, 2001)

6.5 Maďarsko

Maďarsko je vnitrozemská středoevropská republika. Na rozloze 93 tisících km² žije necelých 10 milionů obyvatel. Podíl městského obyvatelstva na populaci je 68 % a mírně vzrůstá. Největším i hlavním městem země je Budapešť se 1,7 milionu obyvatel. (CIA, 2013, Hungary)

Maďarské nížiny byly vždy bránou, kterou na západ proudily národy východoevropských stepí. Urbanizace zde probíhala později a pomaleji než v západnějších regionech střední Evropy. Města byla zakládána téměř výhradně německými a italskými kolonisty. Typickým sídlem jsou velké vesnice a menší města. V polovině obcí dnes žije méně než 1000 obyvatel. Budapešť vyrostla jako metropole Uherského království a svou velikostí přesahuje dimenzi dnešního Maďarska. (Short, 1994, s. 150-155; Hungarian Central Statistical Office, 2012)

Základní jednotkou územní samosprávy je i v Maďarsku **obec**. Zákonem na ně může být přenesen i výkon části státní správy. 3208 obcí je rozděleno na 2913 venkovských obcí a 195 měst. Z měst se dále vyčleňuje skupina 22 župních měst, které plní zároveň funkce župy. Patří mezi ně mimo sídelní města žup také další města větší než 50000 obyvatel, kterým byl tento statut přiznán Parlamentem. Nově vznikající obec musí mít nejméně 300 obyvatel. Slučování obcí je podmíněno souhlasem obyvatel v referendu. Zákon stanoví, které úkoly musí plnit obce povinně, ale umožňuje i plnění dalších dobrovolných funkcí. Povinné úkoly se liší podle lidnatosti a materiálních možností konkrétní obce. Reprezentantem obce je obecní zastupitelstvo volené podle velikosti obce většinovým nebo smíšeným systémem. Jako pomocné orgány si zastupitelstvo volí výbory. Sousední obce mohou pro efektivnější plnění všech nebo jen některých funkcí zřídit společné zastupitelstvo volené buď přímo, nebo nepřímo zastupitelstvy dotčených obcí. Starostové obcí jsou voleni na 4 roky přímo obyvateli obce a předsedá obecnímu zastupitelstvu. Zastupitelstvo volí na návrh starosty jeho zástupce. V čele hlavního města Budapešti, které je zároveň i župou, stojí primátor. Vyšší územně správní jednotkou jsou v Maďarsku **župy**. Je jich, mimo Budapešť, 19 a jejich součástí nejsou župní města. Hlavním orgán žup jsou župní shro-

máždění volená poměrným systémem na 4 roky. Shromáždění ze svého středu volí svého předsedu a místopředsedy a zřizuje pomocné orgány – výbory. Svě už tak slabé kompetence může župa převést na obce. Na úrovni žup působí i státní úřady v čele s vedoucím, kterého jmenuje předseda vlády. Tyto úřady na území župy vykonávají státní správu vymezenou zákonem. (Koudelka, 2007, s. 46-49; Hungarian Central Statistical Office, 2012)

6.6 Německo

Spolková republika Německo je federativní stát ve střední Evropě. Na ploše 357 tisíc km² žije více než 81 milionů obyvatel. Podíl městského obyvatelstva na populaci se stabilizoval na 74 %. Hlavním a největším městem je 3,5 milionový Berlín, dalšími důležitými městskými centry jsou Hamburg (1,8 mil.), Mnichov (1,3 mil.) a mnohamilionová rýnsko-ruhrská konurbace. (CIA, 2013, Germany)

Sídelní struktura i uspořádání veřejné správy v jednotlivých spolkových zemích se liší v důsledku odlišného historického vývoje dříve nezávislých státních útvarů na území dnešní SRN v obdobích před prvním i druhým sjednocením Německa.

První německá města vznikala jako římské vojenské stanice, které se stávaly tržními a výrobními středisky a koncentrovaly okolní populace. Další městská sídla vznikala při křižovatkách obchodních cest, u přechodů vodních toků, jejich ústí do moře a na dalších strategicky významných lokalitách. Jiná místa nabyla na významu jako sídla lokálního hegemona nebo církevních institucí. Takto vznikla hustá síť významných sídel městského typu, která přetrvala dodnes. Berlín, přestože je největším a hlavním městem země, nemá díky existenci regionálních silných metropolí zdaleka tak dominantní postavení jako hlavní města většiny evropských zemí. Pochopitelně ale hraje ve sjednoceném Německu zásadnější roli než bývalé západoněmecké hlavní město Bonn. Přetrvávajícím problémem je odliv populace měst nových spolkových zemí na západ. (Short, 1994, s. 142-149)

Konkrétní uspořádání územní samosprávy je v kompetenci jednotlivých spolkových zemí a liší se v závislosti na historických souvislostech a jejich velikosti. Obecně je veřejná správa SRN organizována do čtyř úrovní spolkové (Bundes), zemské (Land), okresní (Kreis) a obecní (Gemeinde). Základním stupněm územní samosprávy jsou v celém Německu **obce**. Vedle své samostatné působnosti vykonávají obce i na ně přenesenou část státní správy. Počet obcí se díky centralizačním tendencím snížil z poválečných asi 30000 na 16121 v roce 1991. Průměrný počet obyvatel obce činil asi 5000. Po roce 2001 dochází k dalšímu

slučování a počet obcí dále klesl na 13565 a jejich průměrná populace se zvedla na 5900. Centralizace nejnižší úrovně územní samosprávy není v SRN důsledkem tlaku centra, ale výsledkem pragmatického jednání místních autorit ve snaze o zefektivnění jejího fungování. Donedávna se v SRN vyskytovaly 4 typy obecního uspořádání – severoněmecké radní, starostovské, jihoněmecké radní a magistrátní zřízení. První dva typy se však transformovaly a de facto splynuly s uspořádáním jihoněmeckým, pro které je charakteristické duální uspořádání a dělba moci mezi přímo voleného starostu a přímo volenou obecní radou, často s rozdílně dlouhými funkčními obdobími. V magistrátní zřízení není výkonným orgánem samotný starosta, ale kolegiální orgán složený z přímo voleného starosty a dalších členů volených obecním zastupitelstvem. (Pitrová, 2008; Koudelka, 2007, s. 48-49)

Každá spolková země je členěná do třístupňového systému volené správy. Mezistupněm mezi nejnižší a nejvyšší správou jsou komunální svazy - **okresy** (Landkreis, Kreis, Stadtkreis, kreisfrei Stadt). Okresy jsou územními celky, pod něž spadá více obcí. Jejich rolí je spravovat a regulovat záležitosti přesahující lokální charakter. Okresy tak plní funkci dozoru a kontrolního orgánu obce. Oblast okresu tvoří oblast působnosti nižšího správního orgánu. Okresy na rozdíl od obcí nemají podle ústavy zakotvené právo zasahovat do místní samosprávy. Většinou jsou jim konkrétní úkoly přiděleny zemským zákonem. Článek 28 Ústavy SRN garantuje obcím, že se mohou ujmout vlastních úkolů týkajících se všech záležitostí místních společenství formou samosprávy a převzít za ně vlastní odpovědnost. Ústava opravňuje obce, aby jednali v této oblasti s vlastní odpovědností. Obce doplňují komunální svazy (územní korporace – zemské svazy, okresy a kraje). Označení se mění podle spolkových zemí. Městské státy jako Berlín, nebo Hamburg mají tento druh členění přizpůsoben jejich zvláštnímu statusu a postavení v systému. Jedná se o podobné postavení jako má Praha, která je vyšším územně-samosprávným celkem i obcí. (Pitrová, 2008; Bayerische Staatskanzlei, 2012; Bayerische Staatskanzlei, 2012)

6.6.1 Bavorsko

Bavorsko je představitelem západní díve z velké části zemědělské země, jejíž obraz se zásadně změnil v období poválečného hospodářského zázraku. Bavorský svobodný stát (Freistaat Bayern) je nejstarší a rozlohou největší spolkovou zemí Německa. Je také jedna z nejrozvinutějších oblastí EU. Vysoká životní úroveň obyvatel spolu se specifickými tradicemi se odráží v silném lokálním patriotismu Bavorů. Na rozloze 70,5 tisíc km² žije přes 12,5 milionu obyvatel. Hlavním a největším Bavorským městem je Mnichov se 1,3 milio-

nem obyvatel, což je 10,4 % populace země. Dalšími velkými městy jsou Norimberk (488 tis.), Augsburg (255 tis.) a 5 dalších stotisícových měst. (Bayerische Staatsregierung, 2012)

Bavorsko se pro potřeby veřejné správy dělí na 7 krajů – vládních obvodů (Regierungsbezirk), které se dále dělí do 71 zemských (Landkreis) a 25 městských okresů (Kreisfreie Städte) s 2056 politickými obcemi (Gemeinde). 987 obcí vytváří pro efektivnější plnění svých úkolů **správní společenství** (Verwaltungsgemeinschaft). Reprezentace **obcí** je uspořádána podle zásad jihoněmeckého typu obecního uspořádání. Obyvatelé volí přímo jak obecní radu, tak starostu, který disponuje hlavními výkonnými pravomocemi a je neodvolatelný. Funkční období je v obou případech šest let, polovina zastupitelů se obměňuje každé 3 roky. Pro volby do zastupitelstva je užíván systém proporčního zastoupení bez uzavírací klauzule. V čele **okresů** stojí přímo volený zemský rada spolu s okresním sněmem. Tak jako u obcí, tak i u okresů je rozlišovaný vlastní okruh působnosti a přenesené okruhy působnosti. Vlastní okruh působnosti se týká záležitostí nadobecního společenství omezeného hranicemi okresu. Toto pole působnosti tvoří hlavní pilíř komunální samosprávy na úrovni okresů. Mezi prvořadé – povinné úkoly vlastního okruhu působnosti - patří zřizování odborných a zvláštních škol, výstavba nemocnic, okresních silnic a sociální pomoc přesahující hranice obce. K druhořadým – dobrovolným úkolům okresu patří nicméně podpora okresních knihoven a kulturní péče (např. hudebné sbory, památky a muzea). V přeneseném okruhu působnosti plní okresy úkoly, které jim ukládá zákon k zaopatření z pověření státu. Takové okresy jednají vždy svým vlastním jménem a ne jménem státní správy. Jedná se o úkoly přidělené státem typickým pro samosprávu. Do úkolů okresů přeneseného okruhu působnosti patří např. právo vydávat bezpečnostně-právní předpisy, nebo zdravotní prohlídka masa. Mezi orgány okresů patří okresní sněm, okresní výbor, zemská rada a jiné rozhodovací výbory. Okresní sněm je zastoupení občanů okresu a je volen na dobu šesti let. Okresní sněm (Kreistag) rozhoduje o nejdůležitějších záležitostech okresu a to ve vlastním, ale i v přeneseném okruhu působnosti. Schvaluje jednací řád a má právo přenést některá rozhodnutí na okresní výbor, nebo na jiné rozhodovací výbory. Okresní výbor (Kreisausschuss) je okresním sněmem ustanovený jako stálý výbor. Připravuje jednání okresního sněmu a plní úkoly přenesené okresním sněmem. Zemský rada je volen na dobu šesti let a je zákonným zástupcem okresu, předsedá okresnímu sněmu a vykonává schválená usnesení. Záležitosti běžného charakteru vyřizuje ve vlastní kompetenci. Kromě výkonu vedoucího úřadu zemské rady je taktéž zástupcem státní správy. Tu dochází k spojení státní správy a samosprávy v jedné osobě. Výjimku tvoří města, které mají pro svou

rozlohu a počet obyvatel zvláštní status okresu, tzv. městský okres (Stadtkreis). V tomto případě okresní orgány nevytváří, ale okresní úkoly přebírá místní zastupitelstvo. Jedná se o podobná statutární města jako Brno a Ostrava. Magistrát těchto měst je zároveň nadřízeným orgánem městských obvodů a městských částí. Státní správu na úrovni **krajů** reprezentuje zemskou vládou jmenovaný krajský prezident. Krajské státní orgány vykonávají dozor nad činností orgánů obcí a okresů. Mimoto v Bavorsku jako v jediné ze spolkových zemí fungují i **kraje** (Bezirk) jako autonomní subjekty samosprávy. Geograficky se shodují s kraji (Regierungsbezirk) státní správy, ale jeho orgány jsou krajský sněm, krajské výbory a sněmem volený předseda krajského sněmu, který zastupuje kraj na venek. Orgány státní správy a samosprávy jsou na úrovni kraje oddělené. (Bayerische Staatskanzlei, 2012; Bayerische Staatskanzlei, 2012; Bayerische Staatsregierung, 2012; Koudelka, 2007, s. 50)

6.6.2 Sasko

Sasko - Svobodný stát Sasko (Freistaat Sachsen) - je jednou z tzv. nových spolkových zemí, které byly obnoveny v roce 1990. Historicky bylo Sasko jednou z nejprůmyslovějších částí Německa, ale válečné a poválečné okolnosti zapříčinily jeho zaostávání za průmyslovými oblastmi na západě a po znovusjednocení nebyly tamní podniky schopny plné konkurence. Na rozloze 18,4 tisíc km² žije 4,2 milionu obyvatel. Hlavním a největším městem Saska jsou Drážďany s 530 tisíci obyvateli. (Sächsische Staatskanzlei, 2013)

Země je od roku 2008 členěna do tří **vládních krajů** (Direktionsbezirke), 10 samosprávných **okresů** (Landkreis) a tří měst na úrovni okresu (kreisfreie Stadt). Samosprávu okresů reprezentuje přímo volené okresní zastupitelstvo. V zemi bylo po sjednocení 1626 **obcí** (Stadt, Gemeinde), po integraci jich dnes zůstává 485. Obecní zastupitelstvo je voleno na pět let za pomoci poměrného volebního systému a má podle populace obce 8-60 zastupitelů. Silné postavení má přímo volený starosta. Na obce lze za finanční vyrovnání přenést část státní správy. Země přijala zásadu, podle které může skutečné správní funkce plnohodnotně vykonávat subjekt nebo svazek subjektů s minimálně 5000 obyvateli. Proto se 223 obcí spojilo k lepšímu výkonu správy do 90 **správních společenství obcí** (Verwaltungsgemeinschaften) a dalších 27 do 8 **správních komunálních svazků** (Verwaltungsverbänden). Správní společenství obcí nemají vlastní právní subjektivitu, ale vznikají na základě veřejnoprávních smluv, podle kterých vykonává jedna obec vymezenou část správních úkolů pro občany jiné obce. Správní komunální svazek je proti tomu novou ve-

řejnoprávní korporací, ovšem za zachování právní subjektivity členských obcí. Všele svazku stojí svazové shromáždění a svazový předseda, má také společný úřad, který vykonává svěřenou veřejnou správu pro členské obce. Rozpočet svazku je naplňován příspěvků obcí poměrně podle jejich lidnatosti. (Koudelka, 2007, s. 50-52; Statistisches Landesamt Sachsen, 2012; Statistisches Landesamt Sachsen, 2013; Sächsische Staatskanzlei, 2013)

6.7 Rakousko

Rakouská republika je federativní stát ležící ve vnitrozemí střední Evropy. Na rozloze 83,9 tisíc km² žije v 9 spolkových zemích 8,2 milionu obyvatel. Podíl městského obyvatelstva dosahuje 68 % a pomalu stoupá. Hlavním a největším městem je Vídeň s populací 1,7 milionu obyvatel. (CIA, 2013, Austria)

První města Rakouska vznikala jako hraniční osady Římské říše. Ve středověku se populace koncentrovala v místech obchodních křižovatek ve vznikajících tržních centrech, v okolí významných hradů střežících strategické trasy a vzrůstal také význam sídel biskupství a významných klášterů. Mocenský vzestup Habsburků stál na počátku rychlého rozvoje Vídně, kterou učinili centrem svých držav. Vídeň reprezentovala před 1. světovou válkou celé Rakousko-Uherské impérium, proto je její velikost neúměrná velikosti Rakouska a Vídeňané představují více než pětinu jeho obyvatel. Další zemská a lokální centra se významu Vídně zdaleka nepřibližují. Jen 72 municipalit má více než 10000 obyvatel a 80 % obcí má populaci pod hranicí 3000 a průměrná velikost obce je asi 3400 obyvatel. (Short, 1994, s. 142-147; Bundeskanzleramt, 2009)

Rakousko je federální republika složená z 9 spolkových zemí. Otázky územní samosprávy jsou upravovány spolkovými i zemskými zákony. Základními prvky územní samosprávy je 2358 **obcí**. Reprezentují je obecní rady zvolené přímo občany, které ze svého středu volí 3-12 členů obecního představenstva a starostu. Složení představenstva musí odpovídat poměrnému zastoupení v radě. V pěti spolkových zemích byla zavedena přímá volba starostů obcí. Volební období trvá 5 nebo 6 let. Starosta řídí obecní úřad a předsedá radě i zastupitelstvu, kterým odpovídá za výkon samosprávy. Za výkon přenesené státní správy je odpovědný tomu, kdo na něj správu přenesl, spolku nebo zemi. I v Rakousku proběhl integrační proces, který měl za cíl obce s minimálním počtem 1000 obyvatel. Stále však existují výjimky. Především menší obce pro efektivnější výkon veřejných služeb ve vlastní i přenesené působnosti a pro realizaci větších investic zakládají **asociace obcí**. Asociace nabývají právní subjektivitu a jednají namísto obcí. Vyššími územněsprávními jednotkami je 99

okresů. 15 největších rakouských měst plní zároveň funkci okresu, 84 okresů je venkovských. Každé město s více než 20000 obyvateli může požádat o status okresu. Orgánem státní správy je zde okresní úřad v čele s okresním hejtmanem jmenovaným zemským hejtmanem a podřízeným zemské vládě. Okresní úřad vykonává dozor nad činností obcí a může pozastavit platnost jejich nařízení pro rozpor se zákonem. Proti tomuto si obce mohou podat stížnost u Správního nebo Ústavního soudu. Stát a země také dozírají na finanční hospodaření municipalit. Specifické je postavení Vídně, která je obcí, okresem i zemí. (Koudelka, 2007, s. 57-58; Bundeskanzleramt, 2009)

6.8 Slovensko

Slovenská republika je unitární stát ležící ve vnitrozemí východní části střední Evropy. Na rozloze 49 tisíc km² žije 5,5 milionu obyvatel. Podíl městského obyvatelstva na populaci dosahuje 55 % a zvolna roste. Hlavním a největším městem je Bratislava s 428 tisíci obyvateli. (CIA, 2013, Slovakia)

Urbanizace Slovenska probíhala později a Slovensko má dosud více venkovský charakter, urbanizace nedosahuje úrovní jeho sousedů, včetně Polska a Ukrajiny. Města jako obchodní, správní a řemeslná centra zakládali především němečtí kolonisté, významná byla střediska při ložiscích rud. Slovenské etnikum obývalo venkov a při příchodu do měst bylo asimilováno tamní německou později maďarskou majoritou. Cizí ráz měst se začal pozvolna měnit až po vzniku Československa v roce 1918. Hlavní město Bratislava představuje necelých 8 % populace. Jeho nevýhodou je asymetrická poloha na západě státu, na východě hrají roli významného regionálního centra 240 tisícové Košice. Na Slovensku je 2933 obcí, z nich 138 se statutem města, průměrná lidnatost obce je přes 1800 obyvatel. (Short, 1994, s. 150-155; Úřad vlády SR, 2012)

Slovensko je příkladem země se spíše odděleným výkonem státní správy a samosprávy. Poslední reformy ale přinesly přenesení některých dalších výkonů státní správy na samosprávu. Státní správa je v území vykonávána prostřednictvím 8 **obvodních úřadů v sídlech krajů**, které převzaly většinu kompetencí bývalých krajských úřadů a dalších krajských orgánů specializované státní správy, s obvody shodnými se samosprávnými VÚSC. V čele úřadu stojí přednosta jmenovaný vládou na návrh ministra vnitra. Na úrovni **okresů** dříve fungovali podobně jako v ČR obecně zaměřené okresní úřady, ty však byly v roce 2004 zrušeny a státní správu na této úrovni vykonávají specializované orgány jednotlivých resortů. Okresní úřady byly nahrazeny **obvodními úřady všeobecné státní**

správy, kterých je 50²⁸. V jejich čele stojí přednosta jmenovaný vládou. Některé okresy mají obvodní úřad společný s jinými, některé jsou naopak rozděleny mezi dva obvodní úřady. Ve všech sídlech bývalých okresních úřadů, kde nesídlí obvodní úřad, by měly být zachovány kontaktní místa obvodních úřadů. I zde však jsou některé kompetence, např. vedení matrik, přenesené na obce a v rámci posledních reforem i na samosprávné kraje - VÚSC. Základem územní samosprávy jsou i na Slovensku **obce**. Jejich samospráva je ústavně ukotvena. V současnosti je v SR 2933 obcí, z nich 138 měst. Hlavní město Bratislava a sídlo některých ústavních institucí Košice mají svůj statut upraven zvláštními zákony a jsou členěny na městské části s vlastní právní subjektivitou. Zastupitelstvo je voleno na 4leté období poměrným volebním systémem. Starostové obcí jsou na Slovensku voleni na 4 roky jednokolovou přímou volbou na základě poměrné většiny. Ústava SR zmiňuje i možnost samosprávy prostřednictvím shromáždění obyvatel obce a referenda. V čele obecního úřadu stojí přednosta podřízený starostovi, zastupitelstvo kontroluje hospodaření obce prostřednictvím jím vybraného hlavního kontrolora. Zastupitelstva mohou vydávat všeobecně závazná nařízení, jejich soulad s ústavním pořádkem a dalšími právními předpisy posuzuje na návrh vybraných ústavních činitelů Ústavní soud SR. Další úrovní územní samosprávy jsou **samosprávné kraje** (VÚSC). SR je členěna do 8 VÚSC, přičemž jejich hranice byly stanoveny tak, aby v žádném z nich nepřevažovala maďarská minorita. V čele samosprávy kraje stojí předseda kraje volený na 4 roky přímo dvoukolově systémem nadpoloviční většiny. Zastupitelstvo je voleno poměrným volebním systémem. Zastupitelstvo volí místopředsedu kraje, hlavního kontrolora a zřizuje komise jako své poradní a iniciativní orgány. Samosprávu lze vykonávat i prostřednictvím krajského referenda, které může např. i odvolat předsedu kraje. (Koudelka, 2007, s. 60-63; Úřad vlády SR, 2012; MV SR, 2013a; MV SR, 2013b)

²⁸ včetně 8 Obvodních úřadů v sídlech krajů

6.9 Srovnání stavu sídelní struktury a veřejné správy v ČR a některých zemích Evropy

Tabulka 7: Obce a VÚSC ve vybraných evropských zemích a ČR; Vytvořil autor; Zdroje dat²⁹

	Počet obcí	Ø populace obce	Obce/1000km ²	Vyšší stupně samosprávy	Ø počet obyvatel VÚSC	Ø rozloha VÚSC
Česká republika	6 248	1 680	79	14	750 000	5 600
Francie	36 570	1 700	66	22/ 96	2 855 000/ 654 000	2 500/ 5 700
Slovensko	2 933	1 900	60	8	687 500	6 100
Maďarsko	3 208	3 100	34	19+22 ³⁰	241 500	2 300
Rakousko	2 358	3 500	28	9/ 99	986 500/ 828 000	9 300/ 850
Irsko	114	4 200	1,5	29	165 500	2 400
Německo	13 565	6 000	38	16/ 323	5 125 000/ 254 000	22 300/ 1 100
<i>Bavorsko</i>	<i>2 056</i>	<i>6 000</i>	<i>29</i>	<i>96</i>	<i>130 000</i>	<i>730</i>
<i>Sasko</i>	<i>485</i>	<i>8 700</i>	<i>26</i>	<i>10</i>	<i>420 000</i>	<i>1 800</i>
Finsko	320	16 600	1	19	279 000	17 800
Dánsko	275	19 400	6	5	1 120 000	8 600

²⁹ Zdroje dat: (Úrad vlády SR, 2012; MV SR, 2013); MV SR, 2013; Bundeskanzleramt, 2009; Statistisches Landesamt Sachsen, 2012; Statistisches Landesamt Sachsen, 2013; Sächsische Staatskanzlei, 2013; Bayerische Staatskanzlei, 2012; (Bayerische Staatskanzlei, 2012; Bayerische Staatskanzlei, 2012; (Bayerische Staatsregierung, 2012; (Hungarian Central Statistical Office, 2012; Department of the Environment, Community and Local Government, 2007; Department of the Environment, Community and Local Government, 2012; Local Government Act, 2001; Institut national de la statistique et des études économiques, 2008; National Institute of Statistics and Economic Studies, 2010; Association of Finnish Local and Regional Authorities, 2013; The Association of Finnish Local and Regional Authorities, 2011; Local and Regional Government Finland, 2011; Ministry of Interior and Health, 2006; Local Government Denmark, 2009; CIA, 2013, Denmark)

³⁰ 19 žup a 22 měst, která nejsou součástí žup a plní jejich funkce

Rozdíly mezi ČR a výše popsanými evropskými zeměmi dobře ukazuje tabulka 7.

Všechny srovnávané země prošly v posledních cca 40 letech reformami územní samosprávy a došlo v nich, často k radikálnímu, snížení počtu samosprávných obcí. Někde k takové koncentraci vedla sama ekonomická realita a snaha samospráv o optimalizaci výkonu svých úkolů. Ve většině těchto států se i tyto větší obce dále sdružují do svazků nebo společenstev, zpravidla pro soustředění prostředků na investice a další zefektivnění veřejné služby.

Severské státy mají jinou sídelní strukturu než ČR. Střediskové funkce tržních a hospodářských center plnila historicky menší sídla než v západní Evropě. Hustota osídlení je srovnatelná s naší jen při jižním pobřeží. Ve Finsku žije v úzkém pásu na jihu země polovina její populace. Druhá polovina je roztroušena v rozlehlých oblastech severu s horší dopravní dostupností. Přesto se územní samosprávu podařilo soustředit do pouhých 320 obcí. Populace obcí klesá směrem k severu, polovina z nich má méně než 6000 obyvatel. Naopak v hlavním městě Helsinkách žije více než 20 % finských obyvatel. Také v Dánsku žije asi čtvrtina populace v hlavním městě Kodani. Hustota obyvatel je však srovnatelná s ČR. Také síť sídel je hustější a kompaktnější než v ostatních severských zemích. Územní samospráva byla postupně soustředěna jen do 275 obcí. Přes nepříznivé přírodní podmínky postoupilo soustřeďování územní samosprávy v těchto zemích nejdále ze všech zde srovnávaných. Průměrná populace obce je zde třikrát vyšší než v Německu a dokonce 10x vyšší než u nás nebo ve Francii.

Irsko je ostrovní stát s rozlohou srovnatelnou s ČR, ale jen asi poloviční hustotou obyvatel. Velká města jsou soustředěna při pobřeží, zbytek země má venkovský charakter. Územní samospráva je koncentrována do pouhých 114 obcí, na 1000 km² připadá v průměru jen 1,5 obce, ze srovnávaných zemí má menší hustotu samosprávných obcí jen Finsko.

Spolková republika Německo, především země sousedící s ČR, jsou nám sídelní strukturou podobné. Vyšší hustota obyvatelstva je dána koncentrací populace v průmyslových aglomeracích Porýní a Porúří. Historické souvislosti nedovolily hlavnímu městu Berlínu takové zbytnění, k jakému došlo u hlavních měst Rakouska, Maďarska nebo srovnávaných severských zemí. Také hlavní města sousedních spolkových zemí Bavorska a Saska svou poměrnou velikostí odpovídají Praze. Hustou, ale roztráštěnou sídelní strukturu těchto zemí se postupně koncentrovala v Bavorsku do 2056, v Sasku do 485 obcí. Snaha o efektivní výkon úkolů veřejné správy a ekonomická realita vede tyto obce k další koncentraci do svaz-

ků či společenstev. V Sasku byl přijat princip, že plnohodnotně může své funkce vykonávat jen celek s alespoň 5000 obyvateli. Průměrně jsou v SRN obce třikrát větší než v ČR, v samotném Sasku dokonce čtyřikrát.

Historií, velikostí i počtem obyvatel je Rakousko České republice velmi podobné. Hlavní rozdíl v sídelní struktuře je naddimenzované hlavní město Vídeň, kde žije více než 20 % populace. Průměrná velikost obce je 3 500 obyvatel, ale 80 % obcí nedosahuje ani 3 000. Přesto i zde, přes objektivně horší přírodní podmínky, průměrná populace obce výrazně převyšuje český průměr. Lepší přírodní podmínky, ale horší infrastrukturu má Maďarsko, další ze zemí, které jsou rozlohou i populací s ČR dobře srovnatelné. Hustota obyvatel je o něco nižší než u nás. Obdoba s Rakouskem je ve zbytnělém hlavním městě, které je jako relikv minulosti dimenzováno pro výrazně větší zemi. Průměrná velikost obce i hustota obcí je srovnatelná s Rakouskem a Českou republiku tedy koncentrací samosprávy v území převyšuje.

Poslední dvě ze srovnávaných zemí, Francie a Slovensko, se sice relativními čísly České republice blíží nejvíce, z pohledu veřejné správy však existuje jeden výrazný rozdíl. Obě tyto země využívají model oddělené územní státní správy a samosprávy. I porovnání s těmito zeměmi má ale ČR o něco menší průměrnou velikost obce a vyšší koncentraci samosprávných obcí v území.

Celkově lze říct, že **Česká republika má ze srovnávaných zemí v průměru populačně nejmenší samosprávné obce a jejich nejvyšší koncentraci v území.** I země s výrazně horšími přírodními podmínkami a výkonnějším hospodářstvím donutila ekonomická realita či administrativní kroky k většímu soustředění nejnižší úrovně samosprávy. Alespoň částečně lze českou strukturu územní samosprávy srovnat jen se Slovenskem a Francií, kde je však ve veřejné správě využíván oddělený model státní správy a samosprávy a územní státní práva je koncentrována ve větších obvodech. Z pohledu VÚSC je komparace složitější, protože některé ze zemí užívají vícestupňovou soustavu ÚSC. Obecně se ale dá říci, že ČR na této úrovni územní samosprávy na rozdíl od obcí rozlohou ani populací VÚSC nijak nevybočuje z řady srovnávaných zemí.

7 NÁVRHY

Tabulka 8: Srovnání přirozených socioekonomických regionů a administrativních regionů ČR; Vytvořil autor; Zdroje dat: (Hampl, 2005, s. 86, 91; Egonov, 2010; Wokoun a další, 2008, s. 72; ČSÚ, 2011)

Makro-regiony	Mezoregiony 2. stupně	Mezo-regiony 1. stupně	Mikro-regiony 2. stupně	Mikro-regiony 1. stupně	Sub-regiony	Sídla		
1-2	0-2	9-12	60-70	140-170	cca 1000	až 15000		
ČR	Historické země	VÚSC	Okresy	ORP	Obce nad 1500 obyv.	Obce	Katastrální území	Části obcí
1	2-3	13 + Praha	76	205	913	6248	cca 13000	cca 15000

Z tabulky 8 je patrné, že přirozená socioekonomická regionální struktura České republiky je do značné míry co do počtu a úrovně kompatibilní s administrativními regiony. Určitá disproporce je na úrovni subregionů, kde se nabízí přesun nejnižší úrovně územní samosprávy na tuto úroveň. Počet obcí by po určité korekci a zohlednění lokálních faktorů dopravní dostupnosti, soustředění služeb atp. mohl být 1 500-2 000 s průměrnou populací přes 5 000 obyvatel. Taková koncentrace místní samosprávy by zasáhla více než 85 % v současnosti samosprávných českých obcí, ve kterých žije přes 20 % české populace. Změna takového rozsahu vyžaduje konsensuální shodu napříč celou společností a hledání balance mezi svobodou a participací na jedné straně a výkonností veřejné správy na druhé straně je v konečném důsledku otázkou politické volby, kterou však stále více ovlivňuje ekonomická realita. Při rozdělování prostředků v rámci RUD by v případě slučování obcí muselo dojít ke většímu zohlednění rozlohy území samosprávné obce, tak aby nebyly znevýhodněny obce v řídkěji obydlených oblastech.

Důležitou roli hrají v otázce organizace regionální a místní samosprávy a příslušné úrovně státní správy hraje také otázka lokálního patriotismu a sounáležitosti komunit. Integroujícími (vzhledem k okolí separujícími) prvky je zvláště společná minulost a vize společné budoucnosti, společně sdílené hodnoty a ohrožení, vymezení proti „cizímu“ prvku.

Celý systém toku finančních prostředků rozpočtů od unijní až po místní je založen z velké části na poskytování účelových dotací. Velká část rozpočtů obcí je na těchto dotacích závislá a obce bez nich nejsou schopny z vlastních prostředků uskutečnit často ani nejnútnejší základní investiční akce. Dotace jako projev principu solidarity s finančně slabými ÚSC ztrácí svůj smysl, pokud nejsou finanční toky transparentní a není tedy jasné, kdo s kým je vlastně solidární. Přesun významné části těchto prostředků přímo obcím prostřednictvím RUD dojde ke zprůhlednění finančních toků. Malé obce se bez možnosti dotací budou muset pro efektivní alokaci zdrojů slučovat nebo sdružovat do větších celků a vzájemná solidarita mezi částmi bude zřetelná. Dotace jako prostředek regionální politiky k podpoře zaostávajícím regionům jsou pochopitelně žádoucí.

V devadesátých letech došlo v souvislosti se společenskými změnami a znovuoobnovení samosprávy obcí k nárůstu jejich počtu a značné fragmentaci na základním stupni územní samosprávy. Ekonomická realita současnosti a příklad srovnatelných evropských zemí ukazuje, že bude nezbytné nalézt cestu opačným směrem.

Zlepšení územní veřejné správy lze dosáhnout několika způsoby:

- Administrativní opatření – stanovení minimální velikosti samosprávné obce;

Takové opatření je problematické, protože nezohledňuje výjimečné případy řídicí obydných oblastí. Opomíjí také možnost obcí aktivněji se na přeměně struktury podílet.

- Administrativní opatření – stanovení procenta rozpočtu, které je možné čerpat na vnitřní chod úřadu;

Malé obce by byly nucené hledat úspory z rozsahu a docházelo by k jejich slučování nebo sdružování. Ponechává aktivitu k hledání řešení na straně samosprávných obcí.

- Přenesení veškeré státní správy v rozsahu ORP na všechny obce;

Také zde by byly obce nuceny aktivně hledat možnosti jak svěřené úkoly efektivně a kvalitně vykonávat, nejspíše by šly cestou slučování, veřejnoprávních smluv o výkonu správy, případně sdružování do účelových svazků pro výkon úkolů veřejné správy.

Všechny zmíněné způsoby by vyžadovaly delší přechodné období, aby měly obce možnost nalézt nejlepší možné řešení své konkrétní situace. Mimo prvního dávají také možnost pružné reakce místních samospráv na změny situace a kontinuální hledání lepších možností řešení.

- Další možností je jít cestou oddělení územní státní správy a samosprávy.

Obcím by zůstaly pouze úkoly samostatné působnosti, případně výkon nejzákladnějších úkolů státní správy, které dnes vykonávají všechny obce. Ostatní výkon státní správy POÚ a ORP by byl přenesen na úroveň okresů. Výkon vyšší úrovně státní správy by mohl být vykonáván okresními úřady v centrech VÚSC ve správních obvodech shodných s jejich hranicemi nebo jen v některých z nich pro obvod dnešních regionů soudržnosti.

Mimo možného slučování obcí nebo spolupráce na základě veřejnoprávních smluv by bylo vhodné vypracovat a přijmout speciální zákon o sdruženích obcí za účelem efektivního výkonu veřejné správy jako je tomu například v Sasku nebo Bavorsku.

Odstředivý tendencím okrajových částí velkých měst může částečně zamezit důsledné členění statutárních měst na městské obvody nebo části, umělé vytváření jednoty naopak posiluje lokální patriotismus a separatismus. Rozdělení na městské části naopak vytváří předpoklady k případnému připojení nebo znovupřipojení okolních obcí k centru.

Další příležitostí inspirovanou zahraničním příkladem je upravení pozice Brna jako sídelního města některých centrálních institucí zvláštním zákonem, tak jako je tomu u slovenských Košic. Vedlo by to k posílení prestiže Brna jako významného hospodářského, správního a univerzitního centra, druhého města státu, které svým významem i historickým statusem zemského hlavního města, převyšuje další regionální centra.

Příklady jiných evropských zemí se smíšeným modelem veřejné správy, kde byl společenský vývoj po II. světové válce přímočařejší a bez socialistického mezidobí ukazují, že cesta určité koncentrace výkonu územní státní správy i samosprávy na nejnižší úrovni je nejen schůdná ale i nezbytná. I země s výkonnější ekonomikou, hlubší tradicí lokální samosprávy, případně horšími přírodními podmínkami se vydaly směrem ke snižování počtu samosprávných obcí a efektivnímu a více kompetentnímu výkonu veřejné správy v území.

ZÁVĚR

Českou republiku lze podle mnoha znaků rozdělit na dva relativně svébytné celky. Nodální Čechy s výrazným, v těžišti umístěným, centrem Prahou a polynodální Moravu, kde přes významné postavení Brna jednoznačné centrum regionu chybí. Administrativní členění, které nerespektuje zemskou hranici, spolu se slabým postavením Jihlavy jako „nadbytečného“ regionálního centra posiluje roli Prahy a posunuje její gravitační vliv směrem na východ. Česká republika je na mezoregionální úrovni pokrytá jen asi z 50 %, na úrovni mikroregionů téměř ze 100 %. Toto odráží české specifikum – menší počet velkoměst a naopak velké množství malých regionálních center.

Sídelní struktura ČR je roztržštěná, přesto stabilní, hustá a v území poměrně konzistentní.

77 % českých samosprávných obcí má méně než 1000 obyvatel, žije v nich však jen asi 17 % populace ČR. 476 samosprávných obcí, tj. 7,6 % všech českých a moravských obcí, má 100 a méně obyvatel a žije v nich celkem asi 34 400 lidí, tj. 0,3 % populace ČR. Průměrná velikost obcí roste od západu k východu. Na Moravě je větší podíl malých měst. Urbanizace je na nejvyšším stupni na severu Čech i Moravy, částečně vlivem koncentrace průmyslu v těchto oblastech, částečně v důsledku odchodu velké části tamního obyvatelstva po II. světové válce, který nebylo možné doplnit z vnitřních zdrojů a došlo tak k zániku mnoha menších obcí. Na jižním rozhraní Čech a Moravy, v regionu Vysočina s přesahem do tradičně řídkěji obydlených jižních Čech a také na Znojensko lze vymezit oblast se zřetelně venkovským charakterem. Je to důsledek slabého postavení regionálního centra Jihlavy, která byla v minulosti cizorodým německým prvkem v českém okolí a jejíž ekonomické funkce částečně přejímaly menší městysy v okolí.

V západní Evropě docházelo k významnému přesunu ekonomických aktivit ze sekundárního do terciálního sektoru a dále už od poloviny dvacátého století, v ČR tento trend nastal až po roce 1989. Někde (např. Otrokovice) stále zůstává hlavním zaměstnavatelem průmysl, jinde (Zlín, Brno) jsou největšími zaměstnavateli organizace poskytující veřejné služby (veřejná doprava, zdravotnictví, vysoké školství). Vliv koncentrace organizační moci na má podle Hampla (Hampl, 2005 s.24) větší vliv na koncentraci ekonomických aktivit ve službách, především veřejných, než na koncentraci aktivit v primárním a sekundárním sektoru. Proto má v podmínkách ekonomiky s těžištěm v sektoru služeb umístění administrativně-správních center ještě zásadnější vliv na rozvoj těchto míst a rozvoj jejich regionálních konkurentů než tomu bylo v minulosti. Vytvoření kraje Vysočina, které

nemělo oporu v přirozené regionalizaci ČR, mělo za následek oslabení funkčních vazeb velké části regionu k Brnu a gravitační přesun k Jihlavě, ale především k Praze.

V tradičních městských centrech klesá počet obyvatel, socioekonomické aktivity zde však zůstávají, resp. rostou. I pokud se populace nepřesouvá z měst na venkov, ale zůstává v suburbánních lokalitách na jejich katastrálních územích, daňové výnosy závislé na populaci a příjmech rezidentů sice neklesají³¹, ale náklady na obsluhu této populace ve formě infrastruktury, její údržby, nároků na nové linky hromadné dopravy atp., rostou.

Centralizace obcí jako nejnižšího článku územní samosprávy nebo alespoň jejich sdružování do svazků či společenství obcí je důležitá právě v zemích s fragmentovaným osídlením, jako je a převahou malých obcí Česká republika. Soustředění samosprávy do větších celků má přinést nejen úspory z rozsahu a zvýšit alokační schopnost místního veřejného sektoru v rámci prostého zvětšení populace, pro kterou jsou lokální veřejné služby zajišťovány, ale přináší také zefektivnění výkonu díky možnosti větší specializace pracovišť a jednotlivců, umožňuje zvýšení jejich odbornosti a kompetence.

Pro decentralizaci naopak hovoří potřeba co nejtěsnějšího sepětí lokální samosprávy s občany. Samospráva je přirozenou potřebou života každé komunity a proto by neměla být příliš vzdálena, aby měl občan pocit sounáležitosti potřebný k aktivní participaci na správě komunálních záležitostí. Jak uvádí např. Swianiewicz (Swianiewicz a další, 2002, s. 8), existují tři základní principy místní demokracie:

- Svoboda – umožňuje přijímat různá rozhodnutí v různých lokalitách.
- Participace – podíl občanů na správě lokálních záležitostí
- Výkonnost – schopnost poskytovat veřejné služby efektivně

Všechny tři principy jsou považovány za zásadní, jejich uplatňování naráží na rozpor mezi prvními dvěma a právě schopností samosprávných celků efektivně vykonávat úkoly veřejné služby. V německém Sasku byla přijata zásada, že plnohodnotně může vykonávat úkoly veřejné správy jen celek s nejméně 5 000 obyvateli. V mnoha zemích včetně ČR je počtem obyvatel omezeno právo občanů na vytvoření nové obce, velikost stávajících obcí však zůstává většinou neřešena. ČR tak např. existuje samosprávná obec s 18 obyvateli.

³¹ Kladně se taková situace může projevit na zvýšení výběru daně z nemovitostí.

Roztříštěnost systému místní správy může vést mj. ke snadnějšímu ovlivňování místních autorit bohatými a mocnými subjekty k prosazování partikulárních zájmů jejich byznysu. Naopak centralizace a přenos rozhodování jinam může ohrozit místní ekonomiku. Místní firmy nemusí být schopné kapacitně dostát požadavkům centralizovaných výběrových řízení.

Tabulka 9: 5 nejmenších obcí České republiky, Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012)

5 nejmenších obcí ČR	ORP	Kraj	Počet obyvatel
Vysoká Lhota	Pacov	Vysočina	18
Čilá	Rokycany	Plzeňský kraj	20
Chýstovice	Pelhřimov	Vysočina	25
Kuřimany	Strakonice	Jihočeský kraj	26

Jedinými zeměmi, kde je relativní počet a populační velikost obcí srovnatelná s ČR, jsou Slovensko a Francie, kde je ovšem uplatňován oddělený model výkonu státní správy a samosprávy. Výkon státní správy v území je tak posunut na úroveň odpovídající asi našim okresům. Země se smíšeným modelem výkonu veřejné správy a obdobnou sídelní strukturou a historií jako ČR provedly v uplynulých desetiletích několik vln slučování obcí na dobrovolném i administrativně vynuceném principu a v současnosti průměrnou velikostí samosprávné obce i jejího správního obvodu ČR daleko předčí. Je otázkou zda musí být Otrokovice je pro svou velikost ORP, když ORP Zlín je v dosahu městské hromadné dopravy.

Česká republika šla v důsledku společenských změn od devadesátých let opačným směrem. Dlouhá léta úplné absence samosprávy vedla ke snaze její maximální využití. Potlačovaná vůle komunit po správě vlastních záležitostí měla za důsledek nárůst počtu obcí. Ekonomická realita však nutí k zamyšlení, zda není čas k přehodnocení situace a k nalézání řešení efektivnějšího výkonu veřejné správy v území.

POUŽITÁ LITERATURA

DEPARTMENT OF THE ENVIRONMENT, COMMUNITY AND LOCAL GOVERNMENT, 2007. Local Government Administration. *Department of the Environment, Community and Local Government*. [Online] 2007. [Citace: 24. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.environ.ie/en/LocalGovernment/LocalGovernmentAdministration/>.

ASSOCIATION OF FINNISH LOCAL AND REGIONAL AUTHORITIES, 2013. Local Authorities. *Localfinladn.fi*. [Online] 2013. [Citace: 24. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.localfinland.fi/en/authorities/Pages/default.aspx>.

AUGUSTIN, Josef, 2001. *Velká encyklopedie měst a obcí ČR*. Sokolov : Arbor. s. 992. ISBN 80-901534-1-0.

BALÍK, STANISLAV, 2002. Čtyři základní typy obecního uspořádání v Německu? : Debata nad jejich vzájemnou konvergencí. *CEPSR*. [Online] 2002. [Citace: 24. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=57>.

BAYERISCHE STAATKANZLEI, 2012a. Bezirksordnung für den Freistaat Bayern. *Bayerisches Verwaltungportal*. [Online] 24. 7. 2012. [Citace: 27. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.gesetze-bayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&doc.id=jlr-BezOBY1998rahmen&doc.part=X&doc.origin=bs>.

BAYERISCHE STAATKANZLEI, 2012b. Gemeindeordnung für den Freistaat Bayern. *Bayerisches Verwaltungportal*. [Online] 24. 7. 2012. [Citace: 27. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.gesetze-bayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&doc.id=jlr-GemOBY1998rahmen&doc.part=X>.

BAYERISCHE STAATKANZLEI, 2012c. Landkreisordnung für den Freistaat Bayern. *Bayerisches Verwaltungportal*. [Online] 24.7. 2012. [Citace: 27. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.gesetze-bayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&doc.id=jlr-LKreisOBY1998rahmen&doc.part=X&doc.origin=bs>.

BAYERISCHE STAATSREGIERUNG, 2012a. Staat und Kommunen. *Bayerische Staatsregierung*. [Online] 2012. [Citace: 21. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.bayern.de/Staat-und-Kommunen-.431/index.htm>.

BAYERISCHE STAATSREGIERUNG, 2012b. Bayern in Zahlen. *Bayerische Staatsregierung*. [Online] 2012. [Citace: 21. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.bayern.de/Bayern-in-Zahlen-.2452/index.htm>.

BEDNÁŘOVÁ, Hana, 2012. Jak se změnil venkov za 10 let? *Deník veřejné správy*. [Online] 18. 6. 2012. [Citace: 4. 2. 2013.] Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6546839>.

BĚLONOHÝ, Ivo, 2013. Místní Agenda 21 – nástroj pro koncepční a strategické řízení. *Deník veřejné správy*. [Online] 1. 2. 2013. [Citace: 4. 2. 2013] Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6578186>.

BERNARD, Josef a Tomáš KOSTELECKÝ, 2010. Části obcí s vlastní samosprávou a bez ní : Vliv administrativního statusu části obce na její rozvoj. *Acta Politologica*. Sv. 2,3, s. 46-61.

BLAŽEK, Jiří a David UHLÍŘ, 2011. *Teorie regionálního rozvoje : nástin, kritika, implikace*. Praha : Univerzita Karlova. s. 342. ISBN 978-80-246-1974-3.

BUNDESKANZLERAMT, 2009. Administration in Austria. *Bundeskanzleramt.at*. [Online] 10. 2009. [Citace: 25. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.bundeskanzleramt.at/DocView.axd?CobId=41629>.

CIA, 2013. *The World Factbook*. ISSN 1553-8133. [Online] 15. 3. 2013. [Citace: 21. 3. 2013] https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_eur.html.

ČSÚ, 2011a. Demografická ročenka krajů 2001 až 2010. *Český statistický úřad*. [Online] 4. 11. 2011. [Citace: 4. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4027-11>.

ČSÚ, 2011b. Demografická ročenka okresů (2001 až 2010). *Český statistický úřad*. [Online] 4. 11. 2011. [Citace: 4. 11. 2012] Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/4034-11>.

ČSÚ, 2012a. Demografická příručka 2011. *Český statistický úřad*. [Online] 6. 12. 2012. [Citace: 21. 4. 2013] <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/4032-12>. e-4032-12.

ČSÚ, 2012b. Rozloha území a počet obyvatel České republiky podle krajů a okresů k 1. 1. 2011. *Český statistický úřad*. [Online] 2012. [Citace: 21. 4. 2013] Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4DF/\\$File/4032120101.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4DF/$File/4032120101.xls).

ČSÚ, 2013. Regionální statistiky. *Český statistický úřad*. [Online] 2013. [Citace: 21. 4. 2013] Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/regiony_mesta_obce_souhrn.

DAMBORSKÝ, Milan, 2007. Regionální a územní rozvoj v ČR. *NF VŠE*. [Online] 2007. [Citace: 5. 4. 2013] Dostupné z: <http://nf.vse.cz/download/veda/workshops/reguz.pdf>.

DEPARTMENT OF THE ENVIRONMENT, COMMUNITY AND LOCAL GOVERNMENT, 2012. *Action Programme for Effective Local Government*. Dublin : Government of Ireland. s. 198. ISBN 9781406427134.

DRAHOVZAL, Pavel, 2007. Po více jak 50 letech mohou obce získat titul městys. *Informační zpravodaj Svazu měst a obcí ČR*. Č.7, s. 1.

EGONOV, 2010. ÚIR-ZSJ, Územně identifikační registr základních sídelních jednotek. *egonov.cz*. [Online] 3. 8. 2010. [Citace: 18. 2. 2013] Dostupné z: http://www.egonov.cz/slovnicek_12.html.

EUROSTAT, 2012. Population. *Eurostat*. [Online] 2012. [Citace: 14. 2. 2013] Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/introduction>.

FIALOVÁ, Ludmila a další, 1998. *Dějiny obyvatelstva Českých zemí*. Praha : Mladá fronta, s. 398. ISBN 80-204-0720-0.

GALVASOVÁ, Iva a další, 2007. Identifikace kompetencí zatěžujících výkon veřejné správy se zvláštním přihlednutím k malým obcím. *MV ČR*. [Online] 11. 2007. [Citace: 14. 1. 2013] Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/identifikace-kompetenci-zatezujících-vykon-verejne-spravy-se-zvlastnim-prihlednutim-k-malym-obcim-zaverecna-zprava.aspx>.

GIS - KRAJ VYSOČINA, 2013. Statutární města České republiky dle krajů. *Kraj Vysočina*. [Online] 2013. [Citace: 15. 4. 2013] Dostupné z: http://www.kr-vysocina.cz/VismoOnline_ActionScripts/Image.ashx?id_org=450008&id_obrazky=32899&datum=30%2E3%2E2012+17%3A21%3A20.

GREGORY, Derek a další, 2009. *The Dictionary of Human Geography*. 5th Edition. Chichester : Wiley-Blackwell. ISBN 978-1-4051-3288-6.

HÁJEK, Oldřich a Jiří NOVOSÁK, 2010. *Kohezní politika v širších souvislostech*. Žilina : GEORG. s. 216. ISBN 978-80-89401-19-2.

HAMPL, Martin. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice : Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. s. 145. ISBN 80-86746-02-X.

HAYEK, Friedrich August, 2008. *Cesta do otroctví, 2.vydání*. [překl.] Veronika Machová. Brno : Barrister & Principal, s. 215. ISBN 978-80-87029-32-9.

HOSÁK, Ladislav, 2004. Reprint 1. vydání 1938. *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha : Academia, Reprint 1. vydání 1938. s. 1144. ISBN 80-200-1225-7.

HUNGARIAN CENTRAL STATISTICAL OFFICE, 2012. Gazetteer of Hungary. *Központi Statisztikai Hivatal*. [Online] 1. 1. 2012. [Citace: 25. 3. 2013] Dostupné z: http://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2012.pdf. ISSN 1217-2952.

INSTITUT NATIONAL DE LA STATISTIQUE ET DES ÉTUDES ÉCONOMIQUES, 2008. Régions francaises. *INSEE*. [Online] 1. 1. 2008. [Citace: 25. 2. 2013] Dostupné z: http://www.insee.fr/fr/insee_regions/mayotte/themes/dossiers/tem/tem_1-7-regions-francaises.pdf.

JÁČ, Ivan a další, 2010. *Jedinečnost obce v regionu*. Praha : autor neznámý. s. 203. ISBN 978-80-7431-038-6.

K otázkám organizace současné místní a regionální samosprávy. PRŮCHA, Petr, 2008. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dny práva - 2008 - Days of Law. s. 1582 -1595. ISBN 978-80-210-4733-4.

KADEČKA, Stanislav a Filip RIGEL, 2009. *Výkon státní správy - kompetence, odpovědnost*. *MV ČR*. [Online] 16. 9. 2009. [Citace: 14. 1. 2013] Dostupné z: www.mvcr.cz/odk2/soubor/vykon-statni-spravy-kompetence-pdf.aspx.

KAMENÍČKOVÁ, Věra, 2013. *Územní rozpočty v prvním pololetí 2012*. *Deník veřejné správy*. [Online] 4. 2. 2013. [Citace: 7. 2. 2013] <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6578236>.

KOUDELKA, Zdeněk, 2001. *Právní předpisy samosprávy*. Praha : Linde. s. 297. ISBN 80-7201-274-6.

KOUDELKA, Zdeněk, 2007. *Samospráva*. Praha : Linde, s. 399. ISBN 978-80-7201-665-5.

KUBÁT, Michal, 2006. *Vývoj územní samosprávy v Polsku po roce 1989*. Praha : FSV UK. s. 24. ISSN 1801-5999.

LANDES, David S., 2004. *Bohatství a bída národů : Proč jsou někteří tak bohatí a někteří tak chudí*. [překl.] Emilie Harantová. Praha : BB/art. s. 632. ISBN 80-7341-291-8.

LOCAL AND REGIONAL GOVERNMENT FINLAND, 2011. Local and Regional Government Finland. *Localfinland*. [Online] 2011. [Citace: 24. 3. 2013] Dostupné z: http://www.localfinland.fi/en/authorities/Documents/Operations_and_functions_of_Local_Authorities_2011.pdf.

LOCAL GOVERNMENT ACT, 2001. Local Government Act. *Irish Statute Book*. [Online] 2001. [Citace: 24. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.irishstatutebook.ie/2001/en/act/pub/0037/index.html>.

LOCAL GOVERNMENT DENMARK. 2009. The Danish Local Government System. *kl*. [Online] 2009. [Citace: 21. 3. 2013] Dostupné z: http://www.kl.dk/ImageVault/Images/id_38221/scope_0/ImageVaultHandler.aspx.

MATOUŠKOVÁ, Kamila, 2011. Nová typologie městských a venkovských regionů NUTS 3 podle Evropské komise. *Deník veřejné správy*. [Online] 27. 4. 2011. [Citace: 2. 2. 2013] Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6485296>.

Mikroregiony jako dobrovolné svazky obcí vs. model společenství obcí? RYŠAVÝ, Dan, 2006. Olomouc : Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. *Sociologica - Andrologica* 2006. s. 129-145. ISBN 80-244-1377-9.

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF DENMARK, 2012. Facts and Statistics. *Denmark.dk*. [Online] 2012. [Citace: 21. 3. 2013] Dostupné z: <http://denmark.dk/en/quick-facts/facts/>.

MINISTRY OF INTERIOR AND HEALTH, 2006. The Danish Local Government Reform. *kl*. [Online] 2006. [Citace: 21. 3. 2013] Dostupné z: http://www.kl.dk/ImageVault/Images/id_38223/scope_0/ImageVaultHandler.aspx.

MMR, 2010. Zásady urbánní politiky. *MMR*. [Online] 5. 2010. [Citace: 3. 2. 2013] Dostupné z: http://www.mmr.cz/getmedia/63d00d20-3a85-48f5-b112-1d3b003398dd/ZUP_tisk.pdf.

MUSIL, Jiří a Jan MÜLLER, 2008. Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*. Sv. č. 2, s. 321-348.

MV SR, 2013a. Samospráva. *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky*. [Online] 2013. [Citace: 12. 4. 2013] <http://www.minv.sk/?uzemna-samosprava>.

MV SR, 2013b. Štátna správa. *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky*. [Online] 2013. [Citace: 12. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.minv.sk/?statna-sprava>.

MVČR, 2011. Analýza aktuálního stavu veřejné správy. *MV ČR*. [Online] 2011. [Citace: 14. 1. 2013] Dostupné z: <https://www.google.com/url?q=http://www.mvcr.cz/soubor/dokumenty-oves-analyza->

aktualniho-stavu-verejne-spravy-pdf.aspx&sa=U&ei=S_zUjyEKcnE0AHFqYDoAQ&ved=0CA0QFjAD&client=internal-uds-cse&usg=AFQjCNGEGcDsQ2CBYubAtDIxyQPm4xlyjg.

MV ČR, 2012. Postup pro stanovení výše příspěvku na výkon státní správy jednotlivým obcím a hlavnímu městu Praze. *MV ČR*. [Online] 2012. [Citace: 14. 1. 2013] Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/metodika-2013-web-pdf.aspx>.

NATIONAL INSTITUTE OF STATISTICS AND ECONOMIC STUDIES, 2010. Definitions. *INSEE*. [Online] 1.1.2010. [Citace: 25. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.insee.fr/en/methodes/default.asp?page=definitions>.

NOVÁKOVÁ, Božena, 1991. *Zeměpisný lexikon ČR: Obce a sídla A-M a N-Ž*. Praha : Academia. s. 1225. ISBN 80-200-0315-0.

PAŠIAK, Ján, 1980. *Človek a jeho sídla*. Bratislava : Obzor. s. 276. 65-065-80.

PAŠIAK, Ján, 1990. *Sídelný vývoj*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. s. 117. ISBN 80-224-0111-0.

PECHÁČEK, Štěpán. 2010. Přímá volba starostů. *Poslanecká sněmovna parlamentu ČR*. [Online] 11. 2010. [Citace: 14. 1. 2013] Dostupné z: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=67731.

PEKOVÁ, Jitka, 2004. *Hospodaření a finance územní samosprávy*. Praha : Management Press. s. 375. ISBN 80-7261-086-4.

PERLÍN, Radim a další, 2010. *Venkovy a venkované*. Praha : Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. s. 11. ISBN 978-80-87147-27-6.

PITROVÁ, Mirka, 2008. Obce ve Spolkové republice Německo - vývoj a současný stav. *Internetový politologický časopis e-Polis*. [Online] 4.6.2008. [Citace: 4. 2. 2013] Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/komparace/278-obce-ve-spolkove-republice-nemecko-vyvoj-a-soucasny-stav.html>.

PUCHINGER, Zdeněk, 2006. *Úvodní kapitoly k daňové teorii - Daňová soustava ČR*. Olomouc : UP - Filozofická fakulta. s. 156. ISBN 80-244-1298-5.

RIEDLOVÁ, Marie, Miroslav BLAŽEK a František BRABEC, 1983. *Obecná ekonomická geografie*. Praha : SPN. s. 269. 14-258-83.

SÄCHSISCHE STAATSKANZLEI, 2013. Land-Leute-Freistadt. *sachsen.de*. [Online] 2013. [Citace: 21. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.sachsen.de/land.html>.

SENOHRÁBEK, Jan, 2012. Pokračuje vylidňování venkova, za posledních 20 let přibýlo více než 100 tisíc neobydlených domů. *Deník veřejné správy*. [Online] 4. 12 2012. [Citace: 4. 2. 2013] Dostupné z: <http://www.dvs.cz/clanek.asp?id=6569933>.

SHORT, John Rennie. 1994. *Lidská sídla*. Praha : OP. s. 256. ISBN 80-85 841-14-2.

SCHAAP, Linze a další, 2009. Innovations in Sub-National Government in Europe. *De Raad voor het openbaar bestuur*. [Online] 2009. [Citace: 24. 2. 2013] Dostupné z: http://www.rob-rfv.nl/documenten/migratie/innovations_in_subnational_government_in_europe.pdf.

SLBD, 2011. Obyvatelstvo podle pohlaví a podle věku, rodinného stavu a nejvyššího ukončeného vzdělání. *Český statistický úřad*. [Online] 26. 3. 2011. [Citace: 12. 4. 2013.] Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30814&th=&v=&vo=null&vseuzemi=null&void=>

STATISTISCHES LANDESAMT SACHSEN, 2012. Regionaldaten Gemeindestatistik Sachsen. *Sachsen.de*. [Online] 2012. [Citace: 27. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.statistik.sachsen.de/appsl1/Gemeindetabelle/servlet/KartenServlet?Jahr=2012>.

STATISTISCHES LANDESAMT SACHSEN, 2013. Verwaltungsgliederung des Freistaates Sachsen. *Sachsen.de*. [Online] 1. 1. 2013. [Citace: 27. 3. 2013] Dostupné z: http://www.statistik.sachsen.de/download/010_GB-Gebiet/f_Verwaltungsgliederung_01012013.pdf.

SVOBODOVÁ, Petra, 2010. *Srovnávací studie daňových soustav ČR a Německa - Diplomová práce*. Brno : MU - Ekonomicko-správní fakulta. s. 93.

SWIANIEWICZ, Pawel, 2001. *Public Perception of Local Governments*. Budapest : Local Government and Public Reform Initiative, 2001. s. 278. ISBN 963 731 698 1.

SWIANIEWICZ, Pawel, 2002. Size of Local Government, Local Democracy and Efficiency in Delivery of Local Services : International Context and Theoretical Framework. *The Local Government and Public Service Reform Initiative*. [Online] 2002. [Citace: 27. 1. 2013] Dostupné z: <http://lgi.osi.hu/publications/2002/215/001-CF-Introduction.pdf>.

SWIANIEWICZ, Pawel a další, 2002. *Consolidation or Fragmentation? : The Size of Local Governments in Central and Eastern Europe*. Budapest : Local Government and Public Reform Initiative. s. 329. ISBN 9639419451.

SWIANIEWICZ, Pawel a další, 2010. *Territorial Consolidation Reforms in Europe*. Budapest : Open Society Institute. s. 341. ISBN: 978 963 9719 16 3.

SWIANIEWICZ, Pawel, Libor PRUDKÝ a Jaroslav BORECKÝ, 2002. *Demokracie na místní úrovni ve střední a východní Evropě : Jak občané vnímají reformy místní samosprávy*. Praha : POINT. s. 84. ISBN 80-238-8242-2.

ŠPOK, Radomír a Zuzana KASÁKOVÁ, 2006. *Save Public Assets*. Praha : EUROPEUM. s. 55.

ŠPOK, Radomír a další, 2006. *Místní referenda v České republice a ve vybraných zemích Evropské unie*. Praha : Europeum. s. 94. ISBN: 80-86993-01-9.

THE ASSOCIATION OF FINNISH LOCAL AND REGIONAL AUTHORITIES, 2011. Restructuring Local Government in Finland. *Localfinlad.fi*. [Online] 4. 2011. [Citace: 24. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.localfinland.fi/en/authorities/Documents/Article%20on%20Restructuring%20Local%20Government%20in%20Finland.pdf>.

TRÜTZSCHLER-FÜGNEROVÁ, Eugenie, 2008. Evropa : Osud Charty regionální samosprávy. *Neviditelný pes*. [Online] 16. 7. 2008. [Citace: 6. 3. 2013] Dostupné z: http://neviditelnypes.lidovky.cz/evropa-osud-charty-regionalni-samospravy-fi1-/p_zahranici.asp?c=A080715_132021_p_zahranici_wag. ISSN 1212-673X.

ÚJEZDNÍ ÚŘAD VOJENSKÉHO ÚJEZDU BRDY, 2007. Z historie újezdu. *Vojenský újezd Brdy*. [Online] 3. 4. 2007. [Citace: 12. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.voujezd-brdy.cz/z-historie-ujezdu/d-53/p1=60>.

ÚJEZDNÍ ÚŘAD VOJENSKÉHO ÚJEZDU BOLETICE, 2006. Charakteristika újezdu. *Vojenský újezd Boletice*. [Online] 20. 4. 2006. [Citace: 12. 4. 2013] Dostupné z: http://www.voujezd-boletice.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=715&id=1002&p1=55.

ÚJEZDNÍ ÚŘAD VOJENSKÉHO ÚJEZDU BŘEZINA, 2006. Základní informace o vojenském újezdu. *Újezdní úřad vojenského újezdu Březina*. [Online] 10. 3. 2006. [Citace: 12. 4. 2013] Dostupné z: http://www.voujezd-brezina.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=1412&id=53&p1=60.

ÚJEZDNÍ ÚŘAD VOJENSKÉHO ÚJEZDU HRADIŠTĚ, 2011. Historie vojenského újezdu. *Újezdní úřad vojenského újezdu Hradiště*. [Online] 17. 3. 2011. [Citace: 12. 4. 2013] Dostupné z: http://www.voujezd-hradiste.cz/vismo/zobraz_dok.asp?id_org=4746&id_ktg=3261&p1=213.

ÚJEZDNÍ ÚŘAD VOJENSKÉHO ÚJEZDU LIBAVÁ, 2006. Základní informace o vojenském újezdu. *Vojenský újezd Libavá*. [Online] 13. 4. 2006. [Citace: 10. 4. 2013] Dostupné z: http://www.voujezd-libava.cz/vismo/dokumenty2.asp?u=9342&id_org=9342&id=3381.

ÚRAD VLÁDY SR, 2012. Slovensko. *Úřad vlády Slovenskej republiky*. [Online] 2012. [Citace: 12. 4. 2013] Dostupné z: <http://www.vlada.gov.sk/slovensko/>.

VAJDOVÁ, Zdenka, Daniel ČERMÁK a Michal ILLNER, 2006. *Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990*. Praha : Sociologický ústav AV ČR. s. 108. ISBN 80-7330-086-9.

VÁLKOVÁ, Hana, 2010. Obcím zvoní administrativní hrana. Česko se nevyhne jejich slučování. *iDnes.cz*. [Online] 25. 9. 2010. [Citace: 7. 2. 2013] Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/obcim-zvoni-administrativni-hrana-cesko-se-nevyhne-jejich-slučovani-1l-/domaci.aspx?c=A100923_162713_domaci_hv.

VEDRAL, Josef, 2004. Přímá volba starostů. *Deník veřejné správy*. [Online] 21. 6. 2004 [Citace: 30. 1. 2013] Dostupné z: <http://denik.obce.cz/clanek.asp?id=6055800>.

WOKOUN, René a další, 2008. *Ekonomika v prostoru : svět, střední Evropa, EU, OECD, ČR*. Praha : Linde. s. 189. ISBN 978-80-7201-698-3.

WOKOUN, René a další, 2006. *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha : Linde. s. 351. ISBN 80-7201-547-8.

WOKOUN, René a další, 2008. *Úvod do regionálních věd a veřejné správy 2. rozš. vyd.* Plzeň : Aleš Čeněk. s. 455. ISBN 978-80-7380-086-4.

WOKOUN, René, Jaroslav MACHÁČEK a Petr TOTH, 2011. *Regionální a municipální ekonomie*.
Praha : Oeconomica. s. 200. ISBN - 978-80-245-1836-7.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

CIA	Ústřední zpravodajská služba Spojených států
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
ECHMS	Evropská charta místní samosprávy
ECHRD	Evropská charta regionální demokracie
ECHRS	Evropská charta regionální samosprávy
EK, EC	Evropská komise
EU	Evropská unie
Eurostat	Statistický úřad Evropské unie
hl. m.	Hlavní město
KMRS	Kongres místních a regionální samospráv
KRV	Komplexní regionální velikost
KÚ	Katastrální území
LAU	Místní správní jednotka
LZPS	Listina základních práv a svobod
MČ	Městská část
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj České republiky
NUTS	Klasifikace územních statistických jednotek
ORP	Obec s rozšířenou působností
OZV	obecně závazná vyhláška
POÚ	Pověřený obecní úřad
RUD	Rozpočtové určení daní
SR	Slovenská republika
SRN	Spolková republika Německo
ÚSC	Územně správní celek

VÚSC Vyšší územně správní celek

VS Veřejná správa

ZSJ Základní sídelní jednotka

ZÚSC Základní územně (samo)správní celek

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1: Osídlení v ČR – obce nad 500 obyvatel, Zdroj: (MMR, 2010, s. 10).....	40
Obrázek 2: : Sociogeografická regionalizace ČR (Hampl, 2005 str. mapová příloha)	42
Obrázek 3: Vybrané charakteristiky sídlení struktury podle krajů; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;	53
Obrázek 4: Hustota obyvatelstva podle okresů (obyv./km ²); Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;.....	54
Obrázek 5: Medián populace obce v okresech; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;.....	54
Obrázek 6: Průměrná velikost obce v okresech; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;.....	55
Obrázek 7: Podíl populace v obcích nad 4 999 obyvatel na populaci okresu; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013); Mapový podklad ČUZK;.....	55
Obrázek 8: Statutární města ČR, Zdroj: (GIS - Kraj Vysočina, 2013).....	60

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Úrovně NUTS, Zdroj: (Jáč a další, 2010); (Wokoun a další, 2008); (Hájek a další, 2010)	37
Tabulka 2: Regionální centra; Vytvořil autor; Zdroje dat: (Hampl, 2005, s. 99); (ČSÚ, 2013).....	43
Tabulka 3: Vývoj počtu samostatných obcí na území ČR; Vytvořil autor; Zdroj dat: (ČSÚ, 2012).....	45
Tabulka 4: Rozložení populace a velikostní struktura obcí ČR podle okresů; vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013);	48
Tabulka 5: Rozložení populace a velikostní struktura obcí podle krajů; Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012); (ČSÚ, 2013);	52
Tabulka 6: Nejmenší obce ČR, Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012)	58
Tabulka 7: Obce a VÚSC ve vybraných evropských zemích a ČR; Vytvořil autor; Zdroje dat	80
Tabulka 8: Srovnání přirozených socioekonomických regionů a administrativních regionů ČR; Vytvořil autor; Zdroje dat: (Hampl, 2005, s. 86, 91; Egonov, 2010; Wokoun a další, 2008, s. 72; ČSÚ, 2011)	83
Tabulka 9: 5 nejmenších obcí České republiky, Vytvořil autor; Zdroje dat: (ČSÚ, 2012).....	88

